

MÓRA FERENC
MUNKÁI

MÓRA FERENC ÍRÓI MUNKÁSSÁGÁ-
NAK HARMINCÉVES JUBILEUMÁRA
KÉSZÜLT DÍSZKIADÁS

MÓRA FERENC

SOKFÉLE

B U D A P E S T
GENIUS KIADÁS

*Fenntartunk minden jogot, a fordításét is.
Copyright by Genius, Budapest.*

346S7, — Révai Irodalmi Intézet Nyomdája,
Budapest.

A HONTI IGRICEK

Jókai megírta annakidején, hogy hogy terem a magyar nóta, ki erdők sűrűjében, ki csordakutnál, hol kutyatejes parlagon, hol csárda asztalánál. Én meg megírom, hogy ami megvan még a magyar nótából, hogyan lesz abból tudomány és múzeumok kincse. Mert most már igen csak az lesz belőle, hála azoknak a jótét lelkeknek, akik számot vetnek a jövővel is. Mit lehet tudni, mikor danoljuk el az ezeresztendős országunkat egészen, hát legalább a fonográf-lemezeken maradjon meg a nyoma annak, hogy szépen danoltunk. S nehogy száz esztendő múlva valami zenemandarinnak majd az a gyanúja támadjon, hogy ezeket a fölvételeket is hamisítottuk, külön kávéházi tandalórákon, hát följegyzek róluk egy hiteles történetet.

(Csak előbb még a tandalóráról mondok vakinit, hogy félreértés ne legyen ebből is. A *Tandalóra* nem valami kaukázusi királylány volt, hanem remekbe készült magyar szó. Az én kisdíák koromban így hívták a tantervben azt az órát, amelyiken dalra tanítottak bennünket. Természetesen magyar népdalra, még természeteseb-

ben csak olyanra, amitől az erkölcs nemesedik. Mivel azonban a dalköltők a régi világban és csak olyan istentelen emberek voltak, mint most s mikor az ihlet kerülgette őket, nem gondoltak az erkölcsnemesítésre, a népdalokat át kellett költeni tandalokká. Én például csupa ilyen megnemesített tandalt tanultana annakidején s ennek köszönhetem, hogy öreg koromra se jutok zavarba, ha vidám társaságban meg kell vallanom, mi az én nótám. Ez az ni:

*Lyuk-lyuk-lyuk-lyuk-lyukas a kis táskám
Kiesett a tankönyvem belőle, középe.
Elvesztettem könyvem, az olvasót,
Nem az a tanítóm, aki vót.*

Ez szép is volt, magyar is volt s az ártatlan lelkeket se rongálta meg. Belőlem éppen azért lelt ilyen erkölcsös ember, mert ilyen daldarabokon növekedtem a tandalórákon. Kár, hogy kimentek a divatból, — meg is látszik az ifjabb nemzedéken.)

*

1910-ben az ipolysági vármegyeházán egy pesti úr állított be az alispánhoz, Marék Károlyhoz. Szép piros-pozsgás képe volt az úri embernek, a termete is tagbaszakadt, valóságos vidéki földesurat mutatott, azért is igen meglepődött az alispán, mikor a nevét és a mesterségét meghallotta.

— Györffy István vagyok, a Néprajzi Múzeum öre, gyűjtő úton járok Hontban.

— Úgy? — mosolyodott el az alispán. — No, igen örülök. Talált-e már sok kanásztülköt doktor uram? Mert azokat nem ártana, ha mind összeszedné és elvinne Pestre, Vagy legalább azt az egyet, amelyikkel engem fölkurjongatnak minden hajnalban, mikor legjobb ízűt alszom.

A tudós igen kapott a szón, mert éppen kanászok irányában kopogtatott be a vármegye urához. Nem elég a kanászhangszert berakni a múzeumi üvegszekrénybe, a belőle kizengő dallamot is meg kellene valahogy fogni és skatulyába rakni. A módja is megvolna annak, csak éppen, hogy a kanász nem akar kötélnek állni. Nemcsak hogy nem produkálja a tudományát, ha kérik rá, hanem akkor is abbahagyja, ha rajtakapják, mikor a maga gyönyörűségére tutul. Hát ha a vármegye itt segíteni tudna, nagy hálaára köteleznék a tudományt.

A néprajzi tudósnak szerencséje volt. A honti alispánban olyan emberre talált, aki min gyárt elértette, miről van szó. S3 ki nem nevette a tudóst, se azt nem mondta neki, hogy majd jövő ilyenkorra tessék jönni, mert most nem érünk rá, hanem nagyon is komolyan vette a dolgot. Kiadta az ordret a lovas hajdúknak, hogy szaladják be tüstént a szobi, meg a báti járást s aki kanászt találnak, azt erre, meg erre a napra állítsák elő. De mind hozza magával a muzsi-

kát is, kürtöt, dudát, furulyát, ki minek a mestere.

Amikor Győrffy látta, hogy itt nagy dolog van készülöben, ő is segítségért szalajtott haza egy sürgönyt. S mire ötven kanász fölgyülekezett az ipolysági megyeház előtt, akkorra Pestről megérkezett a segítségül hitt másik garabonciás is. Az pedig nem volt más, mint — Bartók Béla. Megborzadt a boldogságtól, ahogy a szürös igricek hadát meglátta. Pántlikás kalapú bámész sihederek, tölgyfából faragott délceg legények, bocskoros, komor nézésű öreg magyarok, akiknek úgy csavarodik a bajusza, mint a kos «zárva. Hont megye zeg-zugaiból előparancsolt maradványa a Vatha népének. Ha fokosra kaphatnának, lenne itt mingyárt olyan ördögi »huj-huj«, hogy a föld alatt is elszörnyednének bele a néhai premontreiek. (Az Árpádok idejében ők voltak a sági földesurak.) úgy látszik, a verekedésre nem is igen kellene őket biztatni. De ki fogja ezt a pogány népet megmuzsikáltatni, meg megdánoltatni?

— Bízzák azt csak énrám az urak, — pödörgette a bajuszát az alispán. — Lesz itt annyi nóta, hogy nem győzik kottával, lemezzel.

Azzal odalépett a Vatha népéhez.

— Melyiktek az a Guga Péter? Álljon elő!

A had közepéből előtaszigáltak egy keménykötésű legényt. Kelletlenül odakeszegelt az alispán elé.

— Ne félj, fiam, nem élek én kanászhússal. Nézd, levelet kaptam Bécsből király öfelségétől, azt kérdi, te vagy-e az a híres százdi kanász?

— Eén vaónék, — vont vállat a legény.

— Azt is kérdezteti, volna-e kedved fölmeni hozzá Bécsbe, mert szeretne megösmernedni veled.

A fiú természetesen azt felelte, hogy menjen Bécsbe a hólyagos himlő, az alispánt azonban ez se hozta ki a sodrából. Szép nyugodtan magyarázott tovább.

— Mert tudod, fiam, az a baja király öfelségének, hogy mindig elalussza a reggeli kirukkolást. Nincs, aki idejében fölébressze szegényt, hát ahogy a te híredet hallotta, mingyárt azt mondta, hogy no, fogadom, az a százdi kanász föl tudna engem tülkölni.

— Én föl, — csillant föl a legénynek a szeme s előkapva a szűr alól a kürtjét, olyan ébresztőt cifrázott ki rajta, hogy nyilván Guge úr is fölkapta rá a fejét valahol Hadúr lábánál a füvellő égi mezőkön. (Guge úr is honti földesúr volt, árpádkori oklevelekből ismerjük. Lehet, hogy az ősapja volt Guga Péter kanásznak.)

— Hát érted a mesterséged, fiam, — veregette meg az alispán a legény vállát, — én rád is voksolnék szívesen, de nem tudom, ezek az urak mit szólnak hozzá. Ezek a király öfelsége *pedínterjei*.

A pedinterek azt szolták, hogy ők csak akkor tudnak igazságot tenni, ha mindenki megmu-

tatja, mit tud. Király öfelségét nemcsak ébreszteni kell, hanem vidítani is, mert bizony sokat erőt vesz rajta a szomorúság, mióta Kossuth Lajos meghalt. Hanem azért a dudaszótól még tánkra is szokott kerekedni, este pedig csak furulyaszó mellett tud elaludni. Azaz hogy most sehogy se tud az istenadta, mert csupa német kanászai vannak, azok pedig nem tudnak semmit. Még a dudát csak elmekegtetik valahogy, de se a tülköt, se a furulyát nem győzik szusszal. Ezért aztán király öfelségének most minden bizodalma a honti kanászokban van.

Ennél egyéb aztán nem is kellett a Vatha népének. Előálltak szép sorjába és tülökkel, furulyával, dudával rendeztek olyan dalnokversenyt, hogy olyant Wagner Richard álmában se pipált. (A dudaverseny volt a legszebb, mert azt nemcsak fújták, hanem járták is. Úgy csinálja azt minden rendes dudás.) És a megyeház-tér megtelt olyan különös ősi dallamokkal, amikre tán még Dúl király lányai lejtettek táncot, mikor a maeotisi réteken tündérséget tanultak. Ezer esztendő után kanásznóta lett belőlük, mint ahogy disznópásztor lett Guge úr sarjadékából.

Az igricek versenyét természetesen végignézte az egész város, déli harangszóig. Akkor a publikum elszéledt s a pedinterek észrevették, hogy a kanászokban is kezd elcsöndesedni a virtus. Nem is csoda, hiszen nagy részük még hajnalban útnak indult hazulról s megunja az ember a dí-

csőséget is, ha éhkoppot kell mellette nyelni. A két tudós javasolta is az alispánnak, hogy meg kellene söröztetni a művészeket, mielőtt a dalverseny megkezdődne, de az azt mondta, hogy arról szó se lehet.

— Ezt a társaságot az Isten se szedi így össze többet, ha egyszer elszéled. Danoltassák meg az urak őket, még együtt vannak.

Nagyobb biztonság okáért beteretlette az egész hadat a vármegyeház udvarára, bezáratta a kaput és megkérdezte tőlük, hogy tudják-e a *Simon nótájá-t*?

Hát hogyne tudták volna. Az a legismerőbb kanász-nóta. Mingyárt el is fújta egy öreg; sriitya.

*Elment Simon disznót lopnyi,
Nem jó helyre talált mennyi.
Ottan várta egy pár fegyver:
Így jár, kit az Isten megver.*

*Nincs Simonnak siratója,
Nincs is annak pártfogója:
Cifra szüre koporsója.
Bikkfalevél takarója.*

Hát van-e még több ilyen szép kanásznóta? Bizony van ennél még szebb, csak tessék idehallgatni a pedinter uraknak.

Délután öt órakor még mindig ontották a sohse

hallott nótákat. Hanem akkor Guga Péter félreintette Győrffy Istvánt:

— Ha Istent ismer az úr, csak tíz percre eresztesen ki. Csak egy korty italra. Az egy óráig való életemre mondom, tíz perc múlva megint itt leszek.

— Hja, cantores amant liquores, — esett meg a tudós szíve a legényen és kisuttyantotta a kapun, hogy a többi észre ne vegye. Hiszen abból nem is lett volna baj, hogy elment, az volt a baj, hogy állta a szavát és tíz perc múlva visszatért. Rugdosta a kaput, hogy csak úgy rengett bele a megyeháza és ordított veszettül:

— Erisszenek be, mert én vagyok a király kanásza.

Úgy be volt állítva, hogy alig tudott a lábán állni. Pedig igazán nem ívott többet egy kortynál, de azt sörös hordóból itta.

Az egy részeg ember aztán megvadította az egész társaságot. A két tudós ugyan reggelig eltanulmányozta volna őket étlen-szomjan, de most már nem volt hatalom, amely visszatarthatta volna Vatha népét. Megindult az egész had, végigkáromkodták a nagy uccát, a város szélén találtak egy kocsmát, abban éppen cselédből volt, arról a férfinepet kiverték, csak a cigányt fogták vissza és megkezdődött a mulatozás úgy szentgalleni módon.

A toronyba ugyan nem másztak föl a honti pogányok, hanem csináltak annál bolondabbat. Hajnal felé elfogyott a dohányuk, akkorára Guga Pé-

ler kijózanodott annyira, hogy el lehetett küldeni, kerítsen valahol egy koránkelő trafikost. A király kanásza aztán addig bolyongott az alvó városban, míg a hajnal szükülésében meglátta egy házon a magyar címert, amivel a dohányárulók szokták díszíteni a boltjukat. Ott elkezdte döngötni az ajtót ökölrel, aztán folytatta lábbal s mikor az se használt, akkor elővette a fokost is, közben pedig elimádkozta a mindenszentek litániáját kanászos stilizálásban. Azonban az ilyen keltegetésre a legudvariasabb trafikos is keresztet vet magára, a fülére huzza a dunnát és igyekszik nagyot álmodni.

Utoljára aztán igazán megharagudott a legény és megfenyegette az öklével a házat:

— No, megállj, kutya, majd teszek én a bajodról mingyárt.

Azzal kiment a szérűskertbe, fölszedett egy nyaláb szalmát, abból csóvát sodort, azt bedugta a tető alá és meggyújtotta:

— No, kutya, tudd meg, kivel volt dolgod! Piac kezdetére aztán szépen le is égett az ipolysági m. kir. posta. Tudniillik annak a magyar címerét nézte a király kanásza trafik-siltnek.

ÜZENTEK-E

Természetesen a nagy piros csillagról van szó., a Marsról, amely pár hét óta az éjszaka rubintja gyanánt lobog az ég ezüstitárcsái között. Azaz-hogy most meg kell fordítani a képet. A többi csillag az ékkő, szikrázó topázok, reszkető amethystek, halvány tejopálok, a Mars pedig a rőt-fényű jelzőlámpa, amellyel a másvilág hírt ad m agáról:

— Messzi testvérek, föl a fejjel, ide nézzetek: itt is vagyunk, élünk, tudunk rólatok, gondolunk rátok, a kezünket nyújtjuk felétek!

El lehet-e ezt hinni? Van-e élet a földi határokon túl és olyan világok vannak-e ott, mint a mi világunk? Élnek-e ott emberek, olyanok, mint mink vagyunk tízezer évek óta, kapzsi, irigy, tudatlan, csetlő-botló gyerekek, akikben csak az ér valamit, hogy tudnak maguknál szebbeket álmodni és tudnak könnyeket termeni? Vagy olyan emberek élnek ott, amilyenek mink szeretnénk lenni és amilyenek leszünk is tíz-százezer esztendő múlva, szépek, bölcsek, jók, a szeretet fényében tündöklők, hasonlatosak a Lélekhez, amelyből minden élet kiáramlott s amelybe minden élet visszatér, a kris-

tályoké, az árvácskáké, a szitakötőké és az embereké? El lehet-e azt hinni, hogy ez az álomvilág küldött üzenetet a földnek?

Hát mért ne lehetne? Ha elhiszem, hogy a szanalás nekem jót tesz; ha elhiszem, hogy a paradicsom étel (aki megbántva érzi magát, az tök-káposztát is tehet helyette); ha elhiszem, hogy szép dolog volna az, ha még most is folyna a lövészárók-háború: akkor azt is elhihetem első szóra, hogy ötvenöt millió kilométer távolságról dringend-sürgönyt küldtek a Földnek, válasz fizetve.

Aminthogy én hiszek is az életben, amely mindenütt nyüzsög a látható és láthatatlan világban, az Atair lángjaiban csakúgy, mint asztalomon a krizantémos váza másnapos vizében. Ha a sajt-kukacot a sajton kívül más is érdekelné, akkor a sajt-kukac bizonyosan meg volna róla győződve, hogy a sajtot az ő kedvéért teremtették és a sajton kívül nincs élet. A pióca-társadalom is nagyon fölháborodna azon, ha egyszer valamelyik pióca megőrülne és arról tartana előadást, hogy az iszapon kívül is elképzelhető az életnek valamilyen formája. A békának a belében él egy féreg, egy nagyon utolsó teremtés, mindenképpen *vég-lény* és ennek van egy szabad szemnek láthatatlan, mikroszkopikus parazitája, amely már valóságos dupla *vég-lény*. Ha ennek arról beszélne valaki, hogy *odakint* is van élet, a jó meleg, puha és sötét bél-karámon kívül, akkor az öntudatos *vég-lény*

azt nemcsak számárnak mondaná, hanem azt is mondaná neki, hogy destruktív, aminél nagyobb sértés még egy vég-lénytől se telik.

Én azonban se kövér sajtukucac nem vagyok, se okos pióca, se békába ágyazott gregarina. Szegény, esendő emberféreg vagyok, minden gyarlósággal a földi rögökhöz tapadó, amelyekből vétettem, de szomjú szemem sokszor frissül halálosan fáradt órákban az ég örök pásztortüzein és olyankor úgy érzem, hogy testvér vagyok a csillagok fiaival, ha olyan messze vannak is tőlem, hogy a gondolat is megöregszik, mire odaér. Hiszek bennük és hiszek a fajomban és hiszem, hogy egyszer el fogjuk egymást érni és a sugarak, amelyekkel most keressük egymást, ezek a reszketve tapogatózó ujjak a világűrben, első nyomjelzéseit végzik az interstelláris közlekedésnek.

Nem vagyok valami szédülős ember, de mikor a point-grayi hírt olvastam, le kellett hunyni a szememet. Hopp, most mégis érdemes kortársnak lenni! Hiszen ez a legnagyobb esemény, amit ez a szegény emberiség valaha megért. Talán csak az első tűzgyújtás volt ehhez fogható, mert azzal kezdődött a *homo terrcstris*. Point-Grayvel kezdődik a *homo coclestis*!

Persze ennek már tíz napja 8 azóta annyi okos emberrel beszéltem, hogy nekem is észre kellett ténnem. Tudniillik az okos emberek egyáltalán nem akartak hallani a Mars-problémáról. Aki azt mondta, hogy »szamárság«, az már mutatott va-

lamelyes érdeklődést, de ilyenek kevesen voltak. A legtöbb okos embernél még ennyi udvariasságra se találtam. Olyan jóízűket ásítottak, hogy ha közelebb érik az eget, lenyelik minden problémáival. Ha Misuray bácsival nem találkozom, halálba szégyenlem magamat.

A Tisza-part csöndjében bámultam bele a csilagos éjszakába, mikor megszólított:

— Nem tetszik tudni, melyik a Mars? Nagyon neki örültem, hogy éppen Misuray bácsi tiszteli meg érdeklődésével a testvérbolygót. Tudtam róla, hogy nyugalomba vonult mérnök-ember, háza, szöleje van, s mióta két fia hősi halált halt, azóta nem igen jár emberek közé. Szegény, szomorú öreg ember, ez nyilván arra gondol, hogy a hősi halottak lelkei számára a Hadúr-bolygóban vannak elkészítve az örökélet kaszárnyái.

De hamarosan kiderült, hogy Misuray bácsi egy csöppet se fantaszta. Negyven év óta tagja a Természettudományi Társulatnak és valamikor olvasta magyar fordításban Proctor könyvét is, a *Más világok, mint a mienk-et*, abból tud egyet-mást a Marsról.

— Az most már egy kicsit elavult, — jegyeztem meg és a villanylámpa alatt berajzoltam neki a tenyerembe a Mars triangulációs térképét Lowell professzor szerint, úgy, ahogy az idei Harmsworth-lexikonból emlékeztem rá.

Nem tudom, ő örült-e jobban, hogy olyan boldogot talált, aki ilyesmit mutogat, vagy én örül-

tem, hogy végre olyan bolondra találtain, aki az ilyesmit meghallgatja, de bizonyos, hogy nagyon nekiörültünk egymásnak és megegyeztünk abban, hogy másnap is kijövünk Marsot nézni.

Másnap este a szomszéd világ fizikájáról beszélgettünk, ő proctori alapon, én a magam paraszt eszejárása szerint és megegyeztünk abban, hogy az mégse nekünk való hely volna. A naptól jóval kevesebb jut neki, holdja sincs, egészen hideg, nyirkos, homályos börtön lehet ott a világ.

— Úgy jó az — csillantotta rám a pápaszemét, — ez éppen belevág az én eszmémbe.

— Milyen eszmébe? — néztem rá meglepetve.

— Meg fogom mondani, — bólintott komolyan. — Ismeri ön a Wells Mars-regényét?

— Ismerem, még deákkoromban olvastam. Rázott tőle a hideg.

— Én most olvastam. Látja, az adta nekem az eszmét a világ népeinek testvéresítésére. Memorandumba foglaltam a gondolataimat, holnap elviszem önnek.

Nem nagyon szeretem a memorandumokat és azt hiszem, ha a jó isten memorandumot dolgozott volna ki a világ megteremtéséről, akkor a világ még ma se volna kész, — ezt az egyet azonban nagyon kíváncsian vártam. Ez lesz az első válasz a Mars fiainak üzenetére. Mi szépet gondolhatott ki ez az értelmes, tanult öreg magyar fej? Mi mondanivalója lehet a másvilág számára annak,

akit ehhez a földhöz már csak sírok kötnek? Milyen lesz az a népek testvéresítése? Csak nem a Mars-kultuszban akarja egyesíteni Misuray bácsi az emberiséget?

Tegnapelőtt megkaptam a memorandumot, amely a világ minden népeihez van adressálva.

— Egy ív az egész, megvárom, még elolvassa, — helyezkedett el az íróasztalom mellett álló székbe az új evangélista. — Azt hiszem, nem fogja érdektelen olvasmányoknak találni.

Nem is találtam annak. Sőt érdekesebbnek találtam, mint amilyennek vártam.

Azon kezdődött, hogy a »sárga veszedelem« le van pipálva. Az emberiséget nem fenyegeti más veszedelem, csak a Mars-veszedelem. Point-Gray a bizonyosság rá, hogy a Wells rémes álma a Mars-lakókról beteljesedhet. Csakhogy az emberiségnek azt nem szabad tétlenül bevárni. Meg kell előznünk a Mars-embereket és megszállnunk a bolygót, mielőtt az megszállna bennünket. A világ minden népeinek egy nagy katonáállammá kell egyesülnie és már a gyermekeket rá kell nevelni a Marssal való háborúra. Minden országban külön Mars-adót kell szedni s abból nemzetközi pályázatot hirdetni a gravitációs törvény eliminálásának megoldására s olyan találmányokra, amelyek a Marssal való közlekedés gyakorlati módját biztosítják. Ez tisztára pénzkérdés s az emberiség életösztöne parancsolja, hogy erre lenni kell pénznek. Világkongresszust kell összehívni a Mars-problémák

megbeszélésére, még pedig sürgősen, mert nem lehetetlen, hogy a titokzatos fényjelekben hadüzenet van. Azon kell megbeszélni azt is, hogy milyen bacillusok volnának leghatékonyabbak a Mars-lakók elpusztítására. (A pestises halottakról lehúzott ruhák és a mérgezett kenyerek, amelyek oly nagyszerűen beváltak az indiánoknál, ez esetben, sajnos, nem alkalmazhatók.) Az elnéptelenítendő bolygó némely részei, például Hesperia mocsarai a Tissus mentén talán alkalmasak volnának kender termelésre s e célra a Mars-lakók egy része meghagyandó volna rabszolgának. Egyébként a földi szervezetek számára lakhatatlan csillag internáló tábornak volna be rendezendő ...

— De hát kiket akar Ön internálni, ha a Mars-lakókat kiöli? — kérdeztem az evangélistát.

— Nem értem, — markolta tölcserbe a fülét az öreg úr. — Nagy a lárma az uccán.

Egy békegyűlés oszladozó publikuma dobogott az uccán. Betettem az ablakot és megismételtem a kérdést.

— Kiket akar internálni a Marsba?

— Ezeket! — mutatott ki dühös fej vetéssel az uccára. — Ezt a pacifista csöcseléket! Nemzetközi egyezményel! Ki velük a földről! Nem igaz?

Öreg szeméből sütött a gyűlölet. Az apa, akinek két gyerekét gyilkolta meg a háború, fogcsikorgatva, összeszorított ököllel fenyegetett ki azokra, akik az örök békéről álmodoznak. Nem

az én töpörödött öreg barátom ült többé a székben, hanem egy eszme. A föld-fia Ember, a homo terrestris.

— Bitangok!

Hirtelen a szájába dugtam egy szivart, attól lecsendesedett. Mikor rágyújtott, azt kérdezte:

— Ha lefordíthatnám angolra és elküldeném Wellsnek, mit gondol, megtalálná-e a posta közelebbi cím nélkül?

Kilátásba helyeztem neki, hogy megtalálja. Hanem a Marsra azóta szégyenlek fölnézni. Mert ki tudja, hátha mégis üzentek . . .

ZSIRÁFOK UTAZÁSA

Olvastam a napokban a spanyol pillangók viszontagságos utazását Ibériától Budapestig. Ez juttatta eszembe a zsiráfok utazását, amely még viszontagságosabb volt, mint a lepkéké. Koruk és társadalmi állásuk szerint meg is illette a zsiráfokat, hogy a honi közigazgatás fokozottabb figyelemben részesítse őket. Végre is a pillangók »apró állatok«, ahogy a vámvizsgálat megállapította róluk. Hát ezt a zsiráfokra igazán nem mondhatja a legelnézőbb finánc se. Aztán a pillangók döglött állapotban utaztak, ennélfogva nem kellett attól félni, hogy fölforgatják az ország nyugalalmát. (Nem is szólva arról, hogy Primo de Rivera országából jöttek s onnan csak jó erkölcsöket hozhattak magukkal.) Ellenben az élő zsiráffal szemben indokolt minden elővigyázatosság, mert az olyan kalandos külsejű teremtestől minden kitelik. A feje ló, a nyaka teve, a füle szarvasmarha, a farka szamár, a lábaszára antilop, a bőre párduc, — hát akkor a világnézete milyen tarka lehet! Ma tán be se eresztenének ilyen gyanús existenciát Magyarországra, — legföljebb úgy, ha külön-külön megfizetné a vámot mint ló, teve, szarvasmarha, szamár stb.

Abban az időben azonban, mikor utoljára kaptak beutazási engedélyt a zsiráfok hazánkba, az illetékes körök még nem voltak olyan rigorózusok a világfelfogás tekintetében. Tudniillik ez még akkor történt, mikor Bárczy István volt Budapest polgármestere és Lendl Adolf igazgatta az Állatkertet. Ők voltak azok, akik a fővárossal egy zsiráf-házaspárt rendeltettek Hagenbecknél az új Állatkert részére.

Hagenbeck méltóképpen akarta kiszolgálni a legmodernebb európai állatkertet. A maga Stellingeni civilizált zsiráfjait nem találta méltóknak az állatkert új paradicsoma számára, hanem fogatott egy zsiráf-házaspárt az őshazában, valahol a Kilimandzsáró körül, azt Mombázában hajóra rakatta és a hajót egyenesen Fiúméba irányította. A zsiráfok baj nélkül megtették a hosszú tengeri utat, csak akkor fogta el őket a honvágy, mikor a fiumei szabadkikötőben partra tétetvén, szénát raktak eléjük. Hiába, a zsiráfok ilyenek: először a gyomrukban ébred fel a honvágy.

— Csak nem mimóza-level ez, — köpte ki a zsiráf haragosan a sovány osztrák-magyar szénát.

Erre a zsiráfné, mint neménél fogva hajlamosabb a lírára, behunyta szelíd szemét és elsóhajtotta magát:

— Ah, Afrika! Micsoda más szaga van annak!

A mélabú azonban erőt vett a zsiráfok kísérszemélyzetén is, Mombázától Fiúméig könnyű

volt az út, mert a hajón úgy nyújtogathat;... a nyakukat Afrika gyermekei, ahogy akarták. De mi lesz velük a vasúton? Zárt vagonba bele nem férnek. Ha nyílt kocsiba rakják, mikor alagúthoz érnek, az szedi a fejüket. Ejnye, ejnye, hogy erre nem gondolt az a Lendl, hiába olyan nagyeszű ember! No pedig itt csak neki kell törni a fejét a zsiráfok fejéért. Sürgönyöztek neki, adjon tanácsot, mitévők legyenek?

Hát az ördögös Lendl erre is tudott káden-ciát. Visszasürgönyözött, hogy bőrnnyaklókát kell csinálni, a zsiráfokat nyitott kocsiba rakni s mikor alagúthoz érnek, a nyakukat a nyaklóval le kell húzni. Hadd tanulják meg idejében az afrikaiak, hogy most már civilizált világ polgáraivá váltak, ahol bizonyos esetekben még a zsiráfok se hordhatják fönn az orrukat.

Mire a nyaklók elkészültek, akkorra Afrika gyermekei is beletörődtek a sorsukba, sőt egész vidáman szedegették el látogatóik kezéből a kifli-végeket. A dicsőség megszedíti a legpuritánabb zsiráfkeblet is és egészen bizonyos, hogy a Kilimandzsáró tövében soha nem ünnepelték úgy a zsiráfokat, mint ahogy a fiumeiek ünnepelték. Zsiráfné ugyan kezdetben rossz néven vette, hogy a zsiráf hosszú nyelvével leszedegeti a fiumei hölgyek kalapjáról a művirágokat, azonban a félreértés hamar kiderült. A zsiráf nem emlékebe gyűjtögette a fantasztikus virágokat, hanem mert ízük emlékeztetett a hazai mimózáéra. Ettől fogva zavartalan volt a

családi béke, az utolsó napon pedig határozottan derű költözött a bevándorlók szívébe. A látogatók közt volt valami magyar ember, aki azt mondta, hogy az ő gyerekkorában a zsiráfot *párduc-tevenyakorjan-nak* hívták magyarul. Ezt meghallották a zsiráfok és ettől kezdve ha egymásra néztek, mindig elnevették magukat.

Sajnos, a magyar beszédet nemcsak a zsiráfok hallgatták meg, hanem meghallotta a fiumei állatorvos is, aki nem hivatalosan tekintette ugyan föl a nyakorjánokat, csak mint magánember, de utóbbi minőségében is rendelkezett lelkiismerettel.

— Mit? — fordult a zsiráfok gondozójához. — Ezeket a hasított csülkű állatokat Magyarországra akarják vinni? Szó se lehet róla. Ott most a keleti marhavész miatt beviteli tilalom van és én ezen hasított csülkűeket engedély nélkül innen oda ki nem ereszthetem.

Az őr és a hasított csülkűek összenéztek. Mi lesz ebből már megint? Kinek a nyakába teszik most már a szép szíj-nyaklókat?

Az lett belőle, hogy megint szalajtottak egy táviratot Lendlhez. Tessék leküldeni Fiúméba valami okos embert, aki szót értsen az állatorvosi tudományok képviselőjével.

Hát okos embert lehetett is találni, aki birtokában volt a modern állatkertészet minden vívmányának. Le is ment Fiúméba, el is magyarázta az állatorvosnak, hogy a zsiráfok nem származnak

terhelt családból, nincs is semmi tehetségük a keleti marhavészre és oly jó erkölcsű teremtések, hogy kezességet mer értük vállalni: soha azok semmiféle tulokkal, birkával, kecskével közelebbi barátságra nem lépnek, sőt le is tagadják ezt a sok szegény rokont.

— Ezt én mind tudom, uram, — rázta a fejét az állatorvos. — De ami törvény, törvény. A hasított csülkűek tilalom alatt vannak. Én nagy tisztelője vagyok a zsiráf-génúsznak, de kivételt vele se tehetek. Kivételt csak a magyar földművelésügyi kormány tehet.

Mit volt mit tenni, zsiráf nélkül kellett visszamenni Budapestre és a zsiráf-problémával fölkeresni a földművelésügyi kormányt, még pedig annak is a marhatenyésztési osztályát, mert a zsiráf oda tartozik rokonsága szerint.

Itt azonban szóba se álltak a zsiráf-problémával. Az osztály vezetője éppen szabadságon volt, már pedig ilyen kényes üggyhöz, tetszik tudni, a maga szakállára senki se szívesen nyúl.

— De hát csak van helyettese öméltóságának?

— Igenis van. A lótenyésztési osztály főnöke.

Azonban ez a probléma azt is zavarba hozta.

— Nehéz ügy ez, — próbált szabadulni az osztályfőnök. — Ha a saját reszortomról volna

szó, a legnagyobb készséggel adnám meg az engedélyt, mert én liberálisan kezelem, ami rám van bízva. De hát énhozzám csak a hasítatlan csülkűek tartoznak. Nem lehetne a zsiráf helyett például rino-céroszt, vagy zebrát behozni?

Most derült ki, milyen jó az, hogy a zsiráf-nak lófeje és szamárfarka van. Ilyenformán a ló-tenyésztési ügyosztály azt mondhatja, hogy üsse kő, hát hadd jöjjön az a hasított csülkű Budapestig, ha már Fiúméig eljött!

Már írták is az engedélyt, mikor az osztályfőnök a homlokára ütött.

— Hopp, a terítésit neki, baj van! Hiszen nekünk viszonzásági szerződésünk van Ausztriával! Csak úgy lehet behozni a zsiráfokat, ha az osztrák földművelésügyi kormánynak is bejelentjük a dolgot. Reméljük, ott is megértő lelkekre találunk.

A remény nem volt hiú. Az osztrák kormány belenyugodott abba, hogy Magyarország állatállománya két darabbal gyarapodjék. Éppen csak azt kötötte ki, vállaljon a főváros garanciát, hogy a zsiráfok nem mennek ki legelni a budai hegyekbe. (Pedig biztos, hogy nem a budafoki teheneket féltették tőlük, hanem a gödöllői korona-uradalom őzeit.) És mivel a polgármester a főváros nevében vállalta a garanciát — még akkor olyan világ volt, hogy legalább a zsiráfokban meg lehetett bízni, — végre leérkezett Fiúméba az írás: jöhetnek a nyakorjánok.

— No, vesszetek meg — lengette meg az

engedélyt a zsiráfok pásztora az érdekeltek előli,
— holnap ilyenkor már Pesten mondják nektek
is, hogy tente, baba, tente!

Zsiráfné kinyújtotta a nyakát az írás felé,
szippantott egyet és boldog bögest hallatott.

— Mi lelt? — nézett rá a másik zsiráf.

— Hat hét óta először érzek hazai szagot.
Ó, Afrika!

MÁTYÁS ANYJA

Valami vizsgái jutalomkönyv került a kezembe a minap, címe; *Nagy magyar honleányok élete*. Természetesen nem volt fölívá, hiszen azért vizsgái jutalomkönyv. Az Isten tudja, a megjutalmazottban van-e hiba, vagy esetleg a jutalomban, de való, hogy ezeket a könyveket rendesen fölívágtalanul öröklí egyik nemzedék a másiktól.

Csak félíg sértettem meg ezt a tradíciót, mert úgy feleformán vágtam föl a könyvet, tovább nem bírtam olvasni. Ha »a stílus az ember«, akkor az az ember, aki a *Nagy magyar honleányok életét* írta, minden részvétet megérdemel, mert úgy lát-szik, hosszú ideig irgalmatlan hasrágásban szenvedett.

Annál nagyobb érdeklődéssel néztem végig a képeket, többnyire gyerekkori ismerőseimet. Magyar Szent Erzsébet a rózsákká vált alamizsnakenyerekkel, Szűz Szent Margit a szörkámzsában, Rozgonyi Cicelle az amazonruhában, Kanizsai Orsolya, aki a mohácsi mező halottait eltemettette, a hetvenes évek matrónáinak kukulájában, mind azok a mondvacsinált, stílustalan képek, amiket a

angolszász királyt ábrázolja, a középkori germán költészet legendás alakját.

Csak rá kell nézni a képre, hogy vonásaiban felismerje az ember a férfit. A fején korona van, a kezében jogar: az csak a királyt illethette meg, nem a kormányzó feleségét, se a király anyját. A feje körül glória van, a kezében palmaág, az pedig mind a kettő a szentek jelvénye. Pulszkyt az tévesztette meg, hogy a szent király, akinek a turbánját fekete fátyolnak lehet nézni, ott tartja a karján a gyűrűs hollót. Csakhogy e- nem a Hunyadiak legendás hollója, hanem a csodatevő Szent Ozsvát madara.

Pulszky később maga is rájött a tévedésére, be is vallotta becsületesen, szóban is, írásban is. Azóta a kép külföldi párjai is előkerültek, illetve az eredeti minták, amik után valami ismeretlen festő a krasznahorkai másolatot készítette. Negyven év óta tisztázott dolog, hogy Szent Ozsvát képe nem a Szilágyi Erzsébeté. Ideje volna, ha tudomást vennének már róla az iskoláskönyvek csinálói is, vagy ha azok nem, legalább az engedélyezőik. Mert egyszer nagy nevetség lesz belőle, ha valami ráérő angol észreveszi, hogy Magyarországon egy mesebeli angol királyt imádtatnak az iskolás gyerekekkel a legnagyobb magyar király szülőanyja gyanánt.

BÁTOR OPOS SÁRKÁNYA

Mióta ebek harmincadjára kerültünk, nem csak az emberek világa kompolyodott meg a magyar glóbuson, hanem az elemeké is. Például a lápok elég konzervatív teremtései az istennek, de mióta új világ van, ők se követik a régi törvényt. Azelőtt, mikor még mind nekünk termettek a halcsíkot, meg a vízi gesztenyét, ősszel szoktak kigyulladni a lápok. Szeptemberben, októberben olvasta az ember a lapokban, hogy ég az ecsedi láp zombékja, vagy a Sárrét sumárja, vagy a Fertő csincése. Az ecsedi láp az idén nagyon sietett. Már nyár derekán kigyújtotta a maga tűzijátékát, mintha versenyre akarná hívni az augusztusi éjszakák egét: nézzük no, melyikünk tud több hulló csillagot termeni!

Mondják, akik már láttak ilyent, hogy a láp-égés még a szépségekben gazdag magyar földnek is legszebb látnivalója. Ilyent az amerikai prerik se tudnak produkálni, már amit még meghagyott belőlük a gözeke. Mert mit is tudhatna a préri? A prérit a szelíd indián isten teremtette, az aluszékony Nagy Szellem, a maga lapos égi mezőinek a képére. Beültette száraz buffalo-

füvel, meg üröm-kóróval, aminek, ha szikrát fog, több a füstje, mint a lángja. A mi lábainkon a poklok *nagy-ura* hagyta rajta a keze nyomát, a pogány szlávok fekete istene, a Cserni Bog. összekevert földet, tüzet, vizet, pokolsárt, tengerszemet, ezt az elemkeveréket behintette ösvilági füvek magjaival, fantasztikus állatok ikráival, mérget párázó kincsekkel, halálos szomorúságokkal és akkor azt mondta nekik:

— Ti lápok, mocsarak, ingoványok, kardlevelű nádjaitokkal, törlevelű sásaitokkal, vashorgu gyümölcseitekkel, ijesztő szavú ungjaitokkal, halfarku sellőitekkel, ingó bürüitekkel védjétek meg fűvellő mezőit az én sövényházás szlávjaimnak, akik engem gyöngé szüzek hófehér húsával tisztelnek a nyári tűzünnepej éjszakáján.

Furfangos isten volt a Cserni Bog, tudta, hogy asszonyszívük van a halfarkú sellőknek, deli legények érckarja szorításának még a pokol lányai se tudnak ellenállni; telerakta a határvédő ingoványok náderdeit a pokol rémállataival: rőfögő rőt-vaddal, hortyogó csikasszal, veszett dühii toportyán-féreggel s a nádrengetegek legmélyére ágyat vetett legkedvesebb szörnyetegének: a sárkánynak, akinek gyík-farka van és hal-szárnya, temérdek teste és akkora tűzokádó feje, hogy ha azt elbődíti, minden lelkes állatot kitör ijedében a rossz nyavalya.

Ez pedig nem olyan beszéd ám, amire azt szokás mondani, hogy »mese-mese-meskete«. Éppen

az ecsedi lápban lakolt az a sárkány, aminek a Szent László király idejében levágta a fejét Bátor Opos, a Báthoryak őse. Aki nem hiszi, azt győzze meg a Báthoryak ősi címere, a három sárkányfog, körítve a farkát rágó sárkánykígyóval. Nyilván ezekből a sárkányöldöső időkből valók a lápparti települések is: Vállaj, Ecsed, Börvely, Bére, Mérk, Ura, Pátyod.. . Színmagyar nevek; mintha a *Zalán fatása*-ból kiszakított hexameter-sor volna. Cserni Bog rosszul védelmezte meg a népét. A magyar úr levágta a sárkány fejét és a magyar paraszt megtanulta a járást az ősvilágban. Az úr várat épített a sárba és a csikaszt, a pákászt, a halászt, a madarászt tört rakott a zsombékba, varsát a vízbe, kast az érfolyásba, kondát vert a zsombóba, gulyát a csatába. Kaszálta a locsogó füvet, vágta a nádat, fonta a füzvesszót, meg a gyékényt, bányászta a tőzeget. Az úr verekedett kunnal, besenyővel, tatárral, törökkel, némettel, csehvel, de legtöbbet a maga fajtájával, a paraszt pedig fizette a robotot, meg a sarcot mindnyájának és esténként hálat adott a fölséges úristennek, aki neki a láp paradicsomát megteremtette.

Cserni Bog azonban konok isten és a sárkánya is az, azt nem elég egyszer megölni. A sárkánynak kinőtt a feje a nádtorzsák alatt, a sárkány tajtékot okádott, amittől kiáradtak a vizek és népes helyek veszttek el feneketlen mélységekbe. A paraszt jajgatott, az úr a vállát vo-

nógatta a maga kőkastélyában. Apad-dagad, dagad-apad; ez a láp törvénye s ember ebbe nem avatkozhat.

Támadtak azonban fölforgató fiatalok, napnyugati kórságba belekóstolt peregrinusok, akik azt vették a fejükbe, bogy ők tudnának parancsolni a lápnek is, amelyiknek a fenekén a sárkány kincseket őriz: születendő búzamezőket, aranyat érő tengeritáblákat, dús veteményeskerteket. Minek az? — mondta a paraszt. Vadkácsatojást, sulyomot, harmatkását magátul is megterem a láp, fűtést is ad, világítást is, csak egy ütöt égő taplót kell belevetni. Minek az? — mondta az úr. Akkor se élünk tovább és mit ér az élet, amit élünk is, ha nem lesz hol gyöngyvérré, darura, kócsagra vadászni? Legjobb mindent úgy hagyni, ahogy az Isten megteremtette, mondták a rajthózlis és a gatyás Pató Pálok és Cserni Bog, a fekete isten, vakargatván a sárkánya taraját, elégedetten röhögött. És azért a honfoglalás ezredik évfordulójára mégis megfogyogattak a lápok, mert az izgága emberek, a cirkálom és lénia Bátor Oposai megint megszabdosták a sárkányt. Igaz, hogy sokat megzavarászták a garabonciás deákokat, akik gát közé fogták a Szamost, gúzsba tették a Krasznát, folyómedreket kitakarítottak, kanálistakat ástak, fertőket lecsapoltak, *halvány-okat* kiszárítottak — így hívják szatmári nyelven, talán még az Árpádékiól hagyott gyönyörű néven azokat a folyóanyától itt-ott elhagyogatott kis tó-

fiókokat, amiket morotvának, halott víznek kereszteltek el a krónikaíró latin-szláv barátok, — de azért utoljára mégis csak a cirkálom győzött. A mocsarokból televények lettek, a lenge nád erdeiből kukoricaerdők, a hínárosokból búzamezők, a bölömbika helyett cséplőgépek búgnak s a sárkány által elnyelt falvak helyén, amelyek fölött a vasuli sinek acélkigyói csillognak, pákász nagyapák szántóvető, gyári munkás unokáinak faluharangjai feleselnek egymással.

— Ecet-olaj-paszuly, ecet-olaj-paszuly... — mondogatja vékonyan az oláhok harangja.

— Háj, zsír, szalonna! Háj, zsír, szalonnal — vágja rá vissza a vastagnyakú kálomista magyar falu vastagszavú harangja.

... A trianoni térkép a megmondhatója, nem románul beszélnek-e már a magyar harangok is, hiszen az itthonvalók is mind elfelejtik már a zsirt, szalonnát. S én úgy félek, rosszabbul is lesz még, ha nem terem új Bátor Opos ebïjen a meddő méhû korban, aki nemcsak a fejét vágja le, hanem az átkozott szívet is keresztül-szúrja a fekete isten sárkánykígyójának.

Mert az őslápból egy darab és ebben a darabban a Bátor Opos sárkánya még mindig megmaradt magyar szimbólumnak. Ez a láp ég most a keleti határon és ennek vérpiros, keserű-sárga és pokol-kék lángcsokrai szórnak föl szikraharmatot a földről az égre. És ennek a csillagokra hullámzó tüztengernek a mélyén ott toporzékol, sziszeg, har-

sog, visít, nyihározik a sokszor elpusztított, mindig megélemedett apokaliptikus szörnyeteg, a kénköszagú sárkány:

— Én a megállott idő vagyok. Én a mozdulatlanság vagyok. Én a nemakaromság vagyok. Engem minden száz esztendőben meg kell ölni, de még a szívem megvan, addig én abból mindig újra nőök és százszor erősebb leszek, mint azelőtt voltam és elnyelek a lépőmmel falut, várost, országot, népet, mindent.

NAGYEVŐK

Az; isten bűnül ne vegye, nem nagyon tudom sajnálni a debreceni nagyevőt, Kerékgyártó Sámuel, aki az újságok szerint a nagyevésbe halt bele a múlt héten. Fogadott, hogy megeszik három tál töltött káposztát. A fogadást meg is nyerte, mert elbánt a három tál töltött káposztákkal, de nem sok hasznát vette, mert a fényes győzelem az asztal alá gurította.

Ez a szegény hazánkfia nem szánnivaló ember, mert ritka szép halála volt. Nagyon kevés halott dicsekedhet azzal mostanában Magyarországon, hogy ő róla azt állapította meg a halottkém: *a halál oka három tál töltött káposzta*. Ha ezt lord Curzon megtudja, mindjárt megint megkeményedik a szíve irántunk. Tudja ő azt az angol történelemből, hogy rendben van annak az országnál: a szénája, ahol ilyen szép halálesetek fordulnak elő. Angliában is akkor volt jó világ, mikor a clarancei herceg egy hordó malváziai borba fullasztotta belé magát. Igaz, hogy nem egészen a maga jószántából, hanem az ura-bátyja, Henrik király parancsolatjára, aki így gondolta legsimáb-

ban eintézhetőnek a trón viszály t. (Gondolom, azóta nem kedvelik a trónkövetelők a malváziát.)

A clarancei herceg nevezetes halála révén belekerüli a Shakespeare *IV. Henrik-ébe*, de a debreceni nagyevő fölött nyilván a varjú se károg többet. Neki még annyira se maradt fönn a hire-neve, mint a nagyétkű Kórogyinak, aki legalább a népmondába belekerült. Persze az közjóra gyümölcsöztette a tudományát g különben is nagyobb tehetség volt, mint a debreceni cívis.

Azok is olyan »daliás idők« voltak, mint a mostaniak, mikor Kórogyi Péter vitézkedett, de leginkább csak kanállal, késsel. Mert nem volt ő valami deli levante, akinek a tettei a Toldi Miklóséival vetekedtek volna, hanem volt igen jámbor kukta a Nagy Lajos király udvarában, annak azonban igen jeles. Amelyik sült malacra ő ráfogta a fegyverét, abból egy porcogó se maradt meg. De még egy kemencebél rétest is megevett rá, egy tarisznya diót is elropogtatott utána, arra leküldött egy csobolyó bort s akkor azt mondta, hogy most már elverte az éhét.

Az udvari apródok sokat elévődtek a nagyétkű kuktával, hanem a főszakács egyszer megunt a tudományát. Megjelentette a királynak, hogy nem lehet meggyőzni a Kórogyi étvágyát, se rábízni semmit, mert amit süt-főz, mind maga éli el.

— Nem baj az, — nevetelt a király — ennyit csak elbír még a magyar király udvara.

El is bírt, hiszen három tenger termette akkor a halat a magyar királyi udvar számára. Aztán meg a parlamentarizmus se volt még akkor kitalálva s nem nézett bele az országgyűlés az udvar szájába, mit eszik, mit iszik. (Merek fogadni, hogy most se néz bele, mihelyst megint három tengerünk lesz.)

Gyöngyélete is volt aztán a nagyétkű Kórogyinak egész az olasz hadjáratig, de azt senki se szenvedte meg úgy, mint ő. Bizony, mikor a király is akárhányszor csak úgy a körme közül ebédelt, a kuktának se igen terítgettek asztalt. Mire Nápolyig leértek, csakúgy csörgött már a csontja. Narancsot csak szopogathatott volna, de húsféléhez nem igen jutott az istenadta, ha csak varjút, verebet nem nyilazott. Utoljára pedig azok is kerülték már a magyar tábort, annyit riogatta őket a kukta.

Három hétig tartott már Nápoly ostroma, mikor az olaszok követséget küldtek ki Lajoshoz egyezkedés végett. Persze a szépét válogatták az úri népeknek, szálfatermetű daliákat, — hadd gondolják a magyarok, hogy csupa ilyenek maradtak odabent is. A maguk fitogtatására vitézi tornát is játszottak a mezőn, dárdát hánytak, kopját törték, utoljára egy behemót olasz nekiugrott a tábor mellett legelgető maradék gulyának, fölkapta a legerősebb ökröt s odatette Lajos király elé. Azt hitte szegény feje, a magyar király most mingyárt takarodót fúvat ijedtében, de Lajos csak legyintett.

— Ez nem nagy traila, hallod. Nekem a legkisebb kuktám is megeszi ezt az ökröt, amit te éppen csak megemelintettél.

Az olaszok nevettek a tréfán, de Lackó nádor mingyárt elérte a szót és szalajtotta a csatlósokat a nagyétkű Kórogyiért, aki éppen sás-kákat szedegetett a mezőn és átkozta az olasz földet, bogy különb húst nem terem.

(Erről a sáskaevő Kórogyiról Istvánffy is megemlékszik a históriájában, csakhogy ő a mohácsi Lajos király idejére teszi. De hát egy-kétszáz esztendőre nem néz az ember a múltban, mikor a jelenben se bizonyos, hogy 1928-e, vagy 1523.)

— Készülj az ebédre, Péter fiam, — mondta neki a főszakács, — meg kell mentened a magyar becsületet, meg kell enned az ökröt.

Azt mondta rá Kórogyi Péter, hogy ő arra mindig készen van, csak az ebéd kész legyen. S addig is, míg elkészül, megevett elüljáróba két kukoricakenyeret. Az olaszok pedig átalakultak ellenőrző-bizottsággá, ketten kimentek a konyhába, vigyázni, hogy elkészítik-e az egész ökröt, a többiek meg odaültek a kuktát lesni, hogy hová teszi majd azt a tenger húst.

Hát azt nézhették egész estig, ahogy Péter a gallérja mögé eresztgette az ebédet. Remekel! a főszakács, csinált vagy harminc fogást az ökörből. Sütte pecsenyének, főzte becsinálnak, készítette borsos lével, tárkonyal, tejfölös mártással, gyöm-

bérrel, kavarta káposztával, keverte mindenféle fűszerszámmal. Péter pedig ette lélekzet nélkül, az egyik szája végén tömte befelé a húst, a másikon szórta kifelé a csontot s mire az utolsó mócsingot is leküldte a horpaszába, alig látszott ki a csonthegek közül. Akkor aztán azt mondta nagyalázatosan:

— Tán hozhatnák is már azt az ökröt, mert ez a sok mindenféle elüljáró pősz-pász majd elalálja venni az étvágyamat!

Az olaszok úgy el tátották a szájukat, hogy majd kiesett rajta a fejük és siettek haza kinyitítani a város kapuit a magyarok előtt. Mert olyan emberekkel nem lehet harcolni, akik egy ültő helyükben úgy megesznek egy ökröt, hogy észre se veszik.

... Mink pedig örülünk neki, hogy ennyire elkorcsosodtunk és már három tál töltöttkáposztába belehalunk. Hiszen, ha a régi jó étvágyunk megmaradt volna, már rég megettük volna egymást is.

Ugyan ami azt illeti, elég derekas munkát végzünk mi így is.

A SAKK-BÁRÓ

Kolisch Ignácnak hívták, magyar ember volt, pozsonyi születés, s bár efelül nem tudok biztosat, azt sejtem, szombaton tartotta a vasárnapot. Az ilyesmiért ugyan a hatvanas években még nem verték meg az embert, de azért mégse látszott valószínűnek, hogy a Náci karriert csináljon, mert akármibe kapott, semmiben sem szolgált neki a szerencse. Az iskolában eminens deák volt, de szegénysége miatt abbahagyta a tanulást. Írogatni kezdett a bécsi lapoknak, *Ideka* álnévvel meg is jelent néhány tárcája, de olyan irgalmatlan komisz írása volt, hogy majd mindig szedősztrájk ütött ki miatta. A bristoli sakk-tornán 1861-ben majdnem megverte Paulsent, a híres világbajnokot, de olyan köhögési roham vett rajta erőt, hogy félben kellett hagynia a játékot.

Már harminc éves ember volt, mikor Pestre került szerencsét próbálni, de itt is belebukott újságírásba, gabonaügynökösködésbe, mindenbe. Leginkább a *Velence*-kávéházban leste a jó szerencsét reggeltől estig s ha más publikumot nem talált, a pincérnek sírdogálta el, hogy ő a világon a

legügyefogyottabb ember, mert őt mindenki becsapja.

— Tudja, öregem — rágta a kócos bajusza végit, — ha nekem csak egyszer lenne az életben ötven forintom egyszerre, majd megmutatnám én akkor a világnak!

— Hogy mutatná meg, Kolisch úr?

— Úgy, hogy eddig engem csapott be a világ, de akkor én csapnám be a világot.

Ezen aztán mindaketten jót nevettek, mert mindaketten biztosak voltak benne, hogy Nácinak az életben sohse lesz ötven forintja. Az egyetlen mező, amelyiken nem lehetett becsapni, a sakkmező volt. Azon ő csapott be mindenkit, de hát mit ért az? Legföljebb két-három hatost lehetett naponta összenyerni a *Velencé-ben*, de már akkor olyan dühösek lettek a partnerek, hogy a negyedik hatos elvesztésére senki se vállalkozott.

Olvassa azonban egyszer Náci a *Pesti Napló*-ban, hogy a párizsi köztárlaton — így mondták akkor a kiállítást, — nemzetközi sakk-torna lesz s arra borzasztó nagy díjak vannak kitűzve, ötven forinttól ötszázig. Rövid volt a hír, másra kellett akkor a hely az újságokban — 1867-et irtak — de hát elég volt ez a Nácinak. A Velence-kávéház mellett volt a pesti sakk-kör, annak az elnöke Erkel Ferenc, ő hozzá állított be Kolisch, Elmondta, hogy ő kicsoda, micsoda és hogy nem kevesebbet akar, mint megnyerni a párizsi sakk-torna nagydíját, ahhoz kellene neki ötven fo-

rint, útiköltségre, kiruházkodásra, mire. Azt pedig a pesti sakk-körtől akarja kölcsönkapni, ígérvén becsületszavára, hogy a nagydíjból első dolga lesz azt visszafizetni.

Erkel nem mondott se jót, so rosszat, csak rámutatott a sakktáblára — az mindig »terítve« volt a sakk-körben — és megindult a feketével.

Kolisch nagyszerűen letette a vizsgát, egy óra alatt háromszor mattolta meg Erkelt. Másnap már útban volt Párizs felé a pesti sakk-kör ötven forintjával és ajánlólevelével. Tíz nap múlva pedig a pesti sakk-kör visszakapta az ötven forintját, mert Kolisch megnyerte a nemzetközi nagydíjat és megszerezte a sakkmesteri világhírt.

De olyan nagy volt ez a világhír, hogy a *Velencé-ben* most már egyáltalán senki se mert leülni sakkozni a Nácival és a pincér egy kicsit gúnyosan kérdezgette a híres embertől, hogy is lesz most már a világ becsapásával?

— Ahogy az Isten akarja, barátom, — mondta egy kicsit bánatosan a Náci, akinek a tárcájában már csak száz forint tartózkodott.

Az Isten pedig úgy akarta, hogy a bécsi Rothschildnak, Albert bárónak, nagyon nagy kedve és nagyon kis tehetsége legyen a sakkhöz. Olvasván most már Albert báró, hogy milyen nagy tudós Kolisch Ignác abban, amiben ő olyan tudatlan, meghívta magához vendégnek a Nácit Bécsbe. Ott egy hónapig tejbe-vajba fürdette s nem kívánt mást érte, csak azt, hogy a vendég

mindennap sakkozzon vele négy órát. Akkor aztán felmondta neki a szállást, mert Londonba kellett neki utazni a nagybátyjához, Lionel baronethez, még pedig igen sürgősen. Viktória királynőn kellett segíteni, akit pillanatnyi zavarba hoztak a welszi herceg kutyálkodásai s evégett akart szót érteni Lionel baronet Albert báróval.

— Hát énvelem most már mi lesz? — szontyolodott el az instruktor, aki egyszerre úgy érezte magát, mint egy szegény kis cethal, aki alól elapadt a tenger.

— Tudja mit? — ötlött eszébe a bárónak, — ha én magának volnék, Párizsban próbálnék szerencsét és nem mennék vissza Pestre. Az olyan tehetséges ember, mint maga, ott bizonyosan szerencsét csinál. Én úgylis arra megyek, elviszem odáig s biztosítom róla, nem bánja meg, ha velem jön.

Kolischnak fölragyogott a szeme, de minél közelebb érték Párizshoz, annál jobban elhomályosodott. Mert a báró lelkes tanítványnak mutatkozott ugyan az úton is, de az instruktori díjakról egy szót se szólt. Ellenben, ahogy a párizsi pályaudvarra letette a mestert, melegen megszorította a kezét.

— No úgy-e, nem bánta meg, hogy velem utazott? Nagyszerűen mulattunk. Sok szerencsét a párizsi élethez, kedves Kolisch!

Forgott a világ a mesterrel, ahogy kifelé tá-molygott, s ha a paradicsomból kidobott Ádámot

visszahívták volna, az nem lehetett volna boldogabb, mint ő volt, mikor a báró visszakialtotta. Biztosra vette, hogy most jön az aranyeső.

— Nézze csak, Kolisch, hová írhatok én magának, ha valami tudatni valóm lesz?

Persze, ilyenek a nagy urak. Nem akarják megszegyeníteni a szegény embert azzal, hogy a markába nyomják a bérét, nekik ahhoz mindig postai közvetítés kell. Kár, hogy ezek a nagy urak mind ilyen bogarasak, de hát mit csináljon az ember velük?

Egy kicsit mégis megpróbált arcátlan lenni Kolisch, amennyiben azt felelte:

— Tessék a párizsi sakk-körbe címezni a *küldeményt*. Más szállásra nem futja a pénzem, de addig tán megtűrnék ott is.

— Hogyne — helyeselt a báró, — az ilyen híres embert mindenütt szívesen látják.

A nagy díj nyertesét csakugyan szívesen fogadták a párizsi sakk-matadorok, s eszébe se jutott senkinek megkérdezni tőle, hogy hol lakik és hol kosztol. Kosztolni leginkább a napnál kosztolt, az éjszakákat az uccán csavarogta végig s délelőtt szundított egy kicsit a sakk-kör pamlagán, délutánonként pedig sorra mattolta a párizsi kollégákat.

Negyedik nap délután is egy citoyennal viaskodott, amikor a klub-szolga hozza neki tálcán a várva-várt levelet. Vastag a levél, finom a bo-

rítékja, aranyos bárói korona rajta, Kolisch el-
sápad az izgalomtól, reszket a kezében a futó.

— Pardon, monsieur, — teszi vissza a figurát, — megengedi, hogy elolvassam? Nagyon sürgős, a barátom írja Londonból, a bécsi Rothschild.

— Kérem, — mondta. nagy tisztelettel a monsieur és aztán áhítattal nézte, hogyan válik a Rothschild barátjának az arca halottfehérből bíborvörösre, és bíborvörösből megint citromsárgára.

Tudniillik hosszú volt az Albert báró levele, de elejétől végig csupa szakmabeli kérdéssel volt tele. De nem pénzügyi-szakmabelivel, hanem sakk-
ügyi-szakmabelivel. Hogy hogyan kell lóugrás szerint megfejteni az ilyen feladatot és hogyan lehet flanchettot alkalmazni az amolyanban és mikor van javaivá az Evansgambit, stb. Könnyebb eligazodás kedvéért rajzban is mellékelte a báró a különböző helyzeteket, mindenféle kimustrált értékpapírok tiszta oldalán.

— Rosszul van, monsieur? — ugrott föl ijedtében a francia, mikor monsieur Kolischnak a vállára nyaklott a feje.

— Nem, köszönöm, már elmúlt, — szedte össze magát Kolisch.

— Rossz híreket kapott a barátjától, a Rothschildtól?

— Ahogy vesszük, — gyúrte zsebre hűvösen a sakk-problémákat a mester.

Ez a zárkózottság még kíváncsibbá tette a

franciát, s bevallotta azt is, hogy miért, ő jó módú tőkepénzes, nagy érdekeltsége van orleansi borecet-részvényekben és sokért nem adná, ha megtudhatná, mi azokról a véleménye a monsieur bárónak.

Kolisch becsületes ember volt, nem akart hazudni, utoljára azt mondta a nagy faggatásra — és ezt nagyon szívéből mondta, — hogy ha *neki* volna borecet-részvénye, *ő* eladná. A francia megköszönte, elment a börzére, azonnal eladta a borecetet s mikor másnap a borecet lezuhant negyven százalékkal, fölkereste Kolischt és ráerőltetett ezer frankot, örök hálája jeléül.

Ezzel az ezer frankkal kezdett el Kolisch dolgozni a párizsi borzén és félesztendő alatt megszásszorozta.

— Hja, könnyű a Rothschild Kolischának, — mondták az emberek és igyekeztek barátságba keveredni a Rothschild barátjával, akinek volt annyi esze, hogy most már a párizsi börzére címeztette Albert báróval az aranykoronás sakk-leveleket.

Soha egy szóval nem állította senkinek, hogy ő finánciális barátságban van a pénzkirályal, csak éppen hogy a látszat ellen nem tiltakozott. S ez a látszat elég volt arra, hogy a párizsi spekulánsok belevegyék a legkülönbözőbb aranyömlasztó üzletekbe. Benne volt a híres Eugén Bontoux vasúti manipulációiban is, amelyekben egy csomó magyar vagyon is elúszott a hetvenes években. Bontoux a lecsukás elől elszelelt Amerikába, Kolisch ellen-

ben idejekorán megmentette a millióit és tovább virágzott, összebarátkozott a párizsi spanyol ügynőkkel, akiknek sehogy se sikerült pénzt fölhajszolni a gáláns botrányairól híres Izabella királynő számára.

— Itt csak a Rothschild Kolischa segíthet, — mondták mindenfelé a spanyoloknak.

Kolisch segített is és megkapta érte Izabellától a báróságot.

Persze a spanyol báró csak olyan báró a bárók közt, amilyen szarvas a szarvasbogár a szarvasok közt. De azért Kolischnak a szívében egyszerre fölébredt a honvágy, amint báró lett. Megkérdezte Bécsben, hogy ha odaköltözik, viselheti-e ő ott a bárói címet. Az osztrák kormány azt felelte, hogy nem viselheti. Elég Bécsnek a Rothschild báró, a Rothschild Kolischa nem kell bárónak.

Kolisch azonban nem hiába volt a sakk világbajnoka, megnyerte ezt a játszmát is. Egyszerűen lemondott a régi állampolgárságáról, fölvette a spanyol állampolgári köteléket s mint ilyen telepedett meg Bécsben. Most már nem kifogásolhatta a bécsi rendőrség, hogy egyszerűen *báró Kolischl* nyomatott a névjegyére, nem dicsekedvén azzal, hogy spanyol báró.

A nyolcvanas évek elején megvette a Kahlenbergen a tragikus végű Felix festő híres nyaralóját, azt kiépíttette valóságos kastélynak, megtömve mindenféle párizsi cifrasággal s úgy élt benne, mint egy szultán.

1881-ben volt a kastélyszentelő, amikor éppen nemzetközi sakkverseny volt Bécsben. Annak a sakk-báró volt az elnöke s mint ilyen, meghívta a kastélyszentelésre az egész társaságot, sőt magát Albert bárót is. És amikor az előkelők szokása szerint, elkésve érkezett Albert bárót bejelentette az inas, akkor lett a sakk-báró karrierje teljes. Mert a vendégek meglepve súgtak össze:

— *Á, a Kolisch Rothschildja!*

LE ROI EST MORT...

Mindenki tudja, hogy a híres szállóigének így van a teljes szövege: »Le roi est mort, vive le roi!« »A király meghalt, éljen a király!« A jövő évben lesz száz esztendeje, hogy az ősi ceremóniás mondás teljes szövegét utoljára hallották a franciák. 1824 október 24-én, XVIII. Lajos halálakor kiáltotta Uzès herceg a saint-denisi templomban, palotanagyi botja végét a királyi sírbolt küszöbére fektetve, hogy:

Le roi est mort...

Bourbon-liliomos herold háromszor ismételte a gyászhiért, harmadszor utána tévén: »*Prions tous Dieu pour le repos de son âme*«. S mikor erre belépett a terembe Artois grófja, aki X. Károly néven viselte Szent Lajos koronáját, fölharsant a szállóige másik fele:

— *Vive le roi!*

... Negyven évvel ezelőtt, 1883. nyárutó havában, Görz mellett, a frohsdorfi falusi kastélyban egy fehérszakállas öreg ember halottaságja mellett a szállóigének csak az első felét mondták el: le roi est mort... s nem felelt rá senki, hogy »vive le roi!«

A fehérszakállas öreg embernek már a hosszú neve is mutatta, hogy nem közönséges halott. *Henri Charles Ferdinand Marie Dieudonné de Bourbon*, — ez volt a hosszú neye Bordeaux hercegeinek és Chambord grófjának. De volt neki egy rövid neve is, nem a köznapi használat, hanem a francia legitimizmus számára s ez a név így hangzott: *V. Henrik, Franciaország királya*.

A történelemnek nem sok dolga van az utolsó Bourbonnal, se mint Chambord gróffal, se mint V. Henrikkel, Klió csak a tett embereit szereti s könyvében csak azoknak ad helyet, akik, ha jól, ha rosszul, de történelmet csinálnak. Chambord grófhhoz hasonló passzív trónkövetelő még nem volt a világon. Hős volt, de a nemakarás hőse s ilyenek, X. Károly fiának szült a felesége, Karo-nem a történelem, hanem a dráma és a regény számára termi, — de a politika ezekből is tanulhat, hiszen a történelemből úgyse tanul.

Dieudonné, isten ajándéka volt a francia legitimisták számára a gyermek, akit Berry hercegnek, X. Károly fiának szült a felesége. Karolina, a nápolyi királylány, — igaz, hogy akkor, amikor Berry herceg már több, mint hét hónapja halott volt. 1820 február 13-án szúrta le a féleszű Louvel a trónörököst a párizsi opera küszöbén s Berry hercegnő csak szeptember 29-én adott életet a kis Henrynek, Bordeaux hercegeinek. Az ilyen posthumus születés a gondviselés akaratából közönséges halandóknál csak úgy megyesik,

mint a kiválasztottaknál, Berry hercegnő esetében azonban ismételten s még furcsábban is megjártotta magát a gondviselés akarata, vagy a természet szeszélye. Berry hercegnő ugyanis tizenhárom év múlva a blayei fellegvárban, ahová mint a trónkövetelő anyját fogolyként záratta az orleani Lajos Fülöp kormánya, — Berry hercegnő, a sasfészekben, a fellegek szomszédságában ismét gyermeket szült, holott akkor tizenharmadik éve hordta már az özvegyi fátyolt. S bár Berry hercegnő azt vallotta, hogy már évekkal azelőtt titkos házasságra lépett egy nápolyi marchesével, a botrány mégis akkora volt, hogy az orleanista kormány egyszerre fölöslegesnek tartotta Berry hercegnő fogvatartásának költségeivel terhelni az államháztartást. A gólyalátta szép özvegy mehetett, amerre akart, lehetett belőle boldog asszony, de nem állt többé mellette díszörséget Szent Lajos népének hódolata.

Annál nagyobb ragaszkodás vette körül a posthumus Henry herceget, aki körül nagy párt csoportosult, amely először nevezte magát a *legitimitás* pártjának s bitorlónak tartotta az uralkodó Orleansokat, a Bourbon-családfa fiatalabb ágát.

Ebbe a pártba tartoztak mindazok, akik nem tudták elfelejteni, hogy Lajos Fülöp apja, XVI. Lajos nagybátyja a forradalom bohóca volt, aki belépett a jakobinus klubba, feltette a frígiai sapkát, mert abban biztosabbnak érezte a fejét, felvette az *Égalité Fülöp* nevet, mert azt gondolta, hogy

Egyenlőség Fülöp kezén meghagyják az orleansi herceg birtokait és a konventban rászavazott a XVI. Lajos halálára, amivel megdöbbenette ugyan még a jakobinusokat is, de úgy számított, hogy egy gazdátlanul maradó korona megéri az Orleansoknak a Bourbon-unokaöccs levágott fejét. Ebbe a pártba tartoztak mindazok, akiket a Bourbon-restauráció juttatott címekhez, rangokhoz, fényes méltóságokhoz, dus javadalmakhoz s akiket aztán az Orleansok felemelkedése a második sorba szorított, mert az első sor kellett az új udvar embereinek. S mivel végül az orleanista rezsim bűnei és ostobaságai ebbe a pártba szorították azokat is, akik azelőtt nem nagyon lelkesedtek a »mindent elfelejtett és semmit sem tanult« Bourbonokért, nagy és komoly párt csoportosult a legitimista trónörökös köré, akit »Franciaország gyermeké «-nek neveztek a legitimista költők s akit a nagyatyja, a júliusi forradalomtól és az Orleansoktól elűzött X. Károly, a trónon ülő utolsó Bourbon, utódának proklamált.

Anyagi gondja sohasem volt a Bourbon- királyok sarjadékának, mert a legitimista arisztokrácia megvette számára a chambordi uradalmat és száműzetése után is gondja volt rá, hogy az inség ne férközzék közelébe Chambord grófjának, aki nagyapja halála után fölvette az *V. Henrik* nevet. A világ ideges várakozással nézte, mit fog tenni V. Henrik király és ő mindent megtett, ami illő és méltó egy isten kegyelméből

való királyhoz. Királyi udvartartást rendezett be, szerényét bár, de előírásosat; levélpapírjaira rányomtatta Szent Lajos koronáját és kastélya kapuja fölé óriás Bourbon-liliomot faragtatott; sőt fogadta is hű legitimistái hódoló küldöttségét kegyes és méltóságos királyi szavakkal, biztosítva őket arról, hogy ősei trónjáról soha lemondani nem fog, — de soha kísérletet nem tett rá, hogy a bitorlót kiűzze belőle. Iszonyodott a polgárháborútól, amely annyi vérrel bíborozta már a trónvankosát és nem tartotta illőnek az Isten kegyelméből való királyhoz, hogy harcba szálljon a bitorlóval, aki csak a nép kegyelméből volt bitorló. Prágai jezsuita atyák és osztrák-cseh tábornokok neveltje volt V. Henrik király — a dusvagyonu modenai hercegnő révén a Habsburgoknak is közel rokona — de csak a teológus nevelők tanítása fogott rajta; ha az Isten neki szánta ősei trónját, alkalmat is fog neki adni arra, hogy beleülhessen. S az alkalom kínálkozott kétszer is; először 1848-ban, amikor a februári forradalom elkergette az Orleansokat s utat csinált az utolsó Bourbonnak; másodszer, mikor a kommün után monarchista lett a francia közvélemény s az új trónkövetelők, az Orleansok és Bonaparték mellett még mindig tömör pártja volt V. Henriknek, a legitim királynak s talán más folyást vesz Európa története, ha Chambord grófja elhagyja a frohsdorfi kastélyt s mint V. Henrik vonul be Franciaországba a kibontott trikolórral.

A trikolóron hiúsult meg minden. A királygyilkos francia forradalom termetté meg a francia nemzet szimbólumának a trikolórt és Chambord gróf még ennyit se ismert el a forradalom vívmányaiból, ő csak egy lobogót ismert el szimbólumnak, a XVI. Lajos lobogóját, a Bourbon-liliomos fehér zászlót. Hasztalan volt kérés, könyörgés, a legitimista párt széttöléseivel való fenyegetődzés; Chambord gróf nem engedett s inkább maradt egy falusi kastély ura, semhogy elismerje a dolgoknak azt a rendjét, amely a hűbéri Franciaország romjai fölé nőtt a nagy forradalom véres talajából. Születésekor kétségbevonták, hogy a Bourbonok véréből ered, — most láthatta a világ, hogy az utolsó Bourbon a legigazibb Bourbon, akinek számára 1789-ben megállt a világ óramutatója. Az Isten kegyelméből való király nem bánthatta meg ősei szellemét azal, hogy létezőnek fogadja el a népakaratot s a nép akaratából való új világrendet, az alkotmányt, a népképviselést, a vallásszabadságot, a törvény előtt való egyenlőséget. Neki csak az a rendi Franciaország kellett volna a kriptákból kibocsátott kísér tétéivel, ahol a király az állam, a királyé az adó, a katona, a hatalom, az ég, a föld, az ítélet, a kenyér, az ostor és ő juttat belőle atyai bölcsesége szerint, az érdekesnek és érdemtelennek. Neki csak olyan Franciaország kellett volna, ahol a király sütteti a napot és parancsolja le az éjszakát, ahol a nemesnek joga van

lábát megáztatni a nyúlorzáson kapott jobbágy véreben, de a királynak istentől kapott hatalma van kézrálétellel és a szemekre dörgölt nyállal a vakok látását visszaadni.

... Ez mind csak elv volt, mert Chambord grófja szelíd és emberséges úr volt, szegények gyámolító ja és elesettek istápolója, aki irtózott a vértől és talán soha nem irt volna alá halálos ítéletet. De legitimizmusa nem tűrt megalkuvást és álomkirályságából egy hajszálnyit sem engedett a valóságos koronáért. Az utolsó francia király volt, akinek elszálló lelkét az udvari pap szertartásos fohásza kísérte: »Szent Lajos fia, szállj fel az égbe«, — s utolsó árnyéka egy rég lement napnak, amely soha nem fog többet fölkelni a föld kerekén: az abszolút királyi hatalom eszméjének.

PU-JI

Mostanában sokat eszembe jutnak a kínaiak, noha nem igen hallani róluk. A kormányfőtanácsosok juttatják eszembe őket. Tudniillik, hogy micsoda öröm volna az a kínai öreg urak közt, ha olt volna ilyen sok derék ember! Azért az öreg urak közt, mert Kínában az a divat, hogy ha valaki nagyon derék, érdemes ember, akkor annak az apja kap kitüntetést, mert utóvégre mégis csak az ő érdeme az, hogy olyan értékes embert nevelt a hazának!

De hiszen nem bolond emberek lakják azt a Kínát, nem hiába, hogy az a legrégebbi országa a világnak. Több is azokban az előrelátás, mint mibennünk, mutatja azt a Pu-ji esete is.

Nem veszem rossz néven senkinek se, ha azt hiszi, hogy ő most valami hirtelen híres versenyparipának a nevébe botlott bele a szemével. Ezzel a névvel csakúgy lehet az ember versenyparipa, mint császár. De tőlem se tessék rossz néven venni ezt a megjegyzést, mert eszem ágában sincs nekem nagy urakkal gorombáskodni a hátuk mögött. Ez a Pu-ji csakugyan annyit tesz magyarul, hogy »sebes lábú« és ez a Pu-ji csakugyan császárnak indult valamikor, mégpedig

akkorának, akihez képest a mifelénk való császárok csak úgy aránylanak, mint a gyufaskatulyák a szószékhez. Ugyanis Pu-jinak kínai császár volt az apja és valamikor úgy volt, hogy Pu-jiból is kínai császár lesz.

Lehet annak vagy harminc éve, mikor én még mint kis diák-gyerek először olvastam Pu-ji-ról, gondolom, a *Vasárnap Újság-ban*. Még az arcképét is közölte a kis kinézernek, nyilván valami német kliséről, abból az alkalomból, hogy a tej foga kihasadt. Az a nap Kínában négyszáz millió embernek ünnepe volt, de azért megint ne tessék kinevetni a kínaiakat. Ha ideát Európában évszázadok óta az a szokás, hogy mindig megünnepelik azoknak az uralkodóknak a születésnapját is, akiről már bizonyos, hogy arra rá nem szolgáltak, mért ne lehetne megünnepelni egy ártatlan gyereket, akiből még nagyon derék ember lehet? Aztán az a tejfog is olyan kedves, szelíd, ünnepelni való dolog, hogy annak igazán lehet örülni. (Hiszen ha a császárok a tejfogukkal harapnának!)

Pu-jika aztán élte világát a többi gyerekek módjára. Kergette a pekingi palota kertjében a pillangókat, amelyek éppen olyan sárgák, mint a menny fiai és bizonyos sok minden öröme és szomorúságán átesett az életnek, míg elérkezett az első nadrágig, amit külön erre a célra tenyésztett selymekukacok selyméből fontak a lojális kínaiak.

Ez a megnadrágosítás, amikor Pu-ji újra belekerült az európai sajtóba, megint ünnep volt Kínában. Tudniillik a nadrág azt szimbolizálta, hogy a princ ősárgasága most már a dada kezéből a nevelőébe került.

No hiszen, ami azt illeti, minálunk is mindenkor kaptak nevelést a princek, ideát a fölvilágosított Európában és ezekről mindenféle épületes történetek találhatók, mindig a szomszéd ország anekdóta-gyűjteményeiben. Például arról a németek voltak értesülve, hogy az orosz cárevicsek hogy választottak maguknak költőt. úgy, hogy a főpreceptor odagurított a cárevics ágya mellé egy aranyasztalkát, amely tele volt mindenféle drága szép könyvekkel.

— Fenség, parancsoljon legkegyesebben egy költőt választani!

— Költőt? Minek az?

— A mai korszellem úgy kívánja, hogy minden fejedelemnek legyen egy kedvenc költője, akinek ismerje a nevét. Sajnos, ostobaság, de úszni kell az árral.

— Érdekes, — ásított a legmagasabb tanítvány. — És hogy megy az a költőválasztás?

— Kegyeskedjék ezek közül a verskötetek közül valamelyiket megbökní az ujjával.

A princ kidugta a kezét a paplan alól és akkorát bökött az egyik könyvön, hogy leesett a padlóra.

— Nagyszerű! — emelte fel a preceptor a

költőt. — Nyekraszovra esett fenséged legmagasabb választása. Az nihilista költő volt és szalmán rothadt el tüdővészben. Ez a választás igazán boldoggá fogja tenni a nép millióit.

A muszkák viszont a régi jó időkben azon a kis német főhercegen mulattak, aki arra a kérdésre, hogy ki földözte föl Amerikát, azt felelte: Gutenberg János. Mire a vizsga-elnök püspök úr elismerő mosollyal jegyezte meg, hogy a névre egészen jól emlékszik a kis szerenisszimus, csak-hogy ez a Gutenberg nevű kalefaktor egész más gonoszságot cselekedett.

A kínaiak tudvalevőleg nem felvilágosodott emberek, hanem copfos barbárok, tehát nem ilyen szép tudományokra taníttatták Pu-jit. Nyilván az a föltevés vezette őket, hogy a császár Kínában a miniszterek fejében tartja az eszét. Pu-jit tehát nem egy kristálygombos sapkájú mandarin keze alá adták, hanem egy szurtos kínai kovács korom keze alá. De az nem műkorom volt ám valami udvari szállító kezén, hanem olyan igazi korom, amilyen csak egy igazi kovács kezén féke telhet, aki maga kalapál az üllőn. S Pu-jiból egy esztendő alatt olyan feketeképű kovácsinas lett, hogy a pekingi uccagyerekek csak azért nem nézték ördögnek, mert Kínában az ördögöt fehérnek képzelik. (És nem is egészen alap nélkül, a szó köztünk maradjon!)

Ez volt az utolsó hír, mit Pu-jiról vagy húsz évvel ezelőtt olvastam. Soha többet nem került

a szemem elé és az érthető is volt. Tetszik tudni, Kínában még előbb beütött a destrukció, mint nálunk, a kulik rájöttek, hogy ők demokraták, parlamentet csináltak, képviselőket választottak, mindenféle európai izü bolondériákat követtek el s végre császári tábornokok segítségével elkergették a menny fiát, vagy lányát minden atyafiságostól, vagy tán meg is öldösték őket. Nem lehet tőlünk kívánni, hogy annyi idő után is részletesen emlékezzünk a kínai történelemre, mikor közben elég eseménydús volt az európai történelem is és sok embernek már akkor is szalajt az esze, ha a saját történelmi szereplésére kellene visszaemlékezni. Különben is zavarosak voltak akkor a kínai hírek, a köztársasági sajtóiroda egész mást jelentett, mint a császári sajtóiroda, a két intézmény csak abban egyezett meg, hogy mindkettőben ugyanazok a tus-mandarinok ültek, amint az falun-városon történni szokott, ha forradalom van.

Elég az hozzá, hogy nagyon meglep, még pedig kellemesen, amit most egy amerikai magyar lapban olvasok, Az van benne, hogy Pu-ji, a császárök ivadéka él és kovácmesterséget folytat a ean-franciskói kínai negyedben. Igen jól érzi magát, van neki három fia, azok is mind kovácsinasok és mikor a tudósító ott járt, vigyori pofával fújtatták a tüzet. Maga az öreg kovács kijelentette a tudósítónak, hogy igen jól érzi magát, esze ágában sincs hazamenni császárnak, noha nem is hívják, mert minek lenne ő a saját hatalma

rabszolgája, mikor a maga gazdája is lehet. Különben egy kínai újságot járat, mert többre nem telik s esténként, mikor ráér olvasni, igen jól mulat azon, hogy hogy vagdossák el odahaza egymás torkát az emberek a haladás jegyében.

Az amerikai kolléga lelke rajta, ha hazudik, de én el tudom hinni azt is, hogy nem hazudik. És el tudom képzelni, hogy valaki, akinek tanult mestersége a kalapálás és jólmenő kovácsüzlete van, nem kívánkozik császárnak. De mit csináljanak az orosz nagyhercegek és a többi európai trónkövetelők, akiket nem tanítottak fiatal korukban kenyérkereső mesterségre? Muszáj nekik, szegényeknek, forradalmakat, összeesküvéseket, puccsokat csinálni és izzó belháborúkba kergetni a nemzetüket, ha élni akarnak.

Bizony, nem ok a hibásak és mégis csak a kínai a legokosabb nép a világon.

A FESTŐ PROBLÉMÁJA

Most már nem vagyok bizonyos benne, hog} pénzügyigazgató volt-e a festő azelőtt, vagy tanfelügyelő, de valami olyan hivatalban volt, ami okvetlenül meghozta volna neki a királyi tanácsosi sarzsit, ha be nem üt az ördög a határba októberi forradalom képében. így minden sarzsi nélkül vonult nyugalomba és mikor én megismerkedtem vele, már akkor elhatalmasodott benne a művészet gilisztája.

— Ez, meg ez vagyok, történeti festő, — állított be hozzám a múzeumba.

Igen örültem a szerencsének, mert sohse látam még eleven történeti festőt. De nem találtam rajta semmi különös néznivalót, egész normális embernek látszott a dereshajú, pirosképű, hasbavállas öregúr. (Azt hiszem, mégis csak pénzügyigazgató volt.)

— Miben lehetek szolgálatára?

— Kérem alásan, — mosolygott nyájasan, — talán tetszett is már látni a kirakatban a képeimet?

— Nagyon sajnálom, de igazán nem emlékszem. Szabad még egyszer kérdezmem a nevét?

— Egy halálfej a művészi szignumom, ké-

rem, tessék csak rá visszaemlékezni, itt a henteskirakatban ...

— Ó, hogyne, hogyne! — mondom és hogy lássa a szakértelmet, azt is hozzátettem, hogy »széles ecsetkezelés.«

— Az semmi, uram! — ragyogott fel a szeme, — hanem az aztán a kompozíció, amibe most fogtam! Öt méter hosszú vászon!

— Az pedig nagy szó a mai világban.

— Hála istennek, van egy kis vagyunkám s a dicsőség mindent megér, uram. Ugyebár szintén azt tetszik tartani?

— Ühüm.

— Nagyon örülök. Mondták nekem, hogy önben megértő lélekre találok. Hát kérem, tetszik-e ismerni Lipót császár esetét a mérgezett gyertyákkal?

— Rémlik valami előttem.

— Nagyszerű téma, kérem, történelmi tanulmányaim vezettek rá. Superlátos ágyban fekszik a császár, olvassa a Buda visszafoglalásáról szóló sürgönyt. Előtte aranyasztalka, azon égnek a mérgezett gyertyák. Kormos, vérvörös világítás, már a füst is mutatja, hogy ebben a jezsuiták keze van. A háttérben a függönyök mögül leselkedik Metternich ...

— Metternich? I. Lipót idejében?

— Pardon, Kaunitzot akartam mondani. (Mégis csak tanfelügyelő lehetett!) De hiszen az mellesleg, a fő az, hogy a császár jól legyen eltalálva

és ezzel igen meg vagyok akadva. Olvastam, hogy ez a császár igen rút ember volt és erre kellene valami hiteles bizonyság. Tetszik tudni, ott túl a Tiszán az ilyesmihez nem igen lehetett hozzájutni, gondoltam, hátha itt akad valami.

— No, — mondom, — ezért nem messze kell menni, csak a szomszéd szobáig. Egész fiók Leopoldus-tallérunk van s azok mind magukon viselik az imperátor portréját.

— Tyű, az irgalmát! — fohászkozta el magát a történeti festő, ahogy az első tallért a kezébe vette. — Nem sok öröme telhetett magában szegénynek!

— Pedig ezen alighanem szépítve van a föl-ség, — kerestem elő az Evlija Cselebi könyvét. — Azt tessék elolvasni, amit ez a jámbor muzulmán ír, aki szemtől-szembe látta a Leopoldus imperátort.

Én ehhez fogható goromba portrét nem ismerek a világhistóriában. Még a Shakespeare Caliban-ja is valóságos Árgyélus királyfi az »imperátorkirál«-hoz képest, akinek »feje olyan, mint a medlevi sapka, vagy a balkabági nevezetű mézes-tök, vagy a hosszúnyakú palackfej; arca hosszú, mint a rókáé, fülei nagyok, mint a papucs, ajkai, mint a tevecsikóé, orra nagy és vörös, mint a patlidzsán-uborka és olyan szőrszálak állnak ki belőle, mint egy harmincéves férfi bajusza.«

A történeti festő arcán tüzelt az extázis, ahogy idáig ért.

— Uram, nem olvasom tovább, ez nekem elég. Ha én ezt meg tudom festeni, halhatatlan leszek.

És meg tudta festeni. Már akkor jól benne jártunk a kommünben, mikor kierőszakolt a műtermébe. (Polgári rangját tekintve, egy alsóvárosi parasztház ereszetalja.) Azt mondta, forrástanulmányaiiban való segítségemmel kiérdemeltem azt, hogy én legyek az első, aki a műremeket megbámulja.

— No hát, ez csak tökéletes!

Hát csakugyan tökéletes volt. Rajta volt azon a medlevi sapka is, meg a balkabági nevezetű mézestök is, meg a padidzsán-uborka is. Sötét lélek azt keresztvetés nélkül meg nem nézhette. Szív-ből gratuláltam a mesternek.

— No, úgy-e? Hát én nem politizálok, kérem, mert én művész vagyok, de azt hiszem, ezt még Kun Béla is megnézheti. Ha a franciák el-takarodnak, mingyárt fölviszem Pestre kiállítani. Persze még Kaunitzot is rá kell festenem.

A kisajtóban azzal búcsúzott tőlem, hogy bár ő most már csak történeti festészettel foglalkozik, halála jeléül még az én arcképemet megfesti, mi-helyt a nagy vászonnal készen lesz.

— Majd akkor híradással leszek barátom-uramnak, — rázta a kezemet, mint a szivattyús kutat.

Eltelt egy jó esztendő — azt is az ördög vigye el, akinek jó volt — s én bizony elfelejttem Leopoldus imperátort is, meg a történeti

festőt is. Alig ismertem rá, mikor gondokba merülten megint beállított hozzám.

— No, mi van a képpel, bátyám?

— Éppen azért jövök, — mondta kedvetlenül. — Azt hallottam, visszahozták a Habsburgokat. Én ugyan nem politizálok, de azért azt hiszem, mégis csak át kell festenem a császárt. Utóvégre mégis csak a lojalitás a legszebb magyar erény. Olyan anyaszült-förtelmesen mégse lehet olyan nagy uralkodót megörökíteni. Átnézném azokat a Lipót-érmeket, hátha akadna valami jobbképű is köztük.

Még fiatal prológ-varga koromból tudom, mikor az öreg tűzoltófőparancsnok ódáit szedtem haptákba, hogy fejelni, talpalni sokkal nehezebb, mint újat csinálni. Bizony a császár átfestése is sokáig tartott. De legalább olyan sugárbajuszú deli leveinte lett belőle, hogy akár Rákóczi Ferenc is vállalhatta volna a maga képének.

— No, mit szól hozzá, öcsém-uram? — meredt rám a mester. — Ebben már csak van majesztás, úgy-e?

Azt szóltam hozzá, hogy megmutattam neki az útközben vett különkiadást. Éppen Budaörs napja volt.

Hát én sok dühös embert láttam akkoriban, de egyet se olyant, mint a történeti festő. Azt hittem, mingyárt leharapja a fejemet a tulajdon fejével együtt.

— A hétszentségit ezeknek a politikusoknak! Az ördög szánkáztassa meg őket egymás hátán! Hát most már mi lesz az én alkotásommal? Hiszen ha én ezt az eszményi alakot kiteszem közszemlére, az isten se mossa le rólam, hogy egy gyékényen árulok a dinasztíával!

Mit volt mit tenni, a lobogó fekete hajerdőből újra csúnya szürke parókát kellett csinálni, a csigás ajakból kopasz teveszájat, a nemes domborodó homlokból keskeny deszkadarabot és a sasorrból szemölcsös patlidzsán-uborkát. Ahogy azt az Evlija Cselebi által reprezentált történeti hűség kívánja.

— Most már aztán csakugyan Kaunitzra kerül a sor. Majd bemegyek a múzeumba kosztümkönyveket tanulmányozni. De csak a mellékalakokat, mert a császár kész, azon az istennek se változtatok többet.

Hiszen az Isten nem is avatkozott a dologba, nem is hiszem, hogy a mennyei kancellárián nyilvántartanak az ilyen csiribiri ügyeket. (No, csak a történeti festészetre értem.) Beleavatkozott ellenben a törvényszék. Mire az öreg úr belegyőződött abba, hogy Kaunitzot tulajdonképpen Kollonichnak hívták s hogy nem is kancamentében kell ő eminenciáját festeni, hanem bíbor klepetusban, akkorára valamelyik törvényszéken olyan igazságot tettek, hogy a császár-portretistának kiesett a kénéből a pemzli és Kollonich félszemű maradt.

Ugyan arra az újságra, amivel a festő hoz-

zám szaladt, aligha ki nem nyílt örömében a festetlen félszeme is.

— olvasta, hogy a Habsburgokat azért csak nem szabad ám sértegetni, ha a dinasztia nem gílt is?

— olvastam. Nagyon okosan van. Uóvégre mégis csak a lojalitás a legszebb magyar erény.

— Úgy? — nézett rám megrökönyödve. — De mi lesz akkor az én Leopoldus imperátoromból?

— Hát kinéz az ágyból, mint eddig és olvassa a sürgönyt. Ebben csak nem lát tiszteletlenséget senki? Hiszen nem az októbristáktól kapta a sürgönyt a felség, hanem a szeptembristáktól. Tessék odapingálni dátumnak a szeptember kettőt. Gondolom, az Buda bevételének a napja.

— Ne tettesse magát! — förmedt rám dühösen, — mintha nem tudná, hogy én mire gondolok. Nem lesz abból baj, hogy én Lipót császárnak olyan varacskos orrot festettem?

Untam már egy kicsit a dolgot és azt vettem oda, hogy muszáj annak a rosszul sikerüli uraságnak éppen Lipót császárnak lenni? Fogja rá, hogy Nero császár s akkor Kollonich helyett legföljebb Karaffát kell odafesteni a háttérbe. Ugyan az se lesz stílszerűtlen, ha mind a kettő rajta lesz.

— Ez nem rossz gondolat ilyen laikustól, — csillant fel a szeme, de megint mingyárt elkomorodott. — Nem, ez mégse jó. Mert akkor hogy

lesz benne a jezsuiták keze? Azt hiszem, mégis csak legokosabb lesz elkennem a szemölcsöket.

— Hát kenje el, mester.

Mikor pár napja találkoztam a művésszel, nagyon rossz bőrben volt. Meggörnyedt, megöszült, apadt hasán lötyögött a mellény, őszinte részvétellel kérdeztem, mi baja.

— A probléma, kedves öcsém, a probléma! Én elolvastam a Műveltség Könyvtárából a *Művészet* kötetet, abban sok komoly probléma van, de olyan nincs, mint az enyém. Mire leszedelem a császár szemölcsseit, akkorra mindig tilos a legitimizmus, mire felrakom őket, akkorra mindig elítélik a Habsburgok haragosait. Majd meglátja, öcsém, hogy én ezt a bizonytalanságot nem sokáig bírom.

Nagyon megesett rajta a szívem, azt is szeretném megérni, hogy történeti festő örökítsen meg az eljövendő unokák számára, — hát azért hozom nyilvánosságra a problémát, szóljon hozzá valami emberséges politikus. Minden eshetőségre számítva, nem legjobb volna-e arccal befelé festeni meg az irnperátor-királt? Akkor aztán lesznek is szemölesei, nem is, mikor hogy kívánja a helyzet. Már nem a halott helyzete, hanem a mienk.

SIC TRANSIT GLORIA HUNNIAE

Lehet annak már vagy huszonöt esztendeje, mikor az öreg Entz professzor ragyogó arccal jött be az órájára a természetrajzi egyetem állattani intézetébe.

— Urak, nagy tisztesség érte a magyar tudományt, — újságolta az apostolfejű öreg úr. — A nagy Dubois-Reymond ezután csak ilyen magyar békákon végzi a fiziológiai kísérleteit, mint amelyeneket ebben az üvegben látnak.

Az üvegben *kacagó béka* volt látható, tudományos nevén *Rana ridibunda*. Nagyon szép név, szebbet nem is kívánhat magának egy béka, — kár, hogy ő maga nem tud róla, mert akkor tán csakugyan kacagna. Így azonban csak vartyog, éppen úgy, mint legközelebről való atyjafia, a kecskebéka.

A szóbanforgó példány azonban se nem kacagott, se nem vartyogott, amire az a jó oka volt, hogy nem látszott ki a spiritusból. (Azt hiszem, ma egy cethalra se áldozhatna annyi spirituszt a magyar állam, mint amennyi akkor egy rongyos békának kijárt.) Annál többet vartyogtunk mink, akkori szépreményű fiatalok. Nem sokan

voltunk előadáson, mert előtte való este vertük rá Bánffy Dezsőékre a Lloyd ablakait s a rendőrség összemarkolt belőlünk egy csomót. (Mert akkor olyan bolond világ járt, hogy ha garabonciáskodtunk az uccán, akkor nem az egyetemet zárták be, hanem minkret! Ezért aztán igen nagy lármával éljeneztünk, mert a távollevőket is pótolni kellett. Eltettük Entzet is, meg a magyar békát is, de leginkább Dubois-Reymondot, aki arra valóban rá is szolgált.

Az izmok és idegek elektromosságának nagy tudósa, akit a tudományok végeességéről való elmélete (»Ignorabimus!«) laikus körökben is ismertté tett, akkoriban a berlini egyetem büszkesége volt. Ő alapította meg azt a híres élettani intézetet, amelynek főszerelések és tanárok dolgában akkor nem volt párja a világon. S éppen ebben az intézetben kereste föl akkortájt két magyar orvos. Az egyik a Genersichek közül való volt, a másiknak a nevére már nem emlékszem, de úgy rémlik, valami vármegyei főorvos volt.

A nagy német fiziológus szívesen fogadta a magyar vendégeket s bemutatott nekik egy újfajta boncoló-asztalkát.

— Ez bizonyosan érdekli az urakat, — mondta mosolyogva. — Egy földijüknek a találmánya, Thanhoffer Lajosé, békák boncolására konstruálta. Igen ügyes szerkezet, kár, hogy én nem használhatom, mert a német békák nem elég nagyok hozzá.

A két magyarnak, ahogy hazaértek, az első dolga volt összefogdosztatni egy kosárra való tavi békát, persze a nagyját, ami most elmenne újesztendei malacnak. A békulákat aztán becsomagolták s elküldték ajándécul Berlinbe, a német professzor magyar boncoló asztalára, hadd legyen teljes Hunnia dicsősége.

Nem is volt a dicsőségnek semmi hijja. Du-bois-Reymond európai reklámot csapott a magyar békának s beprotezsálta Stockholmtól Lisszabonig. Export-cikk lett belőle, mint amilyen valamikor a magyar pióca volt. Annak olyan nagy volt a becsülete száz évvel ezelőtt, hogy külön engedély kellett a gyűjtéséhez, meg a szállításához. Van valami a lim-lomjaim közt egy helytartósági leirat a is volt század elejéről, amely felsorolja azokat a feltételeket, amikhez kötve van az engedély megadása. Hogy a nemesi levél felmutatása nem volt kikötve, abból is sejthető, hogy Vámbéry Árminnak is a piócaszedée volt a gyerekkori kenyérkeresete. A dunaszerdahelyi mocsarakban gyűjtögették a förtelmes férget nedves vászonzacskókba s bizony, ha a zacskót nem jól kötötték be, éjszaka megesett, hogy a piócák szétmászta a szobában s a földön fekvő gyerekek lábaszárát a sötétben is megtalálták. Hallani is hátborzongató, de előiskolának jó volt a turkesztáni útra. Nem is szólva arról, hogy szegény Vámbérynak később fájdalmasabb marásokat is ki kellett állni.

Ami pedig a magyar békát illeti, be kell

vallanom, hogy amit eddig írtam róla, az olyan puszkapor, amit egyszer már elsütöttem. Megírtam a magyar béka régi dicsőségét és fölvettem a kérdést, mi maradt belőle? Az »ignorabimus« híres tudósa rég befejezte földi kísérleteit, de hát attól a magyar béka még mindig lehetne a tudomány vértanúja. Ki tud róla, képviselik-e még odakint a magyar dicsőséget a kis embereket termő föld nagy békái?

Persze ez nem olyan kérdés volt, amilyenre feleletet szokás várni, de azért mégis kaptam rá feleletet.

Volt nekem a pesti egyetemen egy Sántha János nevű gólya-társam, egy pusztapéteri foltozóvarga fia, aki egy darabig együtt kínlódott velem, ám hamar beleunt a lószőr mikroszkópiai vizsgálatába és a félcipő-hordásba. (Tudniillik, hogy olyan cipőt hordjunk, amelyiknek hiányzik az alsó fele, a talpa.) Kapta magát, kiment Délamerikába, lószőr helyett egész ménessel vesződni, amit egészen cipőtlenül is lehet végezni. Odakint jól szolgált neki a szerencse, a bojtárból csikós lett, a csikósból kupec, a kupecből földesúr és természetesen Sántha Jánosból Joan Santo, ami argentinaiul olyan szép név, mintha magyarul valakit Szent Jánosnak hívnának.

Joan Santo akkoriban, mikor én a magyar béka sorsán borongtam, ideát járt Európában nézelődni, valahol a kezébe került a cikkem, s mivel Berlint is föl kellett keresnie valamiért, kíváncsi-

ságból benézett a Dubois-Reymond intézetébe is s megtudakolta, hogy s mint van sora a magyar békának. Most aztán ír nekem valahonnan az új hazájából, hogy vége a dicsőségünknek, nincs már se Thanhoffer-asztal, se magyar béka. Az asztalt nem tudja, milyen asztal, de a béka, amely életét adja a német tudományért, olasz béka.

A levele végén aztán jókedvűen kérdezi, ahogy én is jókedvűen kérdezném, ha a tulajdon hacien-dám lugasa alatt innám a tulajdon földemen termett kávét:

— Mit csináltok most már a békáitokkal otthon?

Így azonban a jókedv minden árnyalata nélkül felelem, hogy mit csinálnánk egyebet, mint hogy megesszük őket? Egyebet se csinálunk tíz esztendő óta, csak megesszük a békát.

THOMSON MAJMAI

Ritkán kerül hozzám angol újság s akkor is inkább csak találgatom, mint értem, hogy mi van benne. De ebben nem én vagyok a hibás, hanem az »angol nyelvmester.« Ez az angol nyelvmester egy vékony kis füzet volt, dédunokája azoknak a kövér angol nyelvtanoknak, amikből hatvan évvel ezelőtt tanulták az akkori szittyák a madárnyelvet s ha jól igyekeztek, tíz esztendő alatt meg is tanulták. Ezekben a nyelvtanokban volt olvasókönyv is, meg szótár is. Aztán elmaradt az olvasókönyv s akkor már meg lehetett tanulni az angolt öt év alatt. Az én gyermekkoromban már megkarcsúsodott a nyelvtan, szótár se volt hozzá, szorgalmas ember egy év alatt kész angol lett belőle. Fialtal koromban aztán már olyan angol nyelvtanokat is szerkesztettek magyarul, hogy táblástól együtt tettek egy ívet. A körúti könyvesboltok ablakai mind tele voltak velük. Majd kiverték az ember szemét a nagybetűs reklámok, hogy milyen gyorsan meg lehet ezekből angolul tanulni. *»Egy hét alatt! Nyelvmester nélkül! Szótár nélkül!«* Nagyobb igaz-

ság okáért hozzátehetnék volna azt is, hogy »angol nélkül!«

A nyelvtanulásnak ebben a breviárium-korszakában tanultam én angolul. Igaz, hogy csak tíz krajcáromba került, de annyit legalább megért. Mert most íme a magam emberségéből is meg tudom állapítani egy-egy idevetődő angol újságból, hogy ott se fenéig tejföl ám a politikai élet.

Abból sejtem ezt, hogy a lapok sokat foglalkoznak Thomson tanárral, aki öt esztendeig tanulmányozta a gibbon-majmok nyelvét és tanulmányai eredményét most akarta letenni könyv alakjában az emberiség asztalára. Hogy mi köze ennek a politikához? Hát az, hogy Angliában is minden téma kényes mostanában s az okos újság lehetőleg olyan kérdéseket tűz napirendre, amikért egyik oldalról se ütik be a fejét. A majomnyelvészeti tanulmányok is ilyenek, nem sértik senkinek az érzékenységét. (Tudniillik minden párt a másakra vonatkoztaíha!ja őket.)

A téma különben nem új. Több annak már harminc esztendejénél, hogy az amerikai Garner megírta szenzációs könyvét, a *The Speech of Monkeys-t*. Ez a majomnyelvészethez az alapokmánya, lefordították németre is, franciára is s bőven ismertető minálunk is a *Természettudományi Közlöny*. Ha valamikor a majmok elérik a kultúrának azt a magas fokát, amelyikről mink már lecsúszunk, bizonyosan szobrot emelnek Garnernek, de legalább is plakettet veretnek az emlékére. Meg

is érdemli, mert ő volt a szó legigazibb értelmében vett ősnyelvész. Annál furcsább, hogy mégse választotta tagjává egy akadémia se. Nyilván azért, mert senki se vádolta plágiummal. Már pedig a komoly akadémikusság itt kezdődik.

Thomsonnal már másképp áll a dolog, ő még viheti valamire. Ugyanis az a gyanú merült fel ellene, hogy ő nem is tanulmányozta a különben jóindulatú és előzékeny gibbon nemzetet a Természet ölén, csak hozzáhazudott egyet-mást a Garner megállapításához. Sajnos, magamforma laikus nem szólhat hozzá a kérdéshez, de azért legyen szabad a szakköröket arra figyelmeztetnem, hogy ne hozzanak elhamarkodott ítéletet. Hátha az eltérések onnan vannak, hogy Thomson magasabb társadalmi osztályokhoz tartozó gibbonokat tanulmányozott, mint Garner? Hiszen Kuna P. András is egészen más nyelven beszél, mint például Szépvízi Bálás Béla. Aztán a gibbon-dialektus is egészen más lehet Malakkában, mint Sziámban. S az se lehetetlen, hogy a jóhiszemű tudósokat egyszerűen felültették ezek a ravasz kópék, akikről a malájok eddig is tudták, hogy tulajdonképpen emberek ők, csak azért tetetik magukat majmoknak, hogy ne kelljen nekik adót fizetni.

Hát ha Thomson igazat mond, akkor a gibbonokra egész bátran ki lehet vetni az intelligenciaadót. (Kiírhatom bátran ezt az új adónemet. Tiszában van azzal a finánc, hogy az intelligencia

nem lenne valami kiadós adóalap,) A nyelvük nem nagyon gazdag, de nagyon kifejezésteljes. Törvényjavaslatok szerkesztésére ugyan egyelőre nem igen alkalmas, de a gibbonok életszükségleteinek megfelel, amint a gibbon—angol szótár szemelvényeiből kiderül.

Például ha a gibbon ínyére való kosztot kap, akkor meglegedettségének így ad kifejezést: *hi-ig, hi-ig, hig!* (Nem tudom, ha egy tisztviselő-család vacsoráján kellene neki résztvenni, hígnak mondaná-e a hajába-krumplit.) A másik nagy érzést ezzel a szóval fejezi ki: *hess! hess!* (Persze ezt csak a saját hitestársára mondja.) Ha boszankodik, például ha európai nyelvészt lát, akkor azt dörmögi a szakállába, hogy *hug, huh, uh, huh!* Ha azt látja, hogy jegyzeteket csinálnak róla, akkor dühöngve veri a mellét és azt ordítja, hogy *hog, hog, hug!* Ha nagyon örül, például mikor azt hallja, hogy nemsokára fölveszik a nemzetek szövetségébe, akkor azt mondja, hogy *hrug—hrüüüüüg!* — ellenben ha nagyon ráijesztenek, például pénzügyminiszterséggel fenyegetik, akkor eltakarja az arcát és azt sirja, hogy *hniiii!* Legintelligensebbül azonban akkor viseli magát, amikor a kókuszpálmán váratlanul egy idegen gibbonnal találja magát szemben. Olyankor az egyik öklét a szívére teszi, a másikat keményen előrefeszíti, az egyik hátulsó kezével pedig megvakarja a fülét és azt mondja: *hem-hem.* Amiből mindenki láthatja, hogy a gibbon született diplomata.

Thomson azt hiszi, hogy kellő nevelés után a gibbont be lehetne vezetni a társaságba és ott intelligenciájának meglepő jelét adná. S azok után, amiket a gibbon-tudós mond róla, nem is lehetetlen, hogy egy zsúron az volna az első szava:

— Nini, de sok majom!

DESTRUKTIV PIARISTÁK

Több kétszáz esztendejénél, hogy Szegednek piaristái vannak — jezsuitái előbb voltak, de azok azidőben fejedelmi aulákhoz, púderes hajú süvölvény princekhez szokott úri papok lévén, nem tudtak hozzámelegedni a bőrruhás, nyersnyakas szittyákhoz — s kétszáz év alatt csak egyszer volt ujjhúzás a város és a páterek közt. Akkor se a kegyes atyák csinálták a zenebonát, hanem valami Klempay nevű tanácsúr.

Ez se akart rosszat, nem is volt rossz ember, hiszen rossz emberek tán nincsenek is a világon, csak értelmetlen és hiu ember van több, mint kellene. Klempay spektábiliszben az volt a hiba, hogy mindent jobban akart tudni mint más és minden lébe belekanálkodott. Mikor 1798-ban elkészült a líceumi épület, a tanács valami elmés feliratot akart rátéetni.

— Majd a pátereket meginstáljuk, eszeljenek ki valami szépet — ezt javasolta Müller Sebestyén spektábilisz, a városbíró.

— Észért nem megyünk a páterekhez — dülleszketéti bele a tanácskozásba Klempay — Vagy a tanács a város esze, vagy nem. Skribálok én olyan akrosztichont, hogy az univerzitás is meg-

csodálja. Fogadom, Dugonics is úgy eltátja rá a száját, hogy kiesik rajta a feje.

Hát a szájtátás meg is történt, noha nem egészen úgy, ahogy a nagyeszű Klempay képzelte. Az inskripciónak nemcsak a szövege volt együgyű, de a deklináció is nyakon volt benne ütve. (Mert persze latin volt a fölírás, magyarul abban az időben csak a parasztok tudtak volna írni, ha írni tudtak volna. A költők tudtak, de azok nem számítanak, mert itt csak rendes emberekről van szó.) A páterek nagyon megharagudtak. Azt nem bánták volna szegények, hogy a tekintélyüket lecsökkentének, de a grammatikai bünt nem tudták megbocsátani. Bejelentették a tanácsnak, hogy ők halálra szégyenlik magukat, ha az a kulináris fölírás marad a házukon. Tehát vagy azt cseréljék ki, vagy legalább a tiltakozást tegyék örök emlékül levéltárba. Mert ők a sírjukban is megfordulnának, ha az utókor azt hinné, hogy a szegedi piaristák rosszul tudták az *exurgo* ige *praesens participii*-jét.

El lehet gondolni, miket mondott Klempay spektábilisz azon a tanácsülésen, amelyiken ez az akta megreferáltatott. Van a muzeumunkban Maria Teréziának egy nagy képe, amely körülbelül ebben az időben lóghatott a tanácsterem falán. Igen zord tekintete van a császárnőnek és a szája is el van görbülve. Azt hiszem, ezen a tanácsülésen görbíthette el a szép asszony a száját, amelyiken Klempay nekivörösödve verte

az asztalt és követelte, hogy az izgága pátereket hordják ki a határból. Mivel azonban már akkor is tudott dolog volt, hogy a nevetségesség öl, az lett a deliberátum, hogy vétessék le a régi fölirat és helyébe Egerváry Ignác házfőnök szerkesszen újat.

Ezt a megalázást Klempay természetesen nem bírta lenyelni. Hivatalosan, a tanács útján feljelentette Egerváryt a nádornál, hogy veszedelmes *destruktor*. Ez az elnevezés akkortájt jött divatba — állítólag Cagliostro benne a ludas, aki titkos társulatot szervezett ezzel a jelszóval: *destrue lilia* = *taposd el a liliumokat*, tudniillik a Bourboncímerben levő liliumokat — és akkor is súlyos bűnök stigmája volt. De akkor legalább konkretizálták a) vádat, állítván, hogy a piarista főnök tiltott francia röpiratokat rejteget és titokban pipázik is, így rontván az ősi erkölcsöket.

Ezek valóban főbenjáró bűnök voltak, mert a francia forradalom máglyája lobogta be akkor a világot és Martinovics már írta a kátéját. A nádor azonban hírből ismerte Egerváryt és a följelentésből fidibuszt csinált. (Mert titokban ő is pipázott.) Nemcsak hogy nyaka nem tört a destruktív páternek, hanem pár év múlva pesti rektor és rendfőnök lett belőle s mint ilyen halt meg 1804-ben.

Amint a halála híre Szegedre érkezett, Klempay spektábilisz — akkor szintén öreg úr már — így sóhajtott föl: — *Requiescat in pace!* Legalább nem étet több mérget velünk ökegyelme.

Erre aztán megmondták neki, hogy a tudós a szegedi kegyes oskolának hagyta a könyveit.

— Ecce, — mondta ellágyulva az öreg, — így teszi jóvá a halálával, hogy életében úgy megboszott bennünket.

Mikor aztán kiderült, hogy a nagy fólián-sok csakugyan Szegedre maradtak, de a bécsi antikváriusok kifizetetlen számláival együtt, akkor elégedetten villant meg a Klempay szeme:

— Mondtam én, ugye, mindig, hogy csak nagy destruktor őkegyelme! Lám, csak csúfot üz velünk a haló porában is.

*

A XVIII. század második fele volt a magyar piaristák heroikus korszaka. Nem csináltak mást, csak tudományt és irodalmat, mégis ők mentettek meg valamit abból, amit a karok és rendek elszankcióztak és eldiétáztak. Csöndes, jámbor emberek voltak, kapcsos könyvek fölé hajló együgyű lelkek, betűmagok álmatag vetői, — a hatalom kezelői mégis úgy féltek tőlük, mint a tűztől és mortifikálták őket minden módon. Az iskolák építését, amelyekben a nemzeti eszme és az egyetemes emberi haladás örtüzei lobogtak, megnehezítették, a tanítási metódusukat gáncsolták, a szónoklataikat spiónokkal lesették, az írásaikra pedig rászabadították a Ferenc császár érdemes cenzorait. Azok pedig értették a mesterségüket, mint a Benyák Bernát esete mutatja.

Benyák Bernát a kor legnagyobb piaristái közé tartozott a pesti »kegyes-oskolában«. Írt világtörténelmet, grammatikát, közgazdaságtant, pedagógiát, latin ódákat, magyar énekeket, fizikát és zenetörténetet. Napvilágot azonban egy-két püspök-köszöntőjén kívül nem látott semmije. Mert drága volt a könyvnyomtatás, ő meg szegény, mint a templom egere, arra pedig ki gondolt volna még akkor, hogy lesz ám olyan világ is, mikor bolond emberek pénzt is adnak azért, amiket egy másik bolond összefirkált!

Egyszer azonban a páterek, akik úgy néztek öreg társukra, mint a napra, összezsugorogtak annyi tallért, amennyin egy könyvet ki lehetett volna nyomtatni. Melyik legyen az most már a sok közül? Benyák azt választotta, amit élete főművének tartott: Leibniz filozófiájának az ismertetését, akit minálunk még akkor névről se igen ismertek. Aztán hozzácsapta egy értekezését a *véleményszabadság szükségességéről*. 1794-ben! Ez még Leibniznél is leibnizebb dolog volt.

Hát oda került a nagy nyaláb kézirat a pesti cenzor elé, aki valami tisztos táblai asszesszor volt. Sábesszteklit viselt, de a lelke sarkantyús csizmát pengetett. Varkocsba font szép lisztes parókát hor-dott, de az alatt kuruc sörte ágaskodott. Amúgy is nagyon tanulmányos ember volt, kívülről tudta az egész Hugo Grotiust, aki már akkor igen nagy tekintélynek örvendett Magyarországon, tekintve azt, hogy kétszáz esztendővel azelőtt volt destruk-

tív. A monadikus filozófia azonban olyan idegen volt a nemzetes urnák, mint sapkakészítőnek a teleszkóp.

— Leibnicus, Leibnicus, — nézegette a kéziratot. — Ki fia-csikaja az a Leibnicus? Valami kórságos nimöt. Na az minket ne tanítgasson filozófiára. »Nyáron szűrödöt, télen subádat el ne hagyd.« Ez az igazi magyar filozófia. Meg az, hogy »bor, búza, békesség és feleség: ékes; széna, szalma, szalonna és ruha: kékes.«

Azzal kapta a lúdtollat és nagy mérges he-tükkel ráírta a kézira-ra, hogy »*non admittitur*«. így szállá alá poklokra a pars prima, az első rész. A második azonban megmenekült, mert a vélemény-szabadságnak nagy rajongója volt a spek-tábilisz, amint az ábra is mutatja.

A pesti cenzornak azonban föl-jebbvalója is volt, a bécsi cenzor. Ez már pallérozott elméjű, nyugateurópai férfiú volt, aki a filozófiában is ismerte az újmódit. Nagyot nevetett tehát a vén szamár pesti szittyán, de azért volt benne annyi kollegialitás, hogy nem adott amnesztiát Leib-niz-nek. Ellenben irgalmatlanul kihúzta, amit az asszesszor meghagyott. No, még csak az kellene, vélemény-szabadság a magyarnak, mikor így se bír vele az ördög se. A kék úristenre Bajororszá-gban, örüljön annak az egy szabadságának, hogy adót fizethet!

Így nem látott napvilágot soha Benyák Ber-nát legfőbb ópusza. S így maradt belőle csak

annyi, amennyit Toldy Ferenc följegyzett róla: »Villanatot volt az égen, amelyre csak soká következett nap«.

*

Horváth Cyrillt, aki szépírónak indult s egy drámájával majd elvitte Vörösmarty *Vérnász-a* elől az akadémiai koszorút, a maga kora legnagyobb magyar filozófusának tartották. Negyvennyolcban ő is benne volt a piaristák forradalmi rendkormányában, de azért a Bach-korszak eleinte nem kellemetlenkedett neki túlságosan, sőt a pesti piarista iskola élén is meghagyták, csak éppen hogy mindig szemmel tartották. Valami August nevű, Morvából szalajtott főigazgató volt az a hétfejű sárkány, aki mind a hét fején rendeleteket okádott ki ez elől a dummer August elől kéredzett *le* Horváth Cyrill Szegedre.

De bizony itt is csak ki-kiszólt a szőr közül. Egyszer azzal ment be a nyolcadikosokhoz:

— No, gyerekek, hallottátok-e már híret Lavatemek?

Hát hogyne hallották volna. A bánáti sváb gyerekekhez igen csak benézett hol az egyik, hol a másik Fatter, hát azt gondolták, azokról van szó.

— Az eszetek tokja, — nevetett a filozófus. — Ez a Lavater egy nagy német tudós volt. Persze, nem bécsi német, hanem svájci német. Azt állította, hogy ő minden embernek a fejállásából, az arcvonásából meg tudja mondani, kiféle

ember az illető, becsületes úton jár-e, vagy akasztó-fára való. Hát egyszer Nagy Frigyes próbára akarta tenni a tudományát, közpolgári plundrába bujtatta a minisztereit és bekaronkozott közójük Lavaterrel. »No, tudós, most mutasd ki a tudományod, azt mondd meg nekem, becsületes emberek-e ezek, vagy nem?« Odamén a tudós a miniszterekhez, ürgeti-forgatja a nyakukat, jobbra-balra tapogatja a fejük búbját, utoljára kiválaszt közülök egyet és azt mondja a királynak:

— Felség, elég rendes emberek ezek mind, csak ez az egy pernahajder van köztük, erre nem merném rábízni az erszényemet, mert ez két garasból hármat kilopna.

Nagyot nevetett ezen Nagy Frigyes, mert ez az ember éppen a pénzügyminisztere volt.

De nagyot nevettek a gyerekek is Horváth Cyrillnek, mert éppen akkor kucsírozott el az iskola előtt a város díszhintaján Brück Ferenc, a Bach-korszak pénzügyminisztere. Ugyanaz, akit néhány hónap múlva átvágott nyakkal találtak az ágyában, önmaga folyamodott ehhez a gyorsított eljáráshoz, mert valami nagy panamába keveredett s Ausztria emiatt vesztette el az olasz háborút. Legalább az osztrák generálisok így mondták.

(Mert a szó köztünk maradjon, sok rosszat el lehetett mondani az osztrák generálisokról, de azt meg kell nekik adni, hogy soha háborút el nem vesztettek anélkül, hogy okát ne tudták volna találni.)

LEGKEDVESEBB TANKÖNYVEIMRŐL

Nem akarok belekotnyeleskedni az egységes tankönyv kérdésébe, mert az borzasztó nagy lé az ilyen kis kanálhoz képest, mint én vagyok. Az illendőség is visszatart tőle, mert valaha én is *eszközöltem* tankönyvet s az még ma is *for-galom tárgyát képezi*, ha igaz. (Jelen stílusomból látnivaló, hogy még ma is tudnék tankönyvet írni, ha nagyon összeszedném magam.) Hiszen ha ez a vaj nem volna a fejemen, akkor én most ki-állnék a napra és azt mondanám, hogy tán nincs is szükség semminő tankönyvre. Sok jó tanárt ismerek, aki dicsekszik vele, hogy ő egész esztendőben ki se nyitattja a gyerekekkel a könyvet. De mi az ördögnek akkor a mankó, ha az ember a maga lábán is járhat? Ha pedig azoknak van igazuk, akik mankóra támaszkodnak, akkor mért nem jó az a számtan Szegeden, amelyik jó Mis-kolcon, s amelyik fizika jó volt a B-listára helyezett Gamma tanár urnák, inért nem jó az a helyébe ülő Delta tanár urnák? Holott a szabad-esés törvénye ugyanaz falun, városon, sőt a bu-kott Millerand polgártárs lehet rá a tanú, még Franciaországban is ugyanaz.

De hát ezek bizonyosan bolond beszédek és mért hadakozzon az ember a tankönyvek ellen, mikor azzal a szándékkal ült le, hogy a legkedvesebb tankönyveiről emlékezik meg?

*

Az első tanítóm az édes anyám volt, az ő tanítója pedig Nagi Magiar János. Ez a név nem található meg a magyar Pedagógiai Plutarchban, mert viselője csak télen volt tanító. Nyáron kötélverő mester volt és mestersége gyakorlása közben egész nap hátrafelé szaladt a kocsúton, ami élénk tetszésével találkozott az uccabeli Janikáknak és Pistikéknek. Télen azonban különféle akadályok tornyosulván e nemes és hasznos sport elé, a mester áttért a népnevelői pályára és iskolát nyitott a mindkét nembeli ifjúság számára. A tanítás módszere talán nem felelt meg Pestalozzi szellemének, de megfelelt a mi uccánk igényeinek. A szobaajtó felső felét telekrétázta az ábécé-vei és azt lent utána krétázták a kis bőrebukkók, ameddig fölérték az ajtót. Az akkori bőrebukkók legalább is olyan jól megtanultak írni-olvasni, mint a mostaniak, csak valamivel olcsóbban és éppen csak az ipszilont hagyták ki, mert azt a mester se tudta kiírni, de nem is akarta, mert azt tartotta, hogy az nem magyar betű. De ebből nem lett semmi baj se, mindössze, hogy a Nagi Magiar János tanítványai még bajszos korukban is így kérdezősködtek egymás élete sorsáról:

— Hugi vagi, Nagi?

Édesanyám átvette az ő tanítója kipróbált módszerét, azonban bizonyos korszerű módosításokkal. Várkastélyunk kissé sötét volt s fakilincses ajtaja tankönyv céljaira már csak azért se volt használható, mert télidőben megereszkedett rajta a festék s azon nem fogott a kréta. Szerencsére várkastélyunk egyetlen ablaka állandóan be volt fagyva s abba körömmel épúgy lehetett írni, mint a rómaiak tabula ceratáiba. S míg a vár ura színes pamutszálakból varrta ki lelkének álmait rozmaringok és tulipántok képében a bőrből való ruhákra, addig a vár úrnője az ölébe vett a ládán és kemény kezébe fogván az én ügyetlen ujjacs-kámat, írni-olvasni egyszerre tanított meg a jégbe kapart betűkön.

Leghamarabb megtanultam az *o* betűt. Azt meleg számmal is le tudtam írni, ha rátapasztottam az ablak jégére. S ezt igen szerettem gyakorolni azért is, mert e kerek szem-betűn átláttam a Báró cigányakhoz. Az egyetlen arisztokrata-család volt a környékünkön s én igen korán elkezdtem az arisztokratákat irigyelni: a Báró cigány mezítláb is kieresztette a majoreszkót és a baronesszekt a hóba.

*

A második kedves tankönyvem természetesen az volt, amit én írtam.

Egy nagy pesti kiadó-cégnek vagy tizenöt esz-

tendővel ezelőtt az a bogara támadt, hogy megpróbál írókkal írtni tankönyveket. Ha Kipling nem tartotta magához méltatlannak iskolai történelmet imi az angol gyerekek számára, tán a magyar író újjáról se esik le az aranygyűrű, mikor hasonló mesterségre adja magát.

— A történelmet szívesen vállalom, — mondtam a kiadóknak.

— Érdekes, — csóválták meg a kiadók mind a két fejüket. — ön a tizedik író, aki a történelmet vállalja. Látszik, hogy önök titokban mind hadvezérek és politikusok. Ellenben a természetrajzot senki se vállalja.

Nem kérdeztem meg, hogy hát ebből mi látszik, hanem kijelentettem, hogy azt én se vállalom.

— Nem nagy munka. Állattan és növénytan polgári leányiskolák számára. Van rá két hónapja. Fizetünk érte kiadásonkint kétezer koronát. Többet ér egy életbiztosításnál és meg se kell érte halni.

Kétezer korona tizenöt évvel ezelőtt a Dárius kincse volt. (Most egész esztendőben nem keresek annyit az írással.) Pedig akkor is drága világ volt, s az asszonykám egyre zsörtölődött:

— Nincs három napja, hogy föl váltottam egy huszfillérest és már csak itt-ott van belőle I

Hogy az asszony ezerkoronást is válthasson egyszer, vállaltam a természetrajzot és csak egyet kötöttem ki: azt, hogy ne kilenc könyvből kelljen nekem csinálni tizediket, hanem olyan könyvet

ír hassak, amilyent én akarok. A kiadók azt mondták, hogy ők is úgy gondolták, de azért mellém adtak ellenőrnek egy igazi szakembert, ismert nevű, nagyszerű magyar botanikust, akivel nagyon hamar megértettük egymást.

Félesztendő alatt odáig jutottunk, hogy már ki is volt szedve a könyvünk. A kiadók olyan bókákat küldtek előleg gyanánt, hogy büntetésportót kellett fizetni a levelekért. Szerencse, hogy még akkor nem volt kitalálva a levélcenzúra, mert akkor még be is csuktak volna a hegyibe. A kiadók azt jósolták, hogy a könyv forradalmat fog csinálni a természetrajz-oktatásban.

Különös könyv volt, az bizonyos. A két kötetben nem lehetett két mondatot találni, amely kétsorosnál hosszabb lett volna. Olyant meg egyet se lehetett, ami egyszeri olvasásra megérthető ne lett volna. Tudtam, hogy ez a tekintély rovására megy, de hát mi a macskának lett volna nekem a tekintély? Nem akartam én soha tankerületi főigazgató lenni. Az is nevezetes furcsasága volt a könyvnek, hogy elejétől végig nem a *milyen-re* vetette a súlyt, hanem a *miért-re*. Miért nő a búzavirág a sűrű vetésben magasra, miért marad a ritkában alacsonynak? Miért nem lehet a körtefának olyan levele, mint a pálmafának és mi haszna van abból a búzának, hogy belül üres a szára? A legveszedelmesebb újítás azonban az volt, amelynek a *tyúk* esett áldozatul. Emberemlékezet óta a tyúk az a minta-madár, amelyen a ma-

darak tanítását kezdik. Ez még abból az időből való pedagógiai törvény, mikor még a nádorispánné is tyúkot ültetett. (Legalább nekünk azt mondták, ha kétfejű sas volt is.) De a tyúk már tizenöt évvel ezelőtt is kezdett exotikus madárrá válni. Akárhány pesti gyerek csak rántva ismerte. Nekem olyan madár kellett, aminek az életét a páluccai fiú csak úgy megfigyelheti, mint a róka-bögyösi libapásztor. Persze, hogy az én mintamadaram a *veréb* lett. Ettől eltekintve is nagy proskripciót rendeztem a madárvilágban. A *borsevő tukán* helyét például a *szélkiáltó* foglalta el. Mert borsevő tukánt még a kultuszminiszter úr se látott, ellenben a szélkiáltót már ő is hallotta jajgatni a novemberi éjszaka ködében, csak nem tudta, hogy micsoda az.

Hát ilyen veszedelmes reformok voltak az én természetrajzomban, amely olyan nagyon megtetszett a kiadóknak, hogy a kefelevonatát elküldték öt vidéki és öt fővárosi professzornak. Hadd örüljenek, szegények, előre, hogy őszre milyen nagy-szerű könyvet kapnak.

A beérkezett válaszokat expresszlevélben kaptam meg a kiadóktól. A nézetek kissé eltérők. Van, aki azt állapítja meg, hogy a könyv nem volna rossz, csak az a kár, hogy nem tudok magyarul. A másik szakembernek az a véleménye, *miszerint* az iskolai nyelvtől kissé elütő stílust ugyan meg lehetne szokni, de, sajnos, a szerzőknek fogalmuk sincs a rendszertanról. Valaki a

Nyírségből a pelikánt reklamálja. Nagy hiba volt kihagyni, azt mondja, holott az envérével táplálja fiait. Van, akinek az sajog, hogy a könyv egyszerűen szarvasbogárnak nevezi a szarvas-*agancsár-t* — szintén tekintélycsökkentés, — van, aki a *zsidócseresznye* mellé tesz a margóra mérges fölkiáltó jelet. Egyben azonban mind a tízen egyet-értenek: abban, hogy a verébből nem lehet mintamadarat csinálni. Végre is nem azért tanított az ember tíz-húsz esztendeig tyúkot, hogy pályája végén ő maga tanuljon verebet!

— Lássá be, uram, — írták a kiadók, — hogy ezek után ezt a könyvet ki nem adhatjuk. Tessék csak kilencből csinálni egy tizediket, olyant, amilyen a többi. Természetesen a honoráriumot azért a régiért is megfizetjük.

Azt feleltem, hogy nem árulom el a verebet és nem veszek a kezembe olyan zászlót, amelyen a fiait envérével tápláló pelikán képe látható. Inkább lemondok a megszolgált honoráriumról is β feleségem váltási szenvedélyét továbbra is husz-filléresekkal fogom kielégíteni.

Mi történt, mi se a kiadói keblekben, nem tudom, de a könyv mégis csak úgy jelent meg, ahogy megírtuk. Valahányadik kiadás még most is járja belőle, mert egy évvel ezelőtt is kaptam szerzői tiszteletdíj fejében kétezer koronát, de még tán föle is volt, tekintettel a drágaságra, vagy háromszáz korona. (Valóságos életbiztosítás.) Látni azonban azóta 80 láttam első tankönyvemet, csak

a tíz professzor levelét őrzöm kegyelettel. ők meg engem örzenek attól, hogy a második tankönyvem is megírjam.

A legeslegkedvesebb tankönyvem mégis egy számtani könyv, amelyet kis gimnazisták számára írt egy nagy matematikus »röviden, világosan, magyarosan«, ahogy az előszóban mondja. Ez az a cilicium, az a szöges szőröv, amivel én észre-
térítem magam, ha a világi hiúságok elkapnak. Ez az a kőszikla, amibe bele szoktam verni a fejemet, ha hízelkedések tömjénéi megszedítenek. Ez az a próbakő, amivel okos ember hírében álló felebarátaim elmeélességét meghitelesítem. Ez a könyv az a szelence, amelyben a valóságos bölcsé-
köve tartózkodik a következő időszámítási törvény képében:

— *Az esemény kezdetének keltét úgy számítjuk ki, hogy az esemény keltéből múlt időt csinálunk s abból levonjuk az esemény időtartamát, amikor az esemény kezdete keltének múlt idejét kapjuk meg, amiből keltet csinálunk.*

Némelyek talán azt vélik, hogy aki ilyen röviden, világosan és magyarosan tud írni a gyerekek számára, abból fegyházigazgatót kellene csinálni. Én még a rablógyilkosokat se szolgáltatnám ki neki, hanem őt magát középük zárnám. Humanizmusból azonban adnék neki egy logaritmus-könyvet és hozzá csukatnám azt, aki a könyvét approbálásra ajánlotta.

A PALI KÖNYVE

Egészen jól tetszik gondolni, a Pali könyve az adókönyv. Csakhogy nem azért, amiért a nyájas adóalany gondolja, mert itten nem mindenféle kis palikról van szó, hanem egy valóságos nagy Pali-ról, akinek is volt az ő becsületes neve Chalil basa. Mestersége szerint pedig volt ő budai fődefterdár, vagyis adóbasa és *ő fektette fel* az első adófőkönyvet honunkban. Elég nem szép a mostani fődefterdároktól, hogy ennek a jeles úttörőnek szobrot nem emelnek az íróasztalukon. Ha kontár volt is őhozzájuk képest, a korához képest mégis csak a helyzet magaslatán állt az. Megérdemli, hogy legalább az istenadta nép kegyelettel megőrizze az emlékezetét. Meg is őrizte. Vannak még olyan alföldi faluk, ahol a nagyon rossz dologra azt mondják a haragos magyarok:

— Verje meg az isten, rosszabb ez még a Pali könyvénél is!

A Chalil basát magyarosították meg ilyen szépen a gyaurok a Tisza mentében. Vagy az is lehet, hogy csak visszamagyarosították, mert a legpogányabb Chalilok akkor is a Pálok közül kerültek ki. Kemény Zsigmond Barnabás deákja is bizo-

nyíthatja, hogy tarkahitű férfiakért akkor se kellett a szomszédba menni.

De hát ne bántsuk az emberséges Chalil basát, inkább nézzünk bele a könyvébe, amely azóta számtalan új kiadást ért. Hátha a m. kir. fődefterdár is talál benne valamit, aminek hasznát veheti?

Egy furcsaság minden esetre van ebben az *editio princeps-ben*. Van benne bizonyos progresszivitás, amely egész odáig megy, hogy a szegények nem fizetnek *iszpendsé-t*, *kharadsz-ot*, amit magyarul »főre vetett adó«-nak hívtak az írástudók, az írástudatlanok pedig harács-nak. Ezt bizony elhibázta a mozlemin financier. De amit itt hibázott, azt behozta a *forgalmi adón*.

Mert azt mondani se kell, hogy ez az irgalmatlan adó csak keleti találmány lehet. Azt hiszem, már az Ezeregy éjszakában is szedték s a hűséges Mazrur ebből vásárolta a kafirisztáni selymeket a Harun al Rashid, vagyis az *Igazságos Áron* szultánáinak. Csakhogy a török világban nem hívták forgalmi adónak, hanem hívták grömrü/c-nek és nem kellett hetvenhét-szer megfizetni, hanem csak egyszer. Igaz, hogy nem is három százalékos volt, hanem nyolc. (De ezt már ne olvassa el a pénzügyminiszter.) Írást is adott róla és azt nevezték *ihiszáb-nak*. Persze azon nem volt olvashatatlan aláírás, mert a *gömrükdsi* nevezetű forgalmi adó-ellenőr azzal nem vesződött, hanem belemártotta a hüvelykujját a bodzalé-tintába s úgy nyomt rá a blokkra. Ezért kapta az *ubur-t*, a

bélyeg-illetéket, aminek a skálájával azonban neu. szolgálhatok.

A *reszmi kantár* nem kantár-adó volt, hanem mázsá-adó és a *bazár* alkalmával fizetődött, amiből lett a magyar *vásár*. (A szó köztünk maradjon, azt a kalmárt, akinek elbillent a mázsája az igazságtól, fülinéi fogva szegezték oda a boltja ajtajához.)

Nevezetes igazi adók voltak a *semkháne*, a *uozakháne*, meg a *szárráfie*. A *semkháne* körülbelül a mai vigalmi adó volt, amennyiben szó szerint annyit tesz, mint *gyertyaház*. Fizették pedig olyan házakban, ahol sokáig fent voltak gyertyafény mellett, holott rendes helyen már alkonyatkor eloltották a pilácsot, vagy meg se gyújtották. A fenmaradt számadások szerint roppant jövedelme volt belőle a török kincstárnak, csak Pestbudán harmincezer *akcsé-t* vettek be belőle mindgyárt az első esztendőben; persze akkor még nagyon friss volt a honfibu a megszállás miatt.

A *bozakhánet* azokban a gyertyaházakban fizették, ahol nem bort mértek, hanem a köleskásából possajtott *bozá-t*, amit a török nemzetes uraknak is szabad volt szopogatni, lévén az inkább sörital, mint borital s mézzel keverve nagyon alkalmas a hangulat emelésére. Olyan török kaszinó volt a *bozakháne*, ennél fogva alacsonyabb kulcs szerint fizette az adót, mint a közpolgári csapszék.

A *szárráfie* a pénzváltó-üzletek adója volt, ami

már akkor is kifizető foglalkozás volt, azért igazhívők és hitetlenek egyformán kedvüket lelték az üzésében. Majdnem olyan sokféle pénz volt forgalomban, mint most s azoknak az árfolyamát ismerni külön stúdium volt, amihez csak szakember értett; az legalább ha tévedett is, mindig csak a maga javára tévedett. (Próbált emberek mondják, hogy most 13 igencsak így szokott lenni.) Az idegen valuták közt különösen az arab pénzek csinaltak sok bajt, amennyiben azok körül voltak metélve. Ennélfogva idegenkedett is tőlük minden jó keresztény, kivéve ha aranyból voltak, mert akkor elnézték nekik ezt a kis hiányosságukat.

Ezek voltak a rendes kincstári adók, de elég szép számmal voltak a rendkívüliek is, például a *bejtülmál*, az örökösödési jövedelem és a *kacs-kun*, amit az akkor sem éppen ritka emigránsok fizettek, amennyiben a birtokukat minden teketória nélkül elkobozták. (Még zárgondnok se kellett hozzá.) Mivel akkoriban mindig háború volt, rendes rendkívüli adónak lehet venni a hadikölcsönt is. aminek romantikus neve volt a *kuburi-akcse*, ami magyarul annyit tesz, hogy kardhüvelypénz. Hiába, a töröknek mindenben megnyilatkozott a költői kedélyei

Mivel jelen tanulmányommal csak a közadók tekintetében kívánok hasznos útmutatással szolgálni a mostani defterbasáknak, nem szólok a *dézsma-król* és *szalarije-kről*, amiket a török földesurak, az *alaj bég-ok* szedtek az átkozott gyauroktól rész-

ben naturáliákban, részben készpénzben. Természetben a búzából, kenderből, lenből, lencséből, borsóból, hagymából, káposztából, mustból, szőlőből, olajból, zsírból, szénából. Készpénzben kellett fizetni a juhok után a *japagi-akcset*, vagyis a gyapjúpénzt, a marhák után a *bidát-ot*, sertéstartásért az *otlak-ot*, különösen a sertéslegeltetésért a *makkpénzt*. Az olyan apróságokról, mint a *reszm-i-duhân*, vagyis a füstpénz, a kasza-adó, a sarló-adó, a méhkas-adó, vagy az *ágypénz*, amit lakodalmaskodók fizettek, vagy a *destibáni*, amivel a káromkodós emberek vezekeltek, nem is érdemes beszélni. Ezekben legföljebb az a nevezetes, hogy a magyar földesúr is irgalmatlanul behajtotta őket a jobbágyon, mert isten ellen való véték lett volna, hogy az csak a szpáhi uraságokat tartsa el. Ha csak azoknak fizette volna az adót, akkor okvetlen elkárhozott volna, — így legalább megmentette a lelke üdvösségét.

Azt azonban nem lehet mondani, hogy adóintésekkel, vagy plakátokkal nyaggatta volna a török azokat a hitetlen ebeket, akiket Allah az ő gondviselésükre bízott. Egyszerűen megjelent a háttárban Nizr-napkor és Kászin-napkor (Szent György napja és Szent Demeter napja táján) hatvan-nyolcvan janicsár és szpáhi és azok nem mentek el addig, míg az utolsó *gurus-t* is ki nem verejtékezték a gyaurok. Addig a végrehajtók ott ettek-ittak és szedték a dézsmát asszonyból, lányból. El lehet képzelni, micsoda vendégeskedés lehetett

ez, abból, hogy utoljára a basák maguk, is meg-sokalták és rendeletet adattak ki a szultánnal, hogy a jobbágyok maguk hordják be az adót a szandzsák központjába, hozzátéven azonban a *vendégváltás-g-ot* is, annak örömeire, hogy most már házhoz szállíthatja a harácsot.

Persze ebből aztán az lett, hogy a virtuosabb magyarok se Nizr napját, se Kászín napját nem találták a kalendáriumban. A mezőtúriak például egyszer három esztendeig egy pará-nyi adót se fizettek. (Ez a szó is a Pali könyvéből való hagyaték.) Utóvégre vasra veretve vitette maga elé a ezolnoki basa a túri bírót és azt kérdezte tőle:

— Igaz-e az, te kutyaházi, hogy kevély emberek laknak Túrban?

— Mind olyan az, uram, mintha ő hajtaná a Göncölszekerit.

— No hát üzend meg a túriaknak, hogy te innen haza nem mész, hanem itt hajtod rólam a legyet mindaddig, míg a városod az utolsó batkáig le nem fizeti a császár adóját.

Nem telt bele egy hét se, mire a mezőtúri nemzet kiváltotta a bíróját a szégyenből. Vájjon nem lehetne-e most is ezzel a móddal bírni gyorsabb adófizetésre a nemzetet? Például megfenyegetni a megyéket azzal, hogy örökös légyfogásra rendelik be a főispánokat, ha hiba lesz az adó körül?

Biztos, hogy valamennyit rögtön kiváltaná szerető vármegyéje.

MAGYARORSZÁGI JÁNOS GRÓF LEÁNYA

Hogy ki volt Magyarországi János gróf, azt nem lehet bizonyosan tudni. A *Századok* tárgymutatójában van vagy negyven *János* nevű bán, vajda, ispán, kenéz, prisztáldusz, lehet, hogy ő is köztük van. Akinek kedve tartja, utána járhat, erre a történetre csak annyi tartozik, hogy a nikápolyi csatában jelen volt egy százszorszép magyar kisasszony is, *Angelica* nevezetű, akinek az apját hívták *comes Joannes de Hungaria-nak*.

Hogy hogyan került világszép Angyalka a nikápolyi csatába, arról nem szól az a spanyol krónikás, *Argote de Molina*, aki álmélkodásra méltó históriáját följegyezte. Utóvégre ahogy Rozgonyi Cicelle elkísérhette az urát Galambócba, ő is elkísérhette az apját Nikápolyba. Az európai lovagság színe-virága verődött ott akkor össze. Magyar leventék, havasalföldi goszpodárok, német burggráfok, francia sieurök, spanyol donok, olasz meserek, csupa bálnak öltözött finom gavallér, a leggálásabb lovag köztük maga Zsigmond, az imperátor rex. A latin szavak nemi szabályaihoz nem igen értett ugyan, amiért Placentinus érsek meg is feddette a konstánci zsinaton (*»Caesar non supra*

grammaticos!«), de az asszonyi nemnek igen mestere volt. S a mitológiából is tudott annyit, hogy Mars és Venus igen szívelik egymást.

Hogy mi köze volt a császár-királynak a gróf-kisasszonyhoz, az olyan magánügy, amibe az új sajtótörvény szerint még a történetírás se árthatja magát. Ne is ártsa, mert abból ez esetben *crimen laesae* is lehet. A spanyol szerzetes azt mondja, hogy Magyarországi János gróf leánya, akinek olyan szép szeme volt, hogy a napba lehetett nézni, de abba nem, — *unokahúga* volt a legfőbb hadúrnak. Családfával ugyan nem bizonyít a barát, de azért higyjük el neki, amit ő elhitt Zsigmondnak. A katona uraknak békében is inkább szoktak unokahúgaik lenni, mint unokaöccseik s a főhadiszállások mindig egyformán vannak berendezve. Hiszen Bajazid szultán is egy kicsit fáradt villám volt már Nikápoly alatt — *Dsil-dirim*, a Villám, ez volt a dísz-neve — mégis akkora háremet cipelt magával, hogy háromszáz tevét kellett tartani a hurik számára rendeltetett selyem-bársony ringy-rongyok hurcolására.

Nincs azonban Allahnak az a virágos kertje, amelyikben még egy rózsatőnek helyet ne lehetne szorítani. A nikápolyi csata után Angelica is a padisah háremébe került s mit is tehetett volna mást szegény feje? Zsigmond király idejekorán elladikázott Bizáncba s ott gyászolt félesztendeig, tanulván mindenféle klasszikus tradíciókat a kegyes életű udvarhölgyektől, — a nyalka lovagok

pedig részint Nikup mezején maradtak hősi halottakul, részint az országutat borították Brussza felé, mert a szultán csak egyetlen napon tízezret veretett belőlük agyon bunkósbottal, a keresztény világ méltó fölháborodására. (Igaz, hogy a keresztény császár már a nikápolyi csata előtt elevenen elásatta a túsul összeszedett föld-népét, gyerekeket és öreg embereket, de azok nem számítottak, mert azok mint kutyahitű pogányok úgyis az ördögnek voltak szánva.)

Angelica ezt a keleti látványosságot már a szultán háreméből nézte végig, ahol, nem tudni, milyen rangban, ott is maradt hat esztendeig, 1402-ig. Azonban akkor se Zsigmond váltotta ki az *unokanővérét*. (Zsigmond általában csak zálogba adni szeretett, de a kiváltást nem tartotta királyokhoz méltó üzletnek. Lásd: *szepesi városok!*) 1402 arról nevezetes esztendő, hogy akkor volt az angorai csata, amelyben összeütközött Bajazid, a *villám* Timurral, a *kardvas-sal*. Erről írt Jókai olyan novellát, hogy azért érdemes volt az angorai csatának megmesélni. (Lehet, hogy egyéb célja nem is volt vele a végzetnek.)

Bajazidnak az egész háremét hazavitte a rettegetes kán Szamarkandba. Voltak abban cserkesz fejedelemlányok, vérbeli görög hercegnők, mezít-lábas balkáni fejedelmek sarjai, de egy se volt a magyar grófkisasszonyhoz fogható. A sánta világhódító azonban már hetven felé járt s inkább csak dísznek tartotta a háremet, mint gyakorlati

célokra. Sok száz rabnője közül csak egyet szeretett felesége gyanánt, valami szilvamagszemű kalmük fehérchselédet.

De azt annyira szerette, hogy mikor hűtlenségen kapta és lenyakasztatta, soha többet nem tudott megvigasztalódni. Még a halála után is álló egy esztendeig visszajárt a lelke üvölni. Ezt olyan megbízható tanú állítja, aki a saját fülével hallotta a nagy kán lelkének az üvöltését: Hans Schiltberger német diák, aki a nikápolyi csatában fogságba esett, bekóborolta fél Ázsiát s mikor hazaszabadult, mint afféle obsitos katona, megírta a tapasztalatait. Megérdemeltté a ritkaságszámba menő könyve, hogy valamelyik magyar historikus ismeresse, van benne egy-két magyar vonatkozás is.

Valószínű, hogy szép honfitársnőnknek nyoma veszett volna Timur Lenk udvarában s legfőljebb néhány pusztai gházel őrizné az emlékét a turkomán sátrak közt, ha az angorai csata után eszébe nem jut III. Henrik kasztíliai királynak, hogy jó volna diplomáciai összeköttetésbe lépni a világhódító Dsihángirral, a félelmetes Gurgánnal, a huszonkét ország koronáján taposó Szahil Kiránnal, az idők urával. (Ezek a szép tatár szók mind díszítő jelzői a tevebőrön háló turáni Napóleonnak, aki Teherán határában kilencvenezer koponyából rakatott magának piramist. A világháború koponyáiból azonban tíz ilyen piramist lehetett volna rakni.)

Pelayo de Sotomayor és Fernando de Pala-

ruelos voltak azok a spanyol lovagok, akik uruk üdvözlését a hesperidák kertjéből elvitték a tatár *cher frére*-nek.

A napkeleti hóhér nagyon büszke volt a megtiszteltetésre s gavallérosan megfizetett érte.

— Látjátok — dicsekedett udvarának a fogadóünnepen, — ezek azok a követek, akiket *az én fiam* küldött hozzám. Spanyolország királya, aki a világ végén lakik s minden frenki király közt a leghatalmasabb. Azért is én az én fiamnak, a spanyol királynak meg fogom küldeni az áldásomat

Sejtette azonban a kán, hogy az ő áldásával nem sokra fog menni kedves fia a világ végén, azért igyekezett neki valami olyant is küldeni, amiben a szíve szerint való örömet találjon. Elküldte tehát neki Magyarországi János gróf leányát, lelkére kötven a lovagoknak, hogy ezt a ritka gyöngyöt szeplőüenül adják át uruknak.

Persze soká tartott akkoriban az ut és belelt egy esztendő, mire a lovagok hazaértek Tolédóba. Addig költöttek a szép Angyalkához Nápolyban balladákat, Rómában szonetteket, Velencében coplákat, a Provánszban sanzonokat, míg végre egy *Diego Gonzalez de Contreras* nevű hidalgo madrigálokkal vette meg a szívét. Henrik király jóváhagyásával ő kötötte be a világlátott magyar hajadon fejét, aki több fiakat és lányokat szülvén neki, boldog öregségben halálozott el és eltemettetett Segovia városában, a Szent Jánosról

nevezett templomban, ahol még ma is látható a sírkve a címere, arany oroszlán azur mezőben s alatta a fölírás:

— *Itt nyugszik donna Angelica, Magyarországi János gróf leánya, a magyar király unokahúga és Gonzalez de Contreras városi tanácsos hitvese.*

A regényes életű magyar grófkisasszony ivadékai tán még ma is élnek és legtüzesebb hirdetői a spanyol faji tisztaságnak.

AZ ESPERANTO MAGYAR ÖSEI

Valahányszor az esperantóról olvasok, mindig eszembe jut a bibliai nagy *desperantó*: a bábeli nyelvzavar. úgy, ahogy gyerekkori bibliámban elgondolta a jámbor fametsző. Egy mészégető-kevence formájú kerek torony Sineár mezején, már a hetedik emeletet rakják rá, már csak egy sor téglá kell hozzá s aki egy kicsit gebeszkedik, az már onnan beláthat az égbe. Csakhogy a nagy turbános pallér hiába nyújtódzik le tégláért, egy köcsögkalapos férfiú kobakot kínál föl neki, amiben alighanem limonádé van. Az elmés fametsző ugyanis a nyelvi zavar ábrázolását azzal tette szemléletesebbé, hogy mind más-más kosztümbe bújtatta a tótokat, akik a babiloni tornyot építették. Egy nagyszakállú héber az oltott meszet akarja kavarni, látszik a tátott száján, hogy kavaráskánálért kurjongat s egy pucér nőcseléd alázatosan nyújt felé egy cirklit. Egy hollandi mynheer meszelőért kapadozik az állványon s egy barátságos szerencsen téglát vág a fejéhez. Olyan tökéletes a zűrzavar, hogy azt merném mondani, Sineár mezején tört ki a jó isten rendeléséből az első nemzetgyűlés. Okos ember csak egy van a képen:

az, aki a háttérben arra használja föl az amabilis konfúziót, hogy a képen található összes lovakat, teheneket és tevéket kiviteli engedély nélkül elhajtja, ő tudja, hova. Sajnos, erről a gentlemanről nem tudok személyleírást adni, mert hátat fordít az egész társaságnak ...

Nem tudom, az esperantisták hányadik emeleténél tartanak már a babiloni toronynak, amelynek a kupolájában lesz valaha az emberiség közös nyelvének központi irodája, ahonnan rádiográfok viszik szét a világba az egységes helyesírás szabályait. Hanem azt tudom, hogy száz esztendővel ezelőtt a fundamentum lerakásánál egy magyar ember is szorgoskodott, akinek a nevét sehol se találom följegyezve az esperanto irodalmában.

Réthy Andrásnak hívták, nagytudományú katolikus pap volt, a győri kir. akadémián a görög nyelv professzora. Ezt a könyve címlapjáról tudom, amely Bécsben jelent meg, 1821-ben, latin nyelven. Teljes címe: *Lingua universali communi omnium nationum usui accomodata.* »Minden nemzetek közös használatára szánt univerzális nyelv.«

A nyugaton már akkor kétszázéves múltja volt a világnyelvvél való kísérletezésnek, amely, ahogy a Couturat könyvéből tudom, egész Descartesig megy vissza. Tudott-e ezekről a mi papunk, az a könyvéből nem derül ki. A bevezetésben csak annyit mond, hogy tízesztendei fáradtsága gyümölcsét ajánlja a »charissima pátriád-nak, a »nagyon szeretett hazá«-nak. Ahhoz ké-

pest semmiesetre se sok idő, hogy az ő világnyelvének a megtanulására legalább száz esztendő kellene egy embernek, akkor aztán ő tudna rajta beszélni és csak olyan kellene hozzá, aki megértse.

Réthy rendszere az úgynevezett *a priori* rendszerek közé tartozik, amelyek nem támaszkodnak a meglevő nyelvi anyagra, hanem előre megállapított önkényes elv szerint a semmiből szerkesztődnek. A győri professzor világnyelvének elméleti alapja tudatosan, vagy véletlenül a Leibnizével azonos, aki szerint minden komplex idea egyszerű ideákra bontható s az alapideák nevéből egyszerű variációkkal állitható össze a többi. Csakhogy Leibniz nem csinált se szótárt, se nyelvtant az elméletéhez, a győri pap pedig megcsinálta műid a kettőt, különös gonddal vigyázzván arra, hogy az univerzális nyelv szavai ne csak rövidek, hanem szépen hangzók is legyenek.

Bizonyítsanak a példák!

A *hónap* egyike a Réthy 3969 alapfogalmának s réthyül annyit tesz, hogy *phuk*. Most már: január = *aphuk*, február = *ctphuk*, március = *ophuk*, április = *öphuk*, május = *ephuk*, június = *ëphuk*, július = *iphuk*, augusztus = *üphuk*, a négy emberes-hónap pedig: *uphuk*, *haphük* és *hophuk*! Az esztendő *phakh*, a tavasz *phäkh*, a nyár *phokh*, az ősz *phük*, a dél *phok*, az este *phik* és az éjszaka *phök*.

Így megy ez végig 150 oldalon keresztül és

aki győzte volna tudóvel ezt a köpködést, annak ez bizonyára nagyon szép nyelv lett volna, de például a szanálási törvényjavaslatot mégis nehéz lenne vele támadni, hát még védeni! (Ámbár az *uk-muk-fuk* is olyan, mintha ebből a szótárból maradt volna s azzal elég gyakran találkozni ma is a hivatalos életben.)

A másik világnyelv-próbálót *Paics* Mózesnek hívták, zimonyi magyar ember volt, ennél többet nem is tudok róla, ezt is csak egy régi nekrológból. (A mindentudó Szinnyeiben sincs benne még a neve se.) A könyv Zimonyban jelent meg az ötvenes években és éppen olyan nyom nélkül eltűnt, mint az Andreas Réthyé.

A Paics betűi meglehetősen nemzetköziek voltak: az arab számjegyek. (Ez is Leibniznek az ötlete volt.) Minden fogalomnak volna közmegegyezéssel megállapított száma s azt minden nemzetbeli ember a maga nyelvén olvasná. Például ezt a számot: 15, a magyar olvasná *ember-nek*, a francia *l'homme-nak*, az angol man-nek, a német *der Mensch-nak*, az olasz *Z'uomo-nak*. Ragok, képzők, fokjelek mind bizonyos közakarattal megállapított számok. Ha a 221 a magyarban *jó*, a németben *gut*, akkor a 221-{-5: *jobb*, illetve *besser* s a 221-|-6 a magyarban *legjobb*, a németben *am besten*.

Ez lett volna a lényege a *pozigrafia-nak*, aminek Paies Mózes elnevezte a tudományát. Élő beszédre nem való s nyilván írásban se próbálta

ki Paicson kívül senki, csak úgy, mint a Réthyét nem Ma is, ügyetlen ősei a modern esperantónak, úgy viszonylanak hozzá, mint a talicska a gyorsvonathoz. De mint magyar kísérletek, megérdemlik a följegyzést.

MIÓTA FEKETE A KULCSLYUK?

Ennek a történetnek eredetileg azt a címet adtam: *a diplomata, meg az ördög*. Azért törtültem ki, nehogy a sorrendből arra következtessen valaki, hogy én már a rangot se tisztellem. Majd a végén kiderül, miért előzi meg a diplomata az ördögöt s megbizonyosodik az is, hogy én sokkal tekintélytisztelőbb ember vagyok, mint amilyennek látszom.

A dolog úgy történt, hogy a diplomata egyszer nagyon nagy fába vágta a fejszójét. Valami olyan dolgot akart elkövetni, ami besegítse a történelembe és megszerezze neki a halhatatlanság legszebb formáját, ami abban áll, hogy százéves halott korában feladják az embert érettségi tételnek s így még haló porában is megvan az az öröme, hogy fejbőlövi magát miatta egy fiatal ember. Szóval a diplomata háborút akart csinálni, mert mégis csak az a legbiztosabb út a halhatatlanságba, ami emberfejekkel van kirakva.

A népeknek azonban akkoriban semmi kedvük se volt háborút játszani és a diplomatának minden igyekezete hiábavaló maradt.

— Si nequeo superos, Acheronta movebo, —

tévelygett vissza a középiskolai tanulmányaira, miután hasztalan imádkozott egy kis háborúért a leghathatósabb búcsújáró-helyeken. Elhatározta, hogy megidézi az ördögöt, úgy, ahogy a Faust-ban látta.

Az ördög, aki különben is állandóan ott kujtorog a diplomaták körül, nem sokat kérette magát, hanem első szóra megjelent egész pokoli pompájában. Hozta magával az ökörbőrt is, amire az ördöggel való kontraktusokat írni szokták.

Ördög és diplomata könnyen megértik egymást, azért hamar megvolt az egyezés. Az ördög háborút csinál a diplomata kedvéért: ez volt az első pont. A második meg az, hogy az ördög a háború után elviheti a diplomatát, de csak akkor, ha Rómában találkozik vele és ott is csak úgy, ha előbb három kívánságának eleget tud tenni.

Az ördög igen meg volt elégedve a szerződéssel, mert tudta, hogy a diplomata el nem kerülheti az ő uccáját. De a diplomata is a markába nevetett, mert el volt rá szánva, hogy ő Rómába soha életében be nem teszi a lábát. (Még akkor nem tudta a világ azt, hogy »minden ut Rómába vezet.«)

Mit csinált az ördög, mit nem, az már nem tartozik ide, elég az hozzá, hogy sikerült neki megbolondítani a népeket. Lett akkora háború, hogy a pokolban az ombrometer huszonöt könyöknyi véresőt mutatott és hétszázhetvenhét ördög-kovács kalapálta az új üstöket a megnövekedets forgalom lebonyolítására, amit a háború különféle

rangú és című bűnösei okoztak, akiket mind előjegyzésbe vettek az infernális kancellárián.

A diplomata azonban nem került az ördög hálójába, pedig igen várták odalent, külön díszkatlant építettek neki a mindenféle hadi vállalkozók és szállítók, akik előre mentek szálláscsinálónak. A diplomatát védte a szerződés, nem is szólva a történelmi halhatatlanságról, amit valóban megszerzett neki a háború. Festették olajba, hímezték zsebkendőbe, préselték szappanba, alapítottak a nevére érdemrendet, kereszteltek el róla subickot, szavaztak meg neki uccát és mikor a memoárjait kiadta, még az eszkimók akadémiaja is disztagjává választotta. Tudniillik a memoárjaiban azt bizonyította be a diplomata, hogy húsz éven keresztül ő akadályozta meg a háború kitörését. Ennélfogva az emberiség egyik fele ünnepelte ezért a húsz évért, a másik fele ünnepelte a huszonegyedikért. És a diplomata minden ünneplésen megjelent a föld egyik sarkától a másikig, csak éppen Rómába nem ment, oda csak intervjúkat küldött maga helyett

De hát az ördög sem esett ám a feje lágyára. Ha nem bírta a diplomatát elcsalni Rómába, Rómát vitte el a diplomatához.

Egyszer abban a városban, amely örök büszkeségének érezte, hogy a nagy embert polgárának nevezheti, új szálloda épült, amelynek terveit az Ezeregyéjszakából plagizálták ki az építészek. Természetesen amerikai ember építtette a csoda-

hotelt, mert annyi pénz, amennyibe az került, csak dollárokbán képzelhető el. Az is természetes, hogy mindenki tisztességnek tartotta, ha hivatalos volt a házfelszentelésre és nem kevésbé természetes, hogy a diplomata is meg volt híva. És mivel nincs az a diplomata, aki egy amerikai kulimász-király meghívását vissza merje utasítani, a diplomata is elment, annál is inkább, mert híre járt, hogy a csodapalotát háborús freskók díszítik s azokon ő is meg van örökítve, mint az emberiség *représentât man-je*.

A díszvacsorán természetesen a főhelyen ült, szemben a saját .képével, amely úgy ábrázolta őt, amint diplomata díszruhában fehér lovon megy a békét kötni. (A békét pedig egy földön fekvő óriás ábrázolta, aki úgy meg volt kötve vasláncokkal, hogy moccani se tudott.) Roppant sok felköszöntő hangzott el s az mind őt éltette, míg végre, mikor az óra éjfelet ütött, fölállt a házigazda, a bozontos, rőthajú amerikai és poharat emelt a következő szavakkal:

— Van szerencsém közölni a tisztelt vendégkoszorúval, hogy szállodámnak *Róma* a neve...

Abban a percben kialudt a villany, de azért nem lelt sötét, mert kés-villán, poháron, tányéron, szalvétán, mindenben ott foszforeszkált a kénköves cégjelzés: *Róma*. És amint a diplomata ránézett az amerikaiakra, rögtön észrevette, hogy lólába van a lakkcipőben és két szarvacska kandikál ki a vörös bozontjából.

— El vagyok veszve, — gondolta magában s az ördög vigyorgó arcából látta, hogy szokatlanul helyesen gondolkodott.

— Készen van uraságod? — nyújtotta neki a karját az ördög.

— Nem egészen. Ha jól tudom, a titkos konvenció szerint, amelyet a nemzetközi jogszabályok értelmében kötöttünk, még jogom van három kívánsághoz.

— Állok rendelkezésére, — röhögött az ördög.

— Először is szeretnék sétalovaglást tenni ezen a fehér lovon — mutatott a diplomata a szemközt levő falra.

A ló már akkor ott állt az asztal mellett és szedegette ki a bonbonokat a zsardinettós tálból. A másik pillanatban már körül is nyargalta a várost a diplomatával, aki igen noszogatta, hogy vaduljon meg és fusson el vele hetedhétország ellen, de persze a pokolszülte paripa nem hallgatott rá. Három perc múlva már megint ott állt a helyén, mint freskó, a diplomatát pedig az ördög vette gondjába.

— Szabad kérdenem a második kívánságát? A diplomata hozatott a pátriárkától egy kád szenteltvizet és finom mosollyal hajolt meg az ördög előtt.

— Tessék ebbe beleugrani, de mindjárt. Bizonyosan jól fog esni egy kis hűtődzés ebben a pokoli hőségben.

Az ördög meghökkent, egy kicsit félrehúzta

az orrát, de azért mégis csak beleugrott a kádba, aztán tüszentett egyet-kettőt, megrázogatta a frakkját s kinyújtotta a kezét a diplomata felé.

— Bizonyisten kár az időért, nehogy menénk inkább?

Tisztán látszott, hogy olyanok a körmei, mint a denevérnek. A diplomatát kezdte rázni a hideg s úgy dadogott, mint inaskorában, mikor még csak a jegyzőkönyveket vezette a diplomáciai tárgyalásokon. Ijedtében még azt is elfelejtette, hogy a nyilvánosság előtt nem szokott tegeződni az ördöggel.

— A ... harmadik ... kívánságom ... az..., hogy... minden hazugságomért tépd ki egy hajad szálát.

Az ördög úgy elordította magát, hogy még a hetedik teremben is cigányútra szaladt a pincérek torkán a lopott pezsgő.

— Nem, ezt az egyet nem vállalhatom, mert akkor egyetlen hajam szála se marad, már pedig kopaszon nem fogadnak be többet a pokolba!

Azzal neki iramodott az ajtónak, de ijedtében nem találta rajta a kilincset és kénytelen volt a kulcslyukon kisuttyanni.

Mondják, hogy azóta fekete minden kulcslyuk s hogy azóta nem félnek a diplomaták semmitől, mert tudják, hogy az ördög nem viszi el őket még közkívánatra sem.

AZ IFIAKKAL VALÓ NYÁJAS TÁRSALKODÁSNAK MÓDGYÁRÓL

Bizonyos Frau Tuffner nevezetes asszonyszemély volt a maga idejében, a XVIII. század derekán Bécsben. Arról volt nevezetes, hogy ő adta a legjobb polgári nevelést két hajadon leányának, akik közül az egyiket hívták Kunika Annának, a másikat hívták Gödecke Krisztinának. Ennek a két leány-asszonynak az okulására könyvet irt a világi dolgokban való illendőségről és az annyira megtetszett Mária Teréziának, hogy saját költségén kinyomatta birodalma minden Kunikáinak és Gödeckéinek örömére és hasznára.

Nem tudok róla, hogy ez a majd kétszáz éves Kalocsa Róza magyar fordításban is megjelent volna, de a kezembe került egy kéziratos magyar kivonata, amely nyelve szeriül a múlt század elején készülhetett. S mivel úgy nézem, hogy igen szép tanulságokat meríthet belőle a mai nemzedék is, érdemesnek tartom ismertetni belőle azt a fejezetet, amely *az ifiakkal való nyájas társalkodás* illendő módjára tanítja meg a tapasztalatlanokat.

Mindenekelőtt azt köti a lelkére Tuffner mami Kunika Annának és Gödecke Krisztinának, hogy ha lány-barátaiknál lesznek vizitben és olyankor fiatal urak is beállítanak közéjük, akkor *rögtön bújjanak el*.

— Ha pedig mégis egy asztalhoz kell velük ülnötök, akkor hajtsátok meg magatokat, szegezzétek a tányérotokra szemeteket és *a viláért se nézzetek a gézengúzokra*. Evés közben egy szót se szóljatok hozzájuk és arra különös gondot legyen, hogy a *lábatok meg ne mozduljon*.

Amiből látnivaló, hogy voltak olyan hajadonok is, akiknek megmozdult a lába. És különös divatra lehet következtetni a következő intelemből;

— *Hasatokat előre ne toljátok*, mert az nem illik, halljátok-e? És ha az ebédnél egy keveset ettetek, azonnal takarodjatok a szobátokba és *zárjátok be utánatok!*

Evésben, ivásban általában nagyon mértékletesnek kell lenni, mert az étvágy nagyon szégyelni való dolog.

— A vendégségnél keveset egyetek, mert azt fogják mondani, otrombák vagytok, *inkább egyetek előbb otthon valamit*. A borospohárhoz a viláért se nyúljatok s ha rátok köszöntik, el ne fogadjátok. Ha pedig megszomjúztok, szólítsatok meg egy másik leányasszonyt, hogy engedje által a vizespoharát. Az ifjak, ha kérdeznek, le-

gyetek hallatlanná s ha almát, vagy körtét hámoznak számotokra, akkor hozzá ne nyúljatok.

Azonban az ördögnek még az almahámozásnál is gonoszabb találmánya a tánc s itt kell nagyon résen lenni az erényes hajadonnak.

— Ha a tánc között valamely ifjú mellétek ül s kezeteket megfogja, vonjátok el tőle s *tegyétek kötényetek alá*. Ha pedig szabadabban szólna s azt mondaná, hogy titeket szeret és unszolna benneteket, ezt feleljétek neki:

— Azt hiszi, hogy bolondja vagyok? Menjen isten hírével, nekem nem kell a tsatsogása.

Persze, már akkor is voltaic olyan ifjak, akiket még az isten nevével se lehetett elűzni.

Ez esetben hatásos eszközökhöz kellett folyamodni:

— Ha leánytársaitok feküdni mennek, ti is azonnal elmenjétek, halljátok-e? S ha valami ifjú utánatok menne és tartóztatni akarna, azt mondjátok neki, hogy *takarodjék, mert máskép pofonvágjátok a neveletlen szamarat*, mi köze néki a Szűz Leány nyoszolyájához? Ha pedig erőszakosan meg akarná tsókolni, tsapjátok arcul, hogy *foga is koccanjon*. A táncot senkitől sem tagadhatjátok meg, de ha aztán valamely táncostok meg akarna tsókolni, *tsapjátok arcul* s azt mondjátok neki: *Mi közöd van néked hozzám, szemtelen ökör?*

Az a kérdés most már, hogyan szereztek hát

férjet a Kunikák és Gödeckék, ha minden közeledésre pofonnal válaszoltak? Az nem az ő dolguk volt, hanem a rokonoké.

— Ha rokonjaitok számotokra valamely ifjat kiválasztanak, elégedjete be vele, de *soha se tekintsetek rá és soha se szóljatok vele*. Ha az emberek menyasszonynak mondanak, azt el kell tagadni, s azt mondani, hogy hagyjanak nektek békét. Ha vőlegénytek veletek tsatsogni akarna, azt mondjátok neki, hogy *idő előtt ne legyen olly vakmerő*, hanem menjen tsatsogni férfitestvéreitekhez, vagy atyafiatokhoz s hogy mindaddig távol maradjon, míg a pap össze nem ad.

Addig is természetesen nagyon szorgalmatosan kell járni a templomba. Azonban:

— Ott ne vigyorogjatok a tséltsap ifjakra, hanem nézzetek a papra.

No ez nem eshetett nehezükre Kunika Annának és Gödecke Krisztinának. Hiszen akik ilyen szigorú erkölcsökben nevelkedtek s akik még a tulajdon vőlegényükkel való csacsogástól is tartózkodtak, azok bizonyosan talpon állva mentek a mennyországba. Könnyű volt nekik a papra nézni, mikor az mindnyájuknak csak glóriát láthatott a feje körül.

Az ám, csakugyan. Mikor *Abraham a Sancta Clara*, a szabadszájúsága miatt hírhedt augusztinus egyszer magdolnanapi prédikációt tartott, azt így fejezte be:

— Most pedig ide hallgassatok, ti szemérem nélkül való asszonyi állatok! Van köztetek egy különösen orcátlan, parázna teremtés, akit én most azzal fogok megbélyegezni, hogy a fejéhez vágom a breviáriumot.

Csakhogy mire fölemelte a karját, akkorára csupa üres padok meredtek rá. Mert az összes Kunikák és Gödeckék a pad alá dugták akkorára fejüket.

A GELLÉRTHEGYI TÁVIRGÁNY

Zsófia-napja volt, felhőtlen, nevetős májusi szerda, a palatinus-gyerekek háborúsdit játszottak a várkert csenevész bodzái közt és a legkisebb princ, Sándor Leopold Ferdinánd hadvezéri göggel jelentette az apjának az ablakon keresztül, hogy a bitorló le van győzve.

A bitorló Napoleon volt, azaz hogy Anton, az Oskola-piaci Bierhuber borbély mezítlábas fia, aki hason fekve nyúlt el a fűben, a hátán Hermina főhercegnő ült, nehogy a bitorló újabb kísérletet tegyen a világ rendjének felforgatására. Amire különben a jámbor Anton nem is mutatott semmi szándékot, várta türelmesen az érdem jutalmát. Tudniillik, ha engedte magát legyőzetni, akkor a palatinus mindig egy ezüst hatost dobott le neki az ablakból. Amiből látnivaló, hogy Anton talán nem volt akkora hős, mint Napoleon, de mindenesetre okosabb ember volt nála.

Ezen a napon azonban a palatinus nem vette tudomásul a Habsburg-ház győzelmét. Komoran ült az esztergályozott lábú íróasztal melleit, amely fölül bátyja-urának, a császárnak hermelines képe nézett rá. Nagy halom felbontott levél hevert előtte, friss posta, amit reggel hozott a bécsi

futár, szépen rendbe szedve ábécé szerint. Bartal, Eötvös, Géczy, Jósika, Teleki, a főméltóságú magyar királyi udvari kancellária tagjai *Bécsben*, csupa aranyfényű ősi magyar név. (A *budai* helytartótanács tagjait Stankovitsnak, Privitzernek, Sorsichnak, Echierlingnek, Gerométának, Stripsichnek, Trifunátnak, Ottilingernek hívták.)

Három levelet külön tett a palatinus. Az mind a három a nyughatatlan Széchenyi gróffal foglalkozott, akit már megint fölforgató szándékon kaptak a *konfidensek*.

Az első levelet Malonyay báró írta, az alkancellár. Arra figyelmezteti alázatosan a palatinust, hogy megbízható jelentés szerint, a nevezett gróf a szilveszteri bálon a sárga giletmellényhez vörösszélű ingfodrot tett fel. Már pedig a sárga mellény vörös inggel a karbonárik viselete. A hírhedt Garacosa, akinek csak most ütötték le a fejét Nápolyban, még a vérpadra is ilyenben ment. Széchenyinek most még csak az ingfodra vörös, de ha a fenséges úr kurtábbra nem fogja a magyarok gyepplőjét, az egész inge megvörösödik.

A második levelet revisnyei gróf Reviczky Ádám írta, a királyi udvari főkancellárius, bizodalmas meghittséggel. Tomala Ferdinánd pesti litográfus *Stranssfedern* cím alatt Strauss-valcereket adott ki s a füzet címlapján egy struccmadár látható, csőrében a magyar címerrel. Már most mindenki tudja, hogy a megkeveredett mágnás Sűrűn megfordul? Tomala boltjában, ennél fogva

biztos, hogy ő ajánlotta neki a magyar címeres struccmadarat. Világos célzás a politikai szisztémára.

A harmadik levelet maga Metternich írta. Ő Felségének a külső dolgokra ügyelő minisztere. (Ilyen szép magyar titulusa volt akkor a birodalmi kancellárnak.) Egy különös alakú pisztoly-nak a rajzát küldte meg a kancellár a nádornak, amelyet a bolond gróf a Nemzeti Kaszinóban mutogatott, azzal a megjegyzéssel, hogy ezt csak kancellárok számára találták ki. A kancellár ugyan bármikor szívesen feláldozza életét öfelségéért és az ausztriai státusért, mindazáltal a nádor öfensége érhetőnek fogja találni, ha legkisebb szolgálja felhívja legmagasabb figyelmét erre a veszedelmes hóbortosra, mint egy készülő konspiráció fejére.

— A kék úristenre Bajorországban! — gyúrte össze a levelet a palatínus, aki magyarul érzett, de németül káromkodott, amikor a szolgálattelvő secretarius bejelentette Lenhossek Mihályt, az öreg protomedicust.

A protomedicus olyan közegészségügyi-miniszterféle volt száz évvel ezelőtt, mert akkor még szükségesnek tartották, hogy ilyen is legyen. Nagy tudományú orvos és szókimondó, nyers-nyakas ember volt Lenhossek, aki a helytartótanácsban is rá mert ütni az asztalra, mikor az ország egyházi és világi bárói nem akartak törvényt hozni a himlő ellen való oltásról.

— Nem vezet az jóra, ha a gyarló ember az Isten dolgába ártja magát, — ellenkezett Klobusiczky, a kalocsai érsek.

— Megengedem, — hajolt meg az országos főorvos, — mert az Isten szándéka szerint emnenciád se ülne most az ország tanácsában, mint kalocsai érsek, hanem káposztát ültetne Klobusicban, mint plébános.

A palatinus tudta a protomedicusról, hogy háziorvosa Széchenyinek és legmeghittebb baráti körébe tartozik. Hirtelen elébe tartotta a Metternichet rettegető rajzot.

— Domine professor, látott-e már ilyent?

— Hát hogyné láttam volna, — vont vállat a professor. — Éppen tegnap kaptam egyet Széchenyi gróftól, hogy vigyem haza a Jóska fiamnak játszani.

— Igazán? Ilyent? — csapta össze a palatinus a kezét. — De hát tudja, domine professor, hogy micsoda ez?

— Ez? Ez tobáktöltögető pisztoly, fenség. Az ember reggel megtömi tobákkal, belespicceli az orrába és el van látva egész napra. Angol praktika, a múlt esztendőben benne volt az *Ofener Zeitung-ban* is.

— De hát... de hát, — hüledezett a palatinus, — mért mondta akkor az a Széchenyi, hogy ez csak kancellárnak való?

— Azért, mert csak a kancellároknak van

olyan üres fejük, hogy annyi tobák elférjen benne.

A palatinust rázta a kacagás. Szívből nevetett, mint a csiklandozott gyerek s csak akkor hagyta abba, mikor kétségbeesett visítás hallatszott föl a kertből. Bierhuber Napoleon ugyanis elunván a piculavárást, föltámadott a szövetséges hatalmak ellen és oly erélyesen szétütött a szent szövetség közt, hogy a kisprincnek eleredt az orra vére.

— Hé! Du Spitzbub! — fenyegette meg az ablakból a palatinus a borbélygyereket.

Anton el akart illanni, de a lovagias ellenfél belekapaszzkodott a kitlijébe s felkiabált az ablakba:

— De papa, Anton azért haragszik, mert nem adtad meg neki a piculáját!

— Habel rectum, — mosolyodott el a palatinus és kivett az asztalfiából három ezüsthátost. De aztán meggondolta a dolgot és egyet visszatejtett. A másik kettőt ledobta a gyerekek közé és ezzel megadván az alapot a béktárgyalásokra, kezét összedörzsölve, fordult a protomedikus felé:

— Mi újság a városban, illustrissime?

— Fenség, — hajolt meg az orvos, — nagy a sokadalom az uccákon. Kegyeskedjék kitekinteni, milyen nagy a nyüzsgés a *Generál réjtjén*.

— Ahá, mi van ott? Bolhaszínház? Azt megnézzük.

— Ma van a gellérthegyi távirgány bemutatása. Ha fenségednek tetszenék...

— Wie heisst? *Tá-vir-gány?* tagolta a palatinus.

— Telegrafáló masinéria. De a hazai hirlelők távirgánynak írják. Ma tesz vele próbát a generál-stáb.

— Jó, azt mi is megnézzük.

Csak a *henyedolmányt* (így magyarosította Döbrentey spectabilis a schlafrokkot) cserélte föl a palatinus fehér kerek köpönyeggel s leballagott a két úr a várból. A Parádé-piacon Pálffy Fidel csatlakozott hozzájuk, a tárnokmester, az Urak uccájában Mérey, a perszonális.

A tárnokmester pénzügyekhez nem értett ugyan — hiszen azért volt rábízva az ország kasszája — de szenvedélyes numizmatikus volt. Most is egy ezüst érmet kotort elő a dókája zsebéből.

— Aeginai drachma, fenség, — mondotta büszkén a palatinusnak.

— Hol szerezte méltóságod?

— Lateráti uram boltjában.

— Akkor nem aeginai. Ő kegyelme falsificator.

— Esküt telt rá, hogy Sirmiumból való.

— Akkor nem is drachma.

— Ő maga találta.

— Akkor azt som hiszem el, hogy érem. A két úr eldisputált Lateráti uram drachmáján, úgy, hogy észre sem vették, mikor már fönt

voltak a Gellért tetején. Splényi generális, meg a budai hadikormányzók referensei fogták ott körül az ifjú urat, aki egy két öl magas pózna körül mesterkedett. A pózna felső végébe három léckar volt illesztve, amiket az ifjú ember kötelekkel mozgatott jobbra-balra, lefelé, fölfelé, előre, hátra, olyan serénykedéssel, hogy patakozott az arcán a verejték.

Az ifjú embert Andreán Károlynak hívták, a veje volt Nagy Eugénnek, a magyar udvari kamara regisztrátorának és »jeles tudományos műveltségű úr«-nak mondták a magyar »hírlelők«. A telegráf-masina nem az ő találmánya volt, ő csak javított rajta. Az első optikai telegráfot a francia forradalom ötödik évében állította föl Chappe páter egy hetven kilométeres vonalon Párizs körül és az első telegram, amit e világon föladtak, üdvözet volt a forradalmi konventnek. A konvent persze megbukott, a forradalom is megbukott, de a Chappe-telegráf néhány évtized alatt egész Európában elterjedt. Még Oroszországba is eljutott, csak éppen két állam nem vette be, — a Habsburg-monarchia és Törökország.

Andreán Németországban ismerkedett meg az optikai telegráffal, amelynek eredeti alakjában negyvenöt ingó léce volt — a léceket éjjel lámpák helyettesítették — s így a kezelése sok bajjal járt. Andreán azt állította, hogy neki három jelző-léc is elég, mert annyival is kényelmesen le lehet adni az ábécé minden betűjét.

— Nem értem én ezt, — csóválta a fejét a palatinus, — hát kinek integet ez az ifjú úr ezzel a háromágú akasztófával?

— Kegyeskedjék fenséged a Szép Juhászné felé nézni, ott van felállítva a másik stáció, éppen négyezerháromszáz ölnyire ide. Talán ezen az okuláron keresztül

Az okuláron keresztül csakugyan jól látszott a Szép Juhászné nyerge fölött a másik háromágú pózna, sőt az is látszott, hogy az éppen úgy kapálódzik, mint a gellérthegyi.

— No ez derék dolog, — bólíntott a palatinus. — Most már csak azt szeretném tudni, hogy lehet ezzel beszélgetni.

— Jelentse ön a társának, hogy a nádorispán úr őfensége itt van! — parancsolta Splényi Andreának.

Andreán hol az egyik kötelet rándította meg, hol a másikat, a lécek fölemelkedtek és lecsapódtak, az egyik jobbra, a másik balra lendült, pár szempillanatig tartott az egész.

— Most jön a válasz. Kegyeskedjék fenséged az okuláron át figyelni, hogy milyen mozdulatokat tesznek a lécen. Én majd ezen ilt feljegyzett alphabetum alapján meg fogom fejteni a jegyeket, — mutatott a távirgász egy kriksz-krakszós papírlapot.

— *Vivat értzherceg Josef, vivat Hungária!* — ez volt a Szép Juhászné válasza.

— Öt secundum, — nézte az óráját a generális.

— Bámulatos találmány, — álmélkodott a palatinus, aztán elnevette magát és rákacsintott Lenhossekra. — Ez még a tobáktöltőgető pisztoly-nál is különb, úgy-e, professzor?

Andreán felhasználta a palatinus jókedvét és mindjárt átnyújtotta neki »a becs—budai távirgáay rajzolat lyá«-t. Kimutatta benne, hogy Budától Bécsig két mérföldenként tizennyolc telegráf-állomásra volna szükség. Egyik a másiknak adná tovább a jeleket s négy minutum alatt megtenné az utat az üzenet Budától Bécsig.

— És vissza? — kérdezte a palatinus.

— Vissza? — jött zavarba a feltaláló. — Természetesen vissza is négy minutum alatt.

— Nem lehet, — mosolygott a palatinus. — Bécsnek közelebb van Buda, mint Budának Bécs. Azt én jobban tudom, domine.

Mindazáltal kegyesen átvette a memorandumot és biztosította gráciájáról a telegráfost.

— Kötelességünknek esmérünk mindent megtenni, hogy hazánk a pallérozott európai tartományok közé emelkedjék.

Udvari fogat várta a palatinust a Gellért tövében, de csak lépve bírt menni a kocsi a tolongó tömegben. (Száz évvel ezelőtt majdnem hatvanezer lakosa volt már Pestbudának.)

Alig ért be a dolgozó-szobájába a nádor,

megint udvari futárt jelentettek. Jakob volt, a császár privát futárja.

— Értesítem fenségedet, — írta a császár, — hogy némely nyughatatlan elméjű emberek a telegráf-masina nevű újítással meg akarják zavarni házunk birodalmának nyugalma is. Bécsben elutasítva, valószínűleg a fenséges testvérünkre bízott tartományban is kísérletet fognak tenni. Mivel ezen jakobinus-találmány a népek között csak a köznyugtalanság előmozdítására szolgáló eszköz lenne, elvárjuk fenségedtől, hogy ezen rebelliós újításnak útját állandja.

A palatinus arcán mosoly vonaglott keresztül.

— Ecce! Nem mondtam, hogy Bécshez közelebb van Buda, mint Budához Bécs!

Azzal széthasította »a becs—budai távirgány rajzolatnyá«-t és az asztal alá vágta.

— Megyek, gyerekek! — kiáltott le az ablakon a várkertbe, magára véve a henyedolmányt.

Mielőtt azonban lement volna, megállt egy percre a hermelines kép előtt és értzherceg Jósef, a palatinus, sok keserűséggel megcsóválta a fejét és egy csöpp pajkossággal ráöltötte a nyelvét öfelségére, I. Ferencre, ausztriai császárra és jeruzsálemi, magyar, cseh, lombardiai, velencei, horvát, tót, dalmát, galíciai, lodomériai és illíriai királyra.

azt feleltem rá, hogy nem az. Engem az édesanyám nagyon sokszor mondott »te kófic«-nak, mikor az olajos tésztát nem akartam megenni, de egészen bizonyos, hogy nem akarta a becsületemet sértegetni vele. A *kófic* olyan kedveskedő gorombáskodás, mint a pernehajder. Becsületsértésszámba legföljebb a hatvanas években Montèpinfordításokban ment. Ha a vicomte felemelkedett a kártyaasztaltól és metsző gúnyal azt mondta az örgrófnak: »Uram, ön kófic!«, — akkor az örgróf rögtön előrántotta a kardbicskáját és miszlikbe vágta a vicomte-ot. Gondolom, azért is fogytak meg úgy a vicomte-ok a modern francia regényekben, mert a hatvanas években az örgrófok ilyen hirtelen-haragúak voltak.

A kriminalista igen nekiörült a *kófic* értelméről való felfogásomnak, ami az övével is egyezett és azt kérdezte, hogy bejelenthet-e engem a törvényszéknél szakértőnek.

— Nincs annak értelme, — mondom — hiszen ezt úgyis így tudja mindenki, maga a bíró is. De ha már szakértő kell, vidd magaddal az Akadémia által kiadott *Magyar Tájszótár-t* Az nagyon okos könyv, tanult írók abból szokták a népies zamatot szedegetni.

Annyira biztos voltam a dologban, hogy ki se kerestem a könyvben a lapszámot, gondoltam, megtalálja azt Balassa magától is. Meg is találta, vissza is hozta a könyvet már az ajtóból.

— No. tán nincs benne?

— De nagyon is benne van, nézd meg csak.

Hát a *kófic* jelent: Pápa vidékén *hamarjában kotyvasztott ételt*, Komáromban *gyermekpépet*, Érsekújváron *malter-t*, Erdélyben *élesztő-t* és Debrecenben *aszalt gyümölcs-öt*. Csak éppen azt nem jelenti sehoise, amilyen értelemben mindnyájan ismerjük.

Hát ilyen buncut szó a *kófic*, de a *zomotor* még huncutabb. Az úgy elbujt, mint egy ismeretlen tettes, mert semmiféle magyar szótárban, se régiben, se újban *meg* nem találtam. Pedig még a *Nyelvőrkalauz-ban* is köröztem, ahol sok mindenféle gyanús exisztencia tartózkodik. (Van azok közt még szanszkrit szökevény is. A *szekér* is ilyen. A *Nyelvőr* legutolsó számában Schmidt József bizonyítja rá nagyszerű detektív-munkával, hogy Indiából lépett meg, csakhogy ott még *sakarú*-nak hívták.)

De a *zomotor* nem is ismeretlen tettes. Attól, hogy a magyar szavak rendőrei úgy tetetik magukat, mintha nem ismernék, mindenki ismerheti. Amint-hogy ismerjük is mindnyájan, akik Jókain nevelkedtünk fel. Mert bizonyos, hogy a *zomotor-ért* Jókai a felelős.

Az ám, csakhogy Jókai a legnagyobb magyar erdő s ki annak a megmondhatója, hogy melyik karájában található a *zomotor*? Hiszen, ha volna olyan *Jókai-szótár-unk*, amilyent Rubinyi Mózes Mikszáthból kiszedegetett, akkor nem kellene nyolc tiz kötetet gyanúba vermi a száz közül. Így azon-

ban elő kell állítani legelsőnek a *Bálványos vár-t*, a magyar mitológiának ezt a nagyszerű délibábját, amely igazán sehol se éri a földet.

A mitológia azonban szöveget ütött a fejembe S míg az író társ Jókait vallatta, én Ipolyi Arnoldot vettem elő. Abban semmi kétségem, hogy a szót Jókai tette népszerűvé, de kötve hiszem, hogy maga csinálta volna. Nézzük csak, nem az Ipolyi álombányájából fejtette-e?

Több szerencsém volt, mint a barátomnak. Ő már a harmadik Jókai-könyvvel idegeskedett, mikor én Ipolyiból lelepleztem a *zomotor-t*.

Hát nem magnum áldomás volt az, mikor fölfedezték, hanem falunév. Valami zempléni tót falut hívtak Zomotor-nak a magyar előidőkben. *Zomotor*, *Szomotor*, mi lehetett az, — tűnődtek rajta Ipolyiék. Hát az bizony csak *szomorutor* lehetett, amit valami nagy gyász alkalmával ültek az ősök, fehér lovat szállítván *Hadúr-nak*. (Igaz, a *Hadúr-t* csak 1823-ban találta ki aranyosrákosi Székely Sándor, mint minden nyolcadikos deákgyerek tudja, de hát kicsire nem nézünk.)

A *zomotor* tehát megvan. Éppen olyan szép turáni szó, mint az — *igríc*. Ellenben a *Jókai szótár* nincs meg, nem is hallok róla, hogy készülnének rá. Olvasom, hogy lesz a Jókai-centennáriumra Jókai-ház, Jókai-plakát, talán Jókai-film is lesz, meg Jókai-szindarab is, de Jókai-prológ bizonyosan annyi lesz, hogy Jókai iránt való kegyeletből már most jó lenne korlátozni a prológ-

adó bevezetésével. De akármilyen szép programról gondoskodik a Jókai-bizottság, hiányos lesz az Eddig, míg ki nem bővítik a Jókai szótár megírásával. Harminc esztendeje adósok vagyunk vele, nem Jókainak, hanem magunknak. Simonyi Zsigmond már akkor indítványozta a Jókai jubileumát rendező bizottságban, hogy az örömnép tudományos emléke gyanánt csinálják meg a Jókai-szótárt, a Nyelvtörténeti Szótár, vagy a Tájszótár részletességével és mind a kettőnek a kiegészítésére. Min múlt, min se, hogy akkor meg nem csinálták, nem tudom. A centennáris bizottság tegye jóvá a jubiláris mulasztását s ne várasson a Jókai-szótárral a legközelebbi Jókai-ünnepig: a halála századik évfordulójáig.

Hiszen azt se tudjuk, lesz-e még akkor magyar nyelv...

még az öreg malom kelepelését is hallja. Ilyenkor magától szalad a penna a papíron s alig győzi a versenyt vidám gondolatok felhőfutasával. De mikor elfogy a füves zacskó, akkor hiába küldi a halebi basa a latakiát: nem látni a kék füstben semmit s nagy hézagok maradnak a diáriumban.

Megkoppantotta a gyertyát, elővett egy leveles-könyvet és fölírta a lap szélére a dátumot: *Rodostó, 12. marty. 1735.*

A lúdtoll meg-megvetette a lábát a szálkás papírban és nagyon göröngyös betűket eresztett.

— *Talán májusnak nevezhetném ezt a holnapot, olyan szép idők járnak. És az idő sokkal vidámabb az elmémnél, mert már egynehány napoktól fogvást nem látom az urunkat olyan állapotban, mint az előtt. Mert ha igen titkollya is, de észre lehet venni, hogy nagyon valamely belső baja. Az ő természet szerént való mindenkori jó kedve most nem olyan gyakorta való és mintha erőszakkal volna ...*

Már a harmadik lúdtollat törölte, deresedő hajába, a sűrű gubacslevet is fölhígította egy kortynyi borral — mert hogy egészen kárba ne vesszen, legalább a száját megöblögette vele, — de csak nagyon akadozott az írás.

— Eh, nénékám, várjon ked holnapig! — csapta le a deák a pennát. Aztán nagyot nyújtódzott, kinyitotta az ajtót és kinézett az iszalagos tornácra.

A hold éppen akkor lépett ki a Marmaratengerből és rápiroslott a fejedelem fáradtan lecsüggesztett fehér fejére. Vele szemben Sibrik ült, a kopasz udvarmester, tőle jobbra, balra Csáky gróf és Márlássy, a két generális, az asztal végén Jávorka, a főlovászmester. A többiek mind elbujdoskáltak tizenöt esztendő alatt, ki a temető fekete ciprusai alá, ki a görög templom kriptájába. (Ugyan volt olyan is, aki haza portázott, császár hűségére hódolt, de az van legmélyebbre, temetve. Olyan mélyre, hogy sohse lesz arkangyal, aki onnan föltrombitálja.)

— Megférnénk egy szilvafa árnyékában, akik megmaradtunk, — gondolta egy kis sirhatnéksággal a deák s ahogy megállt a tornác törött márványlépcsőjén az árnyékban, megképzett előtte az első este amit Rodostóban töltöttek. 24. apr. 17W.

Akkor is ilyen holdas este volt, — azaz de-hogy ilyen volt az! Most úgy bukdosik a hold képe a vízben, mint egy halsütő réztespi, akkor meg úgy lobogott rajta végig, mint egy lángkard. Aztán nem álmos vénségek darvadoztak itt az eresztét alatt, hanem kurucok káromkodtak olyan pogányul, hogy azt igen jó volt nem érteni a török és örmény szenteknek.

— Nem Rodostó ez, hanem Ostorod, — döfködte Bercsényi a leoldott kardjával a veranda kőtábláit. — Vesztette volna az isten az anyjában, aki a fundamentumát lerakta!

— De még azt is ám, aki a kenyerét ki-

tanáltal — hördült föl Sibrik. — Magyar gyomor ezt a kéz után keletlen, lapát után sületlen árpa-bodagot be nem veszi. Nagyot vétkezett Krisztus urunk, hogy az egészet szét nem osztotta bibliai csodának.

— De hiszen van itt más csoda is! — csavargatta a nyakát a köhögős Jávorka. — Itt olyan por terem, akitül vályogot köp az ember.

— Kiki a maga kádjáról dézmál, — finorodott el a képe a nyalka Pápainak, a bujdosók diplomatájának, — engemet az itten való asszonyok tesznek kórságossá. Mikor délután a kádinál jártam, ott óbégattak az örmények. Azon ijedeztek a nyavalyások, hogy mink magyarok az uccán is hamiskodunk a fehérnéppel. »No kádi«, mondom a bírónak, »megmondhadd az örményeidnek, hogy ne féltsék a feleségeket a magyaroktól, mert semmi hántásuk nem leszen, de még ha az ő tyúkok a mi kakasainkhoz jönnének, amilyen ferelmes ábrázatjuk van, attól mind a tengernek szaladunk.«

— Az pedig rusnya pocséta, — sodorta kétfelé mérgesen Máriássy a zászlós bajuszát — Olyan dögszaga van, mintha labancok feredője volna. Azt mondom, nem is bírjuk mi itten ki holdújulásig.

Akkor megnyílt az ajtó és megszólalt a fededelem. A háborgó vizek fölött járó Üdvözítő arca süthetett úgy, mint akkor az övé.

— Én pedig azt mondom kegyelmeteknek,

hogy ki fogjuk itten bírni holdunk fogytáig, mert ott kell kenyerünket megennünk, a holott azt a felséges isten számunkra elvetette. És ne bántsuk ezt a földet, mert hazánk már ez minékünk hazánk helyett, aki kivetett bennünket magából.

Mindenki lehorgasztotta a fejét és a deák is lenyelte, amit mondani akart. Csak lopva merte beleírni másnap a leveles-könyvbe:

— Bizony isten úgy szeretem Rodostót, hogy soha nem felejtetem Zágont...

S nem is felejtette, hanem a többiek bele-törődtek abba, hogy *mint vonják, úgy kell táncol-nunk*. Aztán akit fellobbasztott is a hazavágyakozás, erőt kellett azon venni a fejedelem kedvéért, akitől zokszót soha senki nem hallott. Aki látta méltóságos magaviseletét, mikor a jövő-menő követeket fogadta, vagy aki látta szelíden mosolyogni, mikor az esztergapad mellett szedegette ki szakállából a gyaluforgácsokat, vagy aki hallotta, amint asztal felett a lélek békességét magyarázta a pátereknek: meg kellett annak telni békességgel. Aztán meg úgy van az, hogy aki tíz-húsz esztendőig álarcban jár, mikor leveszi azt, már akkor az igazi arcvonásai is fölvették az álarc idomát.

Scudéry kisasszonynak ez a példázata jutott eszébe a deáknak, ahogy onnan a tornác aljából elnézte a négy öreget a fejedelem mellett. úgy elduruzsolgattak ott a klematiszok alatt, mintha csak az ősi udvarház előtt ülnének a naprafor-gók közt, várva az éjszakai ágybontásra.

ment az ágyasházába, a négy öreg pedig olt maradt nagy csöndességben. Csattoghattak már a rodstói fülemülék akármilyen bűbajosán a gránátalmabokrokon, nem hallotta azt egyikük se. Mindnyájuknak a kakukszón járt az esze.

— Hiába no, — mosolyodott el fanyarul Csáky, — én itt még sohase láttam kakukot. Nem járatos madár az erre.

— Nem járatos, nem járatos! — mérgeskedt Jávorka, — de ha a fejedelem azt kívánja?

Sibrik az öklével verte az asztalt.

— Ha másképp nem lehet, magam megyek haza érte a Bakonyba!

Bizony nem igen koppant már az öreg ököl. A deák, ahogy odalépett, el is mosolyodott a nagy tüzességen.

— Meg is kellene ám a kakukot fogni, nagy uram. Az pedig nem valami megálló madár, aki a tenyerébe röpül az embernek, ha azt mondja neki, hogy »pipikém.«

— Kotty belé, szilvalé! — nevetett félfogra az udvarmester, aki mindig ingerkedett a deákkal. — Hát mondjon kend okosabbat, ha tud. Kendet úgyis a nagy esziért tartja a fejedelem önagysága.

— No én csak annyit mondok, — vont vállat a deák, — hogy én igenis kakukot láttam a héten a kertben.

— Vadgalamb volt az öcsém, — legyintett Máriássy, — kék vadgalamb. Azt én is láttam.

A deák ráhagyja, hogy az is lehet.

— Lehetett az a cserző-varga kadinája, mert annak is kék a szoknyája, — vetett ráncot a Sibrik szeme sarkában a nevetés. — Csakhogy az, ha a deákot meglátja, nem azt mondja, hogy »kakuk«, hanem azt mondja, hogy »kukkurú.«

De akárhogy ette az irigység az öreg udvari embert, alighanem a deáknak volt igaza, mert másnap reggel megszólalt a kakuk a bujdosók kertjében, hogy csak úgy rengett bele a magyarok uccája:

— Ku-kukk! Ku-kukk!

Szempillantás alatt talpon volt az egész udvar s a fejedelem csak úgy reggeli patyolatban boldogan hallgatta az áhított madarat.

Máriássy pedig old ólba könyökölte Sibriket:

— Helyedbe jött a kakuk, Miklós, nem próbálsz megfogni?

— Meg én, ha addig élek is! — csoszant papucsba az öreg úr s megindult a nagy kertben a kakukvadászat.

Alig szuszogott őkegyelme, mikor visszatipegett.

— Bolonddá tett az ebadta — törülgette a homlokáról a verejtéket az ingeujjával. — Mindig odább röpönt, mikor beértem volna. Pedig kicsavaram a nyakát, ha megfogom.

— Tán keveset ígért? — nevetett Jávorka.

— Mindig egy esztendőt, a betyár, akárhányszor kérdeztem. No megállj, megmellesztelek, ha megkaplak!

— Jobb, ha elhagyod a hajkurászást — in-
tette a fejedelem. — Meg úgyse fogod, s ha el-
vadítod innen, akkor se kakuk, se kakukszó.

Mikes éppen erre bujt ki a hálókamrájából.
Álmosan dörzsölte a keze fejével a szemét s akko-
rákat ásított, hogy majd elnyelte Sibriket, aki mér-
gesen nekiförmedt:

— Kend is akkor bújik elő, mikor már a
kakuk se szól! Már éppen jelentést akartam tenni
őnagyságának, hogy beleesett kend az éjszaka a
kalamárisba.

Motyogott valamit a deák, hogy máskor majd
frissebb lesz. De bizony mindig elaludta a kakuk-
szót, pedig egy álló hétig minden hajnalban meg-
szólalt a kakuk a rodostói kertben, ölték is vele
az urak eleget az álomszuszéket. Már csak azért
is, hogy vidítsák vele a fejedelmet, akinek hiába
ígért megszámlolhatatlan sok esztendőt a kakuk,
egyre fogyott, mint a megszegett kenyér. Pedig
napjában háromszor is itatták vele a borzongás
ellen való gyújtoványfű-teát.

Különösen Sibrik nem maradhatott a deák-
tól. Tudta, hogy mingyárt elfelhősödik a szelíd
képe, ha Zágont emlegetik, azért is azzal bor-
solt rá.

— No Kelemen, kendnek is rossz hírét viszi
ám a kakuk a zágoni lányokhoz. Nem szeretik ám
azok az olyan legényt, aki nagyon alvós.

A deák szügyébe vágta a fejét és olyan bána-

tosan meredt maga elé, hogy a fejedelemnek meg-
esett rajta a szíve. S másnap hajnalban, mikor
megszólalt a kakuk, elhagyta az ágyát és halkán
megkocogtatta a deák ajtaját.

— Kelemen fiam, gyere kakukszót hallgatni.
Most ez egyszer aztán te csúfoljad majd ki a vén
Sibriket.

De hogy a deák meg se moccant, a fejedelem
rányította az ajtót.

— Hé, Kelemen! — döfött oda a botjával a
medvebőrre.

A medvebőrön azonban nem feküdt senki.
Amennyire a félhomályban látni lehetett, a deák
nem is volt a szobában.

A fejedelem mindig tisztaéletű ember volt s
mivel ő is hallott a szép vargánéről, rosszkedvűen
csóválta meg a fejét

— Juventus ventus.

(Arra nem is gondolt, hogy a szeles »fiatal«
már a negyvenötödik esztendejét gázolja.)

Lent a kertben azonban olyan szépen zen-
gett a kakukszó, hogy elfelejtette a boszúságát.
Azt se vette észre, ahogy vállára vetett bottal ha-
ladt a hajnal pirosságában a puszpángbokrok közt,
hogy saját árnyéka úgy követi a harmatos fűvön,
mint egy óriás kaszás.

A kakuk éppen ott hallgatott el, ahol a feje-
delem megállt keresztet vetni, mert a kápolnában
megcsendült a hajnali harang.

— No, most meglesem!

Széthajtotta a sűrű, gubancos tamaricska-bózót és belesett a tisztásra.

A fűben ott hasalt a deák, könyökére dülve és míg piros arcán végigcsorogtak a könnyek, hangja túlzengette a kis harang szavát:

— Ku-kukk! Ku-kukk!

akik írnak, azok nem szoktak olvasni. Tudom magamról.) Én nem vagyok m. kir. ítésh. Tanár is régen voltam, akkor is csak olyan *sapleno* s akkor se irodalommal foglalkoztam, hanem szitakötőkkel, parajokkal, jegecekkel, szóval csupa lelkes állatokkal. Nagy befolyású protektor se lehetnék, még ha megvolna is bennem a hozzávaló szándék. Személyesen csak egy pesti újságíró ismerek, az is lóverseny-tudósító volt, míg élt, de úgy rémlik, meghalt már vagy húsz esztendeje. Politikus barátom, igaz, van egy, de az nem csizmadia, hanem kalapos, ennél fogva nem adnak a szavára semmit. (Kár pedig, mert nagyon okos ember. Azt mondja, addig nem lesz rend az országban, még olyan kormány nem lesz, amelyik meg nem tiltja a polgároknak a hajadonfővel való járást. Mert az a kalapipar szempontjából egy kategóriába tartozik a fejtelenséggel.)

Mit akarnak hát éntőlem a rimes és rímtelen költők? Én nem vagyok befolyásos ember, én nem vagyok okos ember, én nem vagyok jó ember. De igen is vagyok olyan dühös ember, hogy ha Csehovnak a tanácsát meg nem fogadlam volna, akkor engem már rég becsuktak volna aeves felindulásban elkövetett szándékos emberölésért.

Csehov nem közvetlen nekem adta ugyan a tanácsot, mert noha ifjabb éveimben ő is sokáig munkatársa volt a lapnak, amit én szerkesztettem — persze fizetéstelen munkatársa — sohse talál-

koztam vele itt »a magyar Moszkvá«-ban. (így szokták az előkelő idegenek Szededet felköszöntem, míg Moszkva rossz fát nem tett a tűzre.) De írt Csehov egy nagyon tanulságos történetet. Petrovics Pévelről, az ismert íróról, akinek Pavlovics Péter, az ismeretlen író felolvasta egy három felvonásos vígjátékát. Az első felvonást végigásítazza Petrovics Pével. A másodiknál, hogy el ne aludjon, felveszi a papírvágó-kést és elkezd vele játszani. A harmadik felvonásban már majd leragad a szeme és dühében, hogy a látogató elkiabálja az álmát, tövig beledöfi a tört Pavlovics Péter szívébe. Függyöny. S a függyöny mögött bizonyosan elviszik az ismert írot a szibériai ólomhányákba. Ez a tanulság s ezért van az én papírvágó-késem fából.

Így aztán a látogatóim teljes biztonságban vannak, ha belül kerülnek az ajtómon. Csakhogy ez nem könnyű dolog. Mindenféle cerberusok vannak az odavezető úton kiállítva, hogy leharapják a befelé igyekvő fejét, némelyikét azért, mert ismerős, némelyikét azért, mert ismeretlen.

De most már mit lehessen csinálni azzal, aki nem a fejét küldi előre, hanem a vizitkártyáját? Jó név, rendes ember, sohse jutott eszébe olyan bolondságot művelni, hogy széles papíron rövid sorokat írjon. Gazdag ember is, éppen a minap hallottam a feleségemtől, hogy tíz tojást is vett egyszerre a felesége. Aztán mindenek föltt: öreg ember. Már pedig én is szeretnék öreg

ember lenni egyszer s én se szeretném akkor, ha azt üzennék ki, hogy »jöjjön máskor!«

— Tessék. Engedjék be.

Öt percig bemutatkozunk s mondunk egymásnak mindenféle szépeket. A hatodik percben már olvassa az első felvonást. Nagyszerűen kezdődik. Egy romantikus hajlamú hagymakereskedő a végrendeletét diktálja a közjegyzőnek. Végakarátának az az első pontja, hogy őt, ha meghal, tegyék ágyúcsőbe és úgy lőjjék ki a végtelenbe.

— Ugyebár, az expoziáció érdekes?

— Hogyne — mondom, — bár még érdekesebb volna, ha élve tennék a hőst ágyúcsőbe. Megérdemelné a gazember, aki hagymakereskedő létére ilyen romantikus.

— Tessék csak kívárni, kérem — mosolyog hamiskásan az író. — A második felvonás meg fogja önt lepni.

— Hány felvonás lesz?

— Ez csak öt. De ez tulajdonképpen egy trilógiának az első része. Shakespeare is próbáltilyent csinálni.

— Szabadna arra kérnem, hogy talán csak vázlatosan méltóztassék elmondani a mesét.

— Kérem, — mondja egy kicsit sértődötten. De aztán, hogy belejön az elbeszélésbe, megmámorosodik a saját szavától és most már se hall, se lát. Nem veszi észre, mikor én elrakom magam elől még a fakést is, hogy kísértetbe ne vigyen, aztán a tenyerembe hajtom a fejem és

csöndes megadással hallgatok, hallgatok, míg föl nem riadok egy nagy csattanásra.

— Ezzel a dördüléssel fejeződik be a darab, — kapja föl az öklét az asztról, amihez jó erősen odaütötte csattanónak. — De nem tetszik gondolni, hogy ez egy kicsit homályos?

Nagyon őszintén feleltem neki, hogy igaza van, itt, mintha nem volna egészen világos a dolog. (Nekem nem is volt az, mert én az egész drámát végig bóbiskoltam.)

— Hát hogy lehetne ezen segíteni, könyörgöm? Éppen azért fordultam önhöz bizalommal. Talán jobb volna, ha Genovéva nem itt idézné fel a boszú szellemét, hanem már a harmadik felvonásban? Ha gondolni tetszik, átdolgozom.

— Hát így hirtelen nem tudok hozzászólni, — mondom elkomorodva, amit ő a tragédia hatásának hisz, pedig engem csak az rendit meg, hogy ebből még egy látogatás lesz, most már szerzett jog alapján.

— Ha szakíthatna rá egy kis időt, talán tessék rajta gondolkozni és egy pár sorban tudatni velem, mikor nem leszek alkalmatlan. Inkább itt hagyom a névjegyem. Ja, hiszen itt is van, csak ráírom a lakásomat, így ni.

Én pedig ráírom, hogy *homály* s aláhúzom kétszer is. Hadd lássa ez az őslény, mennyire szívesen viselem az ügyét.

Melegen megrázzuk egymás kezét és biztosít

juk róla egymást, hogy nagyon örültünk s még alig van kint az ajtón, mikor már megint itt van a Cerberus és jelenti, hogy valakinek már megint nem harapta le a fejét.

— Küldje pokolba, János! Megálljon csak! Kiféle az az úr?

— Nem úr az, csak olyan *nevendék*. Szóval valami szegény nagyhajú deákgyerek.

Hát persze, hogy azt nem lehet elkergetni.

— No hamar, jöjjön!

Félénk kopogás. Félretaposott cipő, kitérdesedett nadrág, fekete bozont, ragyogó szem. A kezeivel nem tud mit csinálni. Mintha csak magamat látnám huszonöt esztendővel ezelőtt. De hát engem se szabadított a nyakára senki, ennélfogva erőt veszek magamon és izoláló hangon kérdem, nyújtva a kezemet:

— Óda? Elégia? Ballada?

— I-igen. Ballada.

— Hát csak gyorsan, fiam, mert nem érek rá.

— Így... így nem adhatom oda. Még hiányzik belőle valami... Talán a tartalmi kivonatát, ha meg tetszenék engedni...

Ez aztán derék fiú. Megenyhülve mondom neki, hogy csak rajta!

— Éj van...

— Persze, rémes éj. És vad vihar vonyít az éjben.

— De kérem... — mondja hebegve és ke-
rekre tágul a drága ragyogó szeme, — szóról
szóra így van. Hát honnan tetszik tudni?

— Régi praksziszból, gyerekem.

— Akkor talán azt is tetszik tudni, mi jön
tovább. A vad éjszakában vadul vágat a ló és
rajta kivont karddal a lovag.

— És leszúrja?

— Igen. Leszúrja Edmundot.

— Nagyon okosan. És ezzel kész?

— Kész, csak a balladai homály hiányzik.

— Homály? Homály? — tűnődöm el an
önképzőköri emlékeken. A szemem rátéved a
drámaíró névjegyére. Rajta a *homály*, kétszer
aláhúzva.

— Ismeri ezt az urat, fiam? — kérdem fel-
sőbb sugallattal.

— Nem, kérem.

— Hát majd megismeri, ha elmegy hozzá.
Mondja csak neki, hogy én küldtem a homály-
ügyben.

A fiú elment s azóta se ő nem járt nálam,
se a tragédia-költő, tehát azt hiszem, rendbe jöt-
tek egymással. A drámaíró átengedett a fölösle-
ges homályból a balladaírónak s így mindketten
jól jártak.

De rosszul jártam én, mert most ezek mind
a ketten azt a hírt fogják terjeszteni rólam, mi-
lyen derék, jó ember vagyok én és be fognak

ajánlani az összes homály-kereskedőknek. Éppen ezért hozom nyilvánosságra a dolgot idejekorán. Tiltakozom az ellen, hogy én jó ember vagyok és tudatom mindenkivel, hogy papírvágónak most már kaukázusi cserkesz kindzsált vezettem be a papírnehezékeim pedig a Keopsz piramisából való gránit-kockák.

a Mars rejtélye most Királyhalom rejtélyét juttatja eszembe.

Királyhalmán, Szeged erdőbirtokainak a közepén van az erdőőri szakiskola, ami olyan nagy-szerű intézmény, hogy kirakatba tehetné Szeged. (Hála Istennek, hogy nem teheti oda, mert akkor mingyárt irigyei akadnának és elvinnék, mondjuk, Kecskemétre.)

Az erdőőri szakiskolában állandóan folynak mindenféle szakbeli tudományos kísérletek, azzal a céllal, hogy a homokszelidítést minél tökéletesebbé tegyék és annak új, meg új fortélyait találják ki. Ezek közé a kísérletek közé tartozott pár éve a talajvízingadozások megállapítása is, ami a homoki erdészetnek nagyon fontos problémája.

Ezt úgy csinálták, hogy néhány kilométeres körzetben ástak kilenc kutat és azoknak a vizébe egy-egy úszódobot sülyesztettek, ami óraművel volt összeházasítva. A dob a víz színén úszott s aszerint emelkedett, vagy süllyedt, amint a talajvíz állása változott a kipárolgásnak megfelelően. Az óramű pedig híven jegyezte a változásokat a beletekért papírszalagra, rajzolván azokat a bizonyos grafikonokat, amiket a tudományos értekezésekben szokott látni és meg nem nézni az olvasó, azzal az indokolással, hogy ő azokat úgysem értené meg. S hogy a megfigyeléseket kívülről semmi se zavarja s a kanászgyerekek bele ne korrigáljanak a talajvíz lázgörbéjébe, minden kút fölé kis faköponyeget barkácsoltak, arra lakatot tettek annak

a kulcsa az inspekciós erdőőrnél volt, aki napjában háromszor: reggel, délben, este fölvette a »lelet«-et, jelentést tett róla az iskola szaktudósának.

Sokáig nem is volt semmi baj, a készülékek pontosan működtek s igazolták azt, hogy a talajvíz nem vízvezeték, nincsenek nagy kilengései, szép tempósan mozog fölfelé, lefelé, amint azt a tanyai erkölcsök megkívánják.

Egyszer azonban az történt, hogy az egyik kútban a szokott grafikon helyett olyan csodálatos kriksz-krakszot talált az erdőőr, mintha azt valami buta kis vízimanó firkálta volna, aki még nem járta ki a manó-iskolát s az öreg manó távollétében kezébe kaparította annak a ceruzáját.

— Ezt csak a *markoláb* csinálhatta, — jelentette az erdőőr a gazdájának, mivel erdőőri körökben is csak úgy van az, mint más szegény helyen, mindig kéznél szokás tartani a markoláb nevű rejtélyes uraságot, hogy aminek nincs uragazdája, azt az ő nyakába varrják.

A szakember azonban meghökkenve nézte a kriksz-krakszot. Olyan örületes ugrásokat mutatott az, hogy tengerrengésnek is sok lett volna. Dchát nz alföldi tenger már rég elajánlotta magát tájainkról s csak azoknak a magántudósoknak a fantáziájában szokott kísértetni, akik fölényesen szokták kitanítani a tudatlanokat, hogy itt még Krisztus urunk idejében tenger volt,

— Nem felejtették tegnap este nyitva a kutat? Az erdőőr megesküdtött Szent Aurél püspökre

— Ő az erdővel dolgozók védőszentje, most legalább én is mondtam valami újat az erdészeknek, amit eddig nem tudtak, — hogy a kút igenis le volt zárva s ahhoz teremtett lélek nem férhetett. Csak a markoláb volt az, hiába!

— Hát a többi kutak mit vallanak?

— Azokban mindnyájában rendes a grafikon, úgy, mint máskor.

Annál bolondabbnak látszott a dolog, mert mi oka lehetett az ördögnek, hogy éppen csak egy kutat szálljon meg? (Mióta Arany János a Toka ördögé-t megírta, azóta az ördögök szeretik a pusztai kutakat.)

Hát hiszen, ami az ördögöt illeti, az nem kötötte magát egy kúthoz. Ettől fogva hol egyik, hol másik kút grafikonján jelentkezett a titokzatos kriksz-kraksz, igen nagy izgalmat okozva a különben nem könnyen izguló erdei kedélyekben, S ki tudja, milyen szép tudományos teóriák lettek volna ebből, ha egyszer az erdőőr éppen olyankor nem nyitja föl a kutat, mikor — a békák leugráltak a dobról. A békulák ugyanis rájöttek arra, hogy az a legalkalmasabb sporttelep ugrógyakorlataik számára és mindenféle béka-kongresszusok rendezésére. Természetes, hogy ezekből az örült ugrándozásokból csak örült grafikonok keletkezhetnek.

Hát én nem tudom, hogy a földi szikratávírókon is nem valami világűrbeli békák produkálják-e a rejtélyes jeleket.

ki a csomagok felbontásából származó melléktermékek.)

Ezúttal azonban a magyar közművelődés helyi temploma elesett a lécdarab- és drótszög-bevételektől. Kérdésemre a major-domusom azt a feleletet adta, hogy úgy nézi, a csomagot *külföldről* kaptuk, *Verlagsanstalt-ból*, a nyavalya törje ki a nevét.

A nyavalya valóban elég hatáskört kapott volna ennek a *külföld-nak* a teljes nevén: *Verlagsanstalt für Litteratur und Kunst H. Klemm Actien-Gesellschaft Berlin-Grunewald*. Ismert könyvkiadó-cég, de nem ilyen olvasott pénzű háznak való, mint a mienk. Nem is emlékeztem rá, hogy rendeltünk volna tőle valamit, nem is nekünk jött a csomag, csak mihozzánk. Az igazi címzett *Tom Okain* úr volt, de a postának ide kellett hozni, mert az is ott volt, hogy *Szeged, Kulturpalast*.

— Akkor hát ne bántsuk, János, — intem le a harapófogót a majordomus kezéből, — mert ez nem a mienk.

— De mink fizettünk érte nyolcezerszáz korona vámkezelési díjat, — vitatta János az illetékességet.

— Hát ezt elég rosszul tettük, János — guberáltam ki a nyolcezerszáz koronát, — nem háború a csomag, hogy vaktában vállaljuk. Most már menjen vissza vele a postára és mondja meg, hogy itt valami tévedés van, a csomagot felbontatlan visszaküldjük a feladónak.

A postában nem is volt semmi hiba se, csak éppen hogy negyvenezerkétszázhusz koronát kért a visszaszállítás fejében. No, ilyen drágán nem udvariaskodunk.

— De ha a deszkát leszednék, akkor olcsóbban vinnék, — vélte János, mint gazdasági tanácsadóm, — pedig a deszka is megérne nekünk tízezer koronát.

— Nem úgy lesz az, — szomorítottam el a jó embert, — állítsa oda a csomagot a sarokba, nem kér az ott enni, míg a gazdája jelentkezik érte.

A jó ember sóvár szemmel nézte a deszkákat és elfantáziálta, hogy mit tudna ő azokból csinálni. Vitorlát csinálna a néprajzi osztályban a szélmalomnak. Vagy polcot szerkesztene az ásványtárban a drágakőutánzatoknak. Vagy keretet iszkábálna annak a Dürer-metszetnek, amit tavaly udvaroltunk ki a paprikapiacon az Ágnes néni kezéből, mikor staniclit akart belőle csinálni. Vagy tartót barkácsolna a cinegefészek számára, amit a ház előtt vert le a szél a bignóniákról s ami azért érdekes, mert hadispárgából van benne a széna. Meg utóvégre a Janika fa-cipőjét is meg lehetne belőle talpalni, mert ha a cinegének lehet papírból a szénája, szegény ember gyereke is vállalhatja bőrnek a fát.

De akárhogy istenkedett János, nem fogott rajtam a kísértés. Megpirongattam, hogy ennyi fantáziával miért nem ment inkább diplomata-pályára, aztán Tom Okain tulajdonát saját kezűleg

állítottam be a sarokba, hogy mingyárt kéznél legyen, ha az angol hírt ad magáról.

Mert abban bizonyos voltam, hogy Tom Okain csak angol lehet. Itt járhatott Szegeden valami angol misszióval, megfordult itt nálunk is, most megint ide készül s mivel emlékszik a kultúrpalotára, ide küldette, amit a berlini könyvescégnél rendelt. Egy kicsit szokatlan ugyan, hogy egy angol már így barátkozik a németekkel, de ez csak azt mutatja, hogy Tom Okain nagyon okos angol. No, akkor könnyen beszélhetek a fejivei. Megmondom neki, ha eljön a csomagjáért, hogy én azt szívesen őrizgettem, nem jár érte köszönet, de azért megtehetné nekünk azt a barátságot, hogy megküldhetné a könyvtárnak az *Encyclopaedia Britannica-t*, amire már húsz esztendeje spórolunk. Van is már száztizenkétezerötven koronánk, de attól félek, nem győzöm kivárni, míg az kilencmilliót fiadzik. De Tom Okainnak mi az a kilenc magyar millió? S ha már kilencmilliót ránk szán, megérdemli, hogy fölvezessem a padlásra s megmutassam neki, hol esik be az eső a bádogtetőn. Ilyent tudom, hogy úgyse lát Angliában. Aztán ha összeédesedünk, talán azt is megkérdezi tőlem, hogy s mint megy életem sora. Megmondom neki őszintén, hogy rám férne egykét pipa angol dohány, de arról a szándékáról tegyen le, hogy engem adoptáljon. Ami kis időm még hátra van, azt leszolgálom én már a magam nevével is, hanem ha a születendő unokámra rá-

irat egy skóciai várkastélyt, hát isten neki, abba beleegyezkedek, sőt tán nyugodtabban is halok meg. Ámbár bizony megeshet, hogy az unokám, mikor elnézdegéli a parkja taván uszdogáló hattyúkat, szégyenli majd a nagyapját, akinek nemcsak tava nem volt, de még *kacsá-ja*. se, ha csak maga nem költötte.

Vagy félesztendeig sokszor támadtak ilyen gondolataim, ha megakadt a szemem a berlini csomagon, de lassanként már éppen úgy nem vettem észre, mint a fogast, vagy a falon az elnémult zenélő-órát. Mire a télen Olaszországba elmentem, akkorára egészen elfelejtettem Tom Okaint és nem is jutott eszembe, míg haza nem jöttem.

Mikor azonban megjöttem és számba vettem a birodalmamat, mingyárt feltűnt, hogy a csomag nincs a sarokban.

— No, mi az? — hívom szemre Jánost, — jelentkezett az az angol úr?

— Az nem jelöltközött, hanem azóta mögént jött két olyan csomag a külföldről, oszt levittem a műhelybe, mert itt már nem fértek volna.

Igen ragyogott a János szeme és jónak láttam keményen ráparancsolni, hogy hozzá ne merjen nyúlni a deszkához, míg én szót nem értek a külfölddel.

És azonnal levelet írtam H. Klemm úrnak Berlinbe, hogy szíveskedjék intézkedni Tom Okain úr csomagjainak sorsa felől, mert én nem őrizgetem őket tovább és különben se tudom, hogy

az a tisztelt úr kicsoda. (Ellenben azzal már tisztában voltam, hogy időközben megérkezett unokám sorsát nem teszem le az ilyen gondatlan angol kezébe, aki még a magáéra se tud vigyázni.)

A héten aztán megkaptam a berlini boltos válaszát, amelyből kiderül, hogy ha az unokám egyelőre nem jut is a skót várkastélyhoz, János hozzájut a deszkákhoz. A három csomagban a *Die Feinde Deutschlands* című háborús dísz-albumnak a három utolsó kötete van. A két elsőt még 1915-ben elküldték, mikor elődöm, *Herr Tomokain*, vagyis Tömörkény István előfizetett az egész munkára *ötszáztizenhét* magyar koronát. H. Klemm úr igen kéri a bocsánatot, hogy csak most bírta kiadni a hátralévő köteteket, ami majdnem csődbe juttatta, noha közben fölemelték a hallatlanul szép díszmunka bolti árát, úgyhogy az ma *nyolc és fél millió* magyar koronába kerül...

Hát ha Tom Okain elébem állt volna és a lábamhoz tette volna Skóciát összes várkastélyai-
val és tavaival, az nem lett volna nekem hihetlenebb, mint ez a külországi levél. Hogy legyen valahol a világon egy könyvkereskedő, aki tíz évvel ezelőtt vállalt kötelességének eleget tegyen, mikor arra senki nem sürgeti s hogy a maga anyagi károsodásával befejezzon egy páratlanul díszes munkát, aminek a kezdetét a megrendelői rég elfelejtették s hogy mikor a sok mai milliót érő könyvet a régi garasokért megküldi a szittyák földjére, még bocsánatot is kér a késedelemért: ez nekem

olyan csoda, hogy azt ki kell kiabálnom fűnek-fának.

H. Klemm úr valószínűleg nem értené meg az én csodálkozásomat. De akik az utolsó öt esztendő alatt hol kemény parancsra, hol szelíd nyomásra, hol hivatalos írásra, hol félhivatalos ajánlólevélre olvasatlan százezreket kifizettek soha meg nem jelent magyar könyvek és folyóiratok előfizetési díjában, azok megértik, hogy miért képeszt el engem úgy ez a becsületesség.

Hát ebben az ügyben küldött engem a gazdám Pestre, szót érteni a különböző kultúrgócokkal, hogy segítsenek az ősök föltakarásában. Egyéb segítséget nem kértünk, csak annyit, hogy nekünk is adják meg azt a vasúti kedvezményt, amit a nemzet útkaparói élveznek. Azt se kértük életfogytiglan, mert nem vagyunk mink telhetetlen emberek, sőt tisztességet is tudunk, csak éppen két hétre kértük, hogy míg a halmot kivallatjuk, minden vasárnap hazajöhessünk megmosdani.

Az első kultúrgócot a kereskedelmi minisztériumban kerestem föl, ez igen nagy tekintélyű góc volt, új-Guineában bizonyosan kilenc üvegcsörgőt hordott volna az orra cimpájában. Nincs is rá semmi panaszom se, végighallgatott udvariasan, nem haragudott érte, hogy zavartam a Duna szemlélésében, — igaz, én se haragudtam érte, hogy háttal állt, míg alázatos előterjesztésemet megtettem. De hát ez egészen más, ő góc volt, én pedig nem szorosán vett közigazgatási a IX. fizetési osztályban.

— Hja, ja, — iktatott egy ásitást az ősök és a vasúti kedvezmény közé, — ki is az az izé? A maga főnöke?

— Tömörkény István.

— Furcsa név.

Bátor voltam megjegyezni, hogy már régen furcsa és sokan megszokták. Az újságokból.

— Persze, gondolhattam volna. Tudja, az ilyen firkászok azt hiszik, hogy minden lehet.

Még kacsintott is hozzá és négyzetre emelt gócnak látszott.

— No, mindegy, majd meglátjuk, csak adja be a kérvényt az iktatóba. Van még valami mondanivalója?

— Van a hólyagos himlőnek, — ajánlottam el magam. S a Tömörkény István múzeum-igazgató és firkász kérvényét a Lánchídfőn beleeresztettem a Dunába. Ott jó helyen van nagyon, majd, ha egyszer a Duna kiszárad, akkor elő lehet venni és úgy lehet, akkor már olyan világ lesz, hogy a múzeum-igazgatókat is taksálják annyira, mint az útkaparókat.

Természetesen a többi gócot azután nem is molesztáltam, hanem bementem az első könyvkereskedésbe és megvettem az első könyvet, amit a pulton megláttam. Az pedig a *Szekfü Gyula* friss könyve volt, *A száműzött Rákóczi*. Ugyan nem is olyan friss volt, egy hónappal azelőtt jelenhetett meg, ki is szívta már egy kicsit a nap a zöld vászontábla színét.

— Nem nagyon kel, úgy-e? — kérdeztem a boltost.

— Nem, kérem — mosolygott a könyves. — Tetszik tudni, Akadémia.

A száműzött Rákóczi-val azután kivettem magam a kerepesi temetőbe, ott ért vele a dél s csak úgy három óra felé eszméltem rá, hogy nemcsak igével él az ember. De már akkor igen igye-

kezni kellett ki a nyugatihoz, fölugrottam a vilamosra s ott bujdosztam tovább a fejedelemmel. Már Rodostóból figyeltük az »európai konstellációk «-at, mikor valaki a vállamra üt:

— Hát te meg se látod a szegény embert? Régi jó pajtásom volt, pesti újságíró, nagyon nekiörültünk egymásnak. Különösen én voltam boldog, hogy van kinek kiujjongani magamat.

— Ismered ezt a könyvet?

— Ott hever a redakcióban, de föl sincs vágva. Érdemes elolvasni?

— Nem tudnám megmondani, mikor ért ekkora öröm. Te, micsoda művész ez az ember.

— Szabad? — vette ki a kezemből a könyvet. Egy kicsit lapozott benne, azután az Andrássy-útnál leugrott.

— Nagyon, nagyon köszönöm, — rázta meg érthetetlen hálával a kezemet.

Legalább akkor még érthetetlen volt s csak két hét múlva tudtam meg, mekkora tüzet gyújtottam én ezzel a szál gyufával, amivel a jó pajtásomnak világítani akartam. Másnapra megírta a riadót a hazaáruló Szekfüről és pár nap múlva már lánggal égett a haza.

No, Oroszlámoson nem égett, ahol két hétig vademberkedtem a Tüzköves-dűlőben. Kukoricagóréban laktam, köröm közül ettem, vödörből mosdottam és bizony egy kicsit meguntam az ősök társaságát, mire az eső hazazavart közülük.

Csakhogy mire Szegedre hazaértem, akkorra visszakívánkoztam közējük.

Nagy sokadalmat találtam a Klauzál-téren, a Kossuth-szobornál. Helybeli politikusok szorongtak a feketeposztós pódiumon, Szeged atillás képviselője, személy szerint való jó barátom verte ai asztalt.

— Szeged hazafias közönsége nevében követelem, hogy példásan lakoljon a hazaáruló!

— Abcug! Le vele! — harsogott rá a szegedi nemzet haragja.

— Mi van itt? — fogtam el a háborgó tenger szélén az első hullámot.

— Hát a Szekfü-ügy.

— Mi az a Szekfü-ügy?

— De ember, hát honnan jössz te?

— Én bizony István szent királyunk orosz-lámosi táborából.

— No, ott bizonyosan nem voltak ilyen cudar hazaárulók!

— Efelül nem tudok biztosat mondani. A halottak csontjai mind egyformák. De hát olvastad te a Szekfü könyvét?

— olvasta a fene. Éppen elég volt, amit az újságok írtak róla. Le vele! Szégyen, gyalázat!

A népharag dübörgése egész a hivatalomig kísért. De mire kimosakodtam, azon belül is bekerült.

Tudniillik nagy baj kerekedett a népgyűlésen. Abból lett a baj, hogy nemcsak a vezérek ad-

tak kifejezést a megbántott nemzeti érzésnek, hanem a közkatonák is. Többek közt egy becsületes kalaposmester is megkérdezte, hogy szabad-e neki fölszólalni?

— Hát, hogyne volna szabad! — lelkesítette az elnök. — Minden igaz hazafinak joga van fölháborodni. Halljuk, halljuk a polgártársat!

A polgártárs röviden beszélt, de velősen.

— Igen tisztölt lelkös közönség, én úgy olvastam a régi írásokban, hogy őseink, a híres inkvizítorok, a hazaárulókat mögégették. Hát, ha mán azt a tisztölt Szökfű urat mög nem égethessük, határozzuk el javaslatilag, hogy leginkább azt a szégyentelen könyvét itten az egész ország szömelettára mögégessük.

A Klauzál-téren ekkora szónoki sikert nem arattak, mióta Kossuth Szeged népét nemzete büszkeségének nevezte. Az elnök örömiadal közt egyhangúlag elfogadottnak jelentette ki az indítványt és fölkért három polgártársat, hogy hazafias áldozatkészséggel azonnal szerezzenek egy példányt a tűzhalálra szentenciázott szennyiratból.

A kérelem könnyen teljesíthető volt. A Klauzál-téren két könyvesbolt is van, a környéken is van vagy három. A könyvkereskedőink pedig mind áldozatkészek.

Hamarosan kiderült, hogy nemcsak áldozatkészek, hanem jó hazafiak is, akik előljártak a fölháborodásban is. Fölháborodásában mind vissza-

vagyonban. El lehet képzelni, hogy vasvillázott most bele a szeme az elnökbe.

— A közvagyonot megégetni? Hát elment az esze az urnák?

— Hazafi az úr, vagy nem hazafi az úr? Magyar emberek közt nincs halálosabb sértés mintha így urazzák egymást. Láttam én azt sokszor a politikában is, hogy nagy baj van már akkor, mikor Tisza István azt mondja, hogy »Andrássy Gyula *úr*« és Andrássy azzal sért vissza. hogy »Tisza István *úr*.«,

Közbeléptem, hogy emberhalál ne legyen.

— Láttad, te már a Szekfü könyvéi? — kérdeztem az elnököt.

— Csak nem gondolod, hogy olyan hazaáruló könyvet megnézek!

— Persze, persze, pardon! És mit gondolsz, van valaki a népgyűlésen, aki ismeri a könyvet, legalább látásból?

— Szó sincs róla.

— No, hát akkor két lud, egy liba, nincs semmi hiba. Nézd, itt van egy tízesztendős Dienst-reglama, ennek is olyan zöldes táblája van, van rajta sárga-fekete esik is, erről mindenki elhiszi, hogy ez a Szekfü könyve és milyen öröm lesz ezt elhamvasztani a te kuruc szívednek. Azután közvagyonot se rongálunk vele, mert ez kiselejtezett lim-lom.

— Angyal szólt belőled! — ölelt meg az el-

nök, megölelte Tömörkényt is és hóna alá fogja a Dienstreglamát. A küszöbről azonban visszafordult vele.

— Nem ér már fenét se, — fűjtatott elke-
serevedve. — Delet harangoznak. Mire odaérnék,
mindenki hazamén ebédelni. Látjátok, azért nem
lesz ebből az országból soha semmi. Higyjétek el,
hogy a Rákóczi harca is ezen bukhatott el.

gon a Ferenc és Szent Ferencnek már eddig is sok gondja van velük, kicsi eshet belőlük egyre, tudom magamról. Hanem mást mondok én nektek, hozzátok csak ide a kalendáriumot. No, nézzétek, itt van például Spiridion. Nem hiszem, hogy volna ember a kerek világon, aki ennek a nevét viselné, ez nagyon megőrül neki, ha neki is lesz egy pártfogolt] a. Hát legyen csak a gyerek Spiridion. Majd meglássátok, hogy sokkal könnyebben boldogul az életben, mintha Ferencnek, vagy Jánosnak hívnák. Mindenki azt mondja rá, ha a nevét meghallja, hogy no, az valami érdekes ember lehet, akit Spiridionnak hívnak.

Persze a fiatalok sohse hallgatnak az öregekre és így a gyerekből Ferenc lett. No majd úgy is veszi hasznát. Hanem én nem engedek a kalendáriumból akkor se, ha nem gyereket kell keresztelni, hanem pénzt. Csakhogy most nem a szentek kalendáriumát veszem elő, hanem az ördögökét: a Klimpert-féle *Münzen-Lexikont*. Az egy ötfélszáz oldalas könyv, amely fölokosit minden pénznemről, amit valaha kitaláltak a világon az élet megrontására. Kezdődik a fantasztikus *Abrahams Traumünz-ön*, amiből még senki se látott igazit és végződik a lengyel *zloty-on*, ami aranypénz volna s e minőségben szintén elég fantasztikus, pénznem a tulajdon hazájában is. Közben aztán megtalálható a görög *drachma*-tól, amiből lett az arabok és perzsát *dirhem-e* és a római *denárius*-tól, amelyből lett a balkáni *dinár*, minden, minden,

egész a *diwarrakagyló-ig*, amely a Gazella-szigetek bevett valutája és aránylag könnyen hozzáférhető. Csak a tenger fenekére kell érte lebukni, s ha a pápua úgy kerül a víz színére, hogy útközben nem harapja le a cápa a fejét, akkor nagyon könnyen boldogul az életben. Egy összemarék békateknőért vehet egy vénasszonyt, két marékért vehet egy fiatal lányt és három marékért vehet egy hatvan kilós disznót. Viszont a más disznájának agyonütéséért csak egy fonál diwarrát fizet, ellenben egy emberölés váltsága tiz füzér békateknő. Amiből látnivaló, hogy a Gazella-szigeteken nem egészen praktikus emberek laknak és rájuk férne már egy kis európai háborús civilizáció. (Ugyan lehet is, hogy a világháborút megjárt pápuák tanultak a nyugati fronton műveit erkölcsöket s azóta új büntető novellát terjesztettek a pápua parlament elé.)

Azt mondanom se kell, hogy a *tallér-nak* valami háromszáz fajtáját ismerte eddig a pénztörténet, a Fiormo-család is igen népes, a *Groschen-ek* is igen sokan vannak s azokat mind ismeri Klimpert, — a magyar pénzekből azonban nem ismeri, csak a *batkát-t*. Azt azonban így írja, hogy *babha*, meg is mondja, hogy németül *Böhhchen*, vagyis igen kis bab s hogy ez réz-érem Magyarországon. A nem magyar ember aztán ebből azt hiheti, hogy Magyarországon csak rézből való babbal élnek az emberek, mert ezenkívül nem talál magyar pénzt az egész könyvben. A forintunk

csak úgy van benne, mint *Florin* és a *koroná-nk* belevesz a *Krone-ba*.

Azt hiszem, ennél jobban semmi se bizonyíthatja a Török mérnök, úr igazát, meg az enyémet is. A születendő pénzünket nem shilling-Jánosnak, vagy tallér-ferencnek kell keresztelni, hanem Spiridionnak, illetve pengrő-nek. Azt bele nem lehet olvasztani semmi náció nyelvébe s legalább a mumizmatikai könyvekben lesz annyi becsületünk, mint a Gazella-szigetek pápuájának, vagy a hátsóindiai hegyi malájoknak, akik keserűmandulamag-valutára vannak berendezve és azt úgy hívják, hogy *hadam*. (Ugyan ami a keserűséget illeti, a mi születendő pénzünk is elég *badam*.)

Azt is fölösleges a *pengő* védelmére felhoznom, hogy ilyen törülmetszett magyar nevet akkor se találnak ki, ha külön keresztelőbizottságot küld ki a nemzetgyűlés. S akármilyen lesz, az mind kitalált név lesz, de ez magától lett. S akármilyen törvényt hoznak róla, a nép úgyszólván pengőnek fogja nevezni az ércpénzt, mint ahogy pengőben beszélt a koronás világban is, sőt őt pengőnek hívta az ötforintos bankót. (Mint ahogy *hatos-nak* hívta a százesztendőös hatkrajcáros után az ezüst tízkrajcárost is, meg a nikkell húszfillérest is.)

Van aztán nekem még egy külön okom is, ami nagyon kedvessé teszi előttem ezt a pengőötletet. Kis gyermekkoromban hallottam én az édesanyámtól egy mesét, amelyiknek a hőse egy királyfi, ezt az erdei tolvajok öt darabba vág-

ják, aztán felkötik a táltoslova hátára, az pedig viszi, viszi hetedhétország ellen, még meg nem találja azt a rétet, ahol a forrasztó-fű terem, ott meghempergőzik a hátán az öt darabba vágott királyfival, — hát uramfia, abból egyszerre egész ember lesz, de még hétszerte erősebb, mint azelőtt volt. Hát ezt a királyfit is úgy hívják, hogy *Pengő*. úgy rémlik, ezen a címen is található meg a mese valamelyik népköltési gyűjteményünkben.

Ezért is szeretném én, ha az új pénzünk *pengő* lenne. Még tán a mesebeli Pengő királyfit is belevéselném. Hátha az minduntalan eszünkbe juttatná, hogy eszünkön legyünk, ha egészé akarunk forni. S hátha az arra is vigyázna, hogy a pénzünkből, a *pengő-ből* valahogy *kongó* ne legyen.

Mert volt ám már ilyen magyar pénz is. Rákóczi verette rézből, mikor aztán becsülete veszett, lassanként leszivárgott a Balkánra, a szaloniki zsidók révén elkerült Spanyolországba s a bujdosó fejedelem Franciaországban mint váltópénzzel találkozott vele. Itthon már akkor csak a gúnynevéen ismerték, *kongó*-nak. Azelőtt, fényes újkorában *libertás* volt a neve...

merem őket, azok meg nem túrnék maguk közt a nyugati civilizációt. Nem szeretném, ha kalamajka ütne ki a koponyák közt és nagy fogcsattogásra kellene felszaladnom az emeletre.

Így maguk közt azonban békességben megvannak az ősök és nagy örömeire szolgálnak a múzeumlátogató nemzetnek. Vasárnap délelőttönként körülveszik őket a népek és eltűnődnek a régi szép időkön. Legnagyobb tisztelettel annak a koponyának adóznak, amelynek tetején diónyi csontforradások szemlélhetők. Frontviselt magyarok azt mondják, bogy nagy sturm lehetett ott, ahol ez a férfiú vitézkedett, fiatalabb surbankó legénykék azonban inkább *dugott bál-ra* gyanakszanak, ahol a hadviselő felek sörösüvegekkel voltak fölfegyverkezve. Egy öreg kalaposmester azonban lepisszenti őket, hogy nem való ilyen illetlenségeket locsogni, mikor *egy valódi királynak az agy-koponyája van jelönlétben*.

— Nem vélném — húsza össze a szemöldökét egy pápaszemes suszter. — Az ántivilágban is létezött annyi eszük a királyoknak, hogy nem möntek oda, a holott vereködtek.

— Nono, azt én se állítom, — mondja engesztelőén a kalapos. — Hanem azért ez az illető mégis király volt.

— Már mért lőtt volna?

— Azért, lássa, mert vékony a koponyacsontja. Mindön királyé ilyen. Ez aítul van, hogy

a királyok sohase járnak hajadonfővel, még a templomban se töszik le a koronát.

Erre meg a suszter mondja, hogy »nono«, ami annyit jelent, hogy ezt, mint szakemberi dolgot, a kalapos csakugyan jobban tudhatja, mint a suszter.

Így okoskodik az ésszel élő ember és így tanulok én magam is. Ingyen azonban nem szeretek elfogadni semmit, hanem mit hogy tudok, visszaszolgállok. Egy-két soros magyarázó fölírás ide, valami magától beszélő könyvillusztráció, vagy kézirat amoda, mire hol adódik alkalom. Azt látom, hogy elolvasnak mindent és aki az egyik vasárnap tanult, az a másik vasárnap már tanít.

A koponyás almárium fölé Klaatschnak az az ábrája került, ahol színes vonalakkal egymásra van rajzolva a jávai majomember, az ausztráliai ősember, a neanderthali ember és az európai ember koponyája. Nagyon ismert kép, sokfelé megjelent, én a *Weltall und Menschheit-ből* vettem ki, ebből a ma már jócskán elavult német népszerűsítő munkából, amelynek képére és hasonlatosságára készült a magyar *Műveltség Könyvtára*. Persze magyar szövegben mondtuk el, hogy ez a kép a koponya fejlődését mutatja a majomembertől a mai emberig.

Tis évig ott lógott a képecske a falon, nem Hántotta senki, hiszen ő se bántott senkit.

Vagy két évvel ezelőtt azonban kapok egy

névtelen levelet, amely borzasztó mérgesen megtámadt engem azért, hogy így sértegettem az emberi méltóságot és azt ajánlja, hogy távolítsam el onnan azt az istentelen képet, mert különben így lesz, meg úgy lesz.

Már nem nagyon emlékeztem a képre, fölmentem megnézni. A koponyapiramis tetejéről rám vigyorodott a társaság doyenje, a csókai kőember ötezer éves csontfeje.

— Tudod, hol hibáztad el, testvér? Nem azt kellett volna írnod, hogy majomember, hanem azt, hogy majomcsászár. Még büszkék is lennének rá a népek, hogy milyen nagy nemzetből erednek.

Isten látja a lelkem, hogy annakidején, amikor a Klaatsch-projekciót a falra akasztottuk, nem gondoltam se Darwinra, se Mózesre. Csak arra gondoltam, hogy itt merészkedik egy nagy üres fal, amin tanítani lehet és odatettem azt a képet, ami éppen odaillett és a kezem ügyébe esett. Most azonban úgy találtam, hogy ez a vonalas kép nem is olyan szemléltető, mint amilyennek én gondoltam. Könyvvel élő embernek jó, de az írástudatlan szemét nem kapja meg. Jó lenne jobbat találni. Ha névtelen barátunk azt hiszi, hogy ránk ijesztett, az se baj. Hadd örüljön neki szegény, hogy milyen rettenetes nagy hamhamham ő.

Azonban telt-múlt az idő és én nem értem rá alkalmasabb képet keresni. Mikor pedig ráértem volna, akkor már nem engedte a becsület

Tudniillik időközben mind a két fölöttes hatóságomnál följelentettek, hogy én olyan elvete-medett mordály-égetővel árulok egy gyékényen, mint Darwin. Még azt is hirdetem írásban és képben, hogy a koponya fejlődött. Huh! Ha még azt mondanám, hogy befelé, befelé, magyarok, itt látható az Ádám apánk fiatalkori koponyája, azt még csak el lehetne nézni, még *meg* is dicsérhetnének érte. De én csak a *Pithecanthropus-t* mutogatom, az pedig gyanús név. Mi lesz, mi lesz, méltóságos urunk? Quo usque tandem, kegyelmes urunk?

No, gondolom magamban, erre én is kíváncsi vagyok. Nekem kétféle fölöttes hatóságom van, városi és állami. Ez azért bölcshatóság, mert így akármelyiktől kérek pénzt, mindegyik azt mondja, hogy adjon a másik. A majompörben azonban egyetértettek. Nevetett rajta a városi gazdám is, meg az állami gazdám is és egyik se volt hajlandó fejemet venni azért, mert a ma élő legnagyobb antropológus képet rajzolt a koponya fejlődéséről.

Most aztán jött a nagy ágyú. A sajtó útján támadtak nekem és keményen megparancsolták, hogy azt az istentagadó és ma már teljesen tudománytalan képet azonnal távolítsam el. Az mégse járja, hogy mikor Darwin már az egész világon megbukott, a szegedi múzeum még mindig tudós gyanánt kezeli ezt a szédelgőt.

A munkatársaim mingyárt konferenciát rög-

töneztek és azon elhatározták, hogy nekem erre a cikkre felelnem kell. Jaj, mondom, hogy felelhetnék én erre? Laikus vagyok én ilyen tudós polémiára. Aztán meg elég nekem akkor is irnom, mikor muszáj. Nem érek rá arra, hogy a magam gyönyörűségére irkáljak. S ha ráérnék, akkor más gyönyörűséget is tudnék.

Ahogy így osztozunk, gurul be fölindultán az a tanárom, aki éppen inspekciós volt aznap az emeleten. Lihegve szedi a lélekzetet, az arca sápadt

— Nem kell már disputálnotok, direktor úr, el van már intézve a kérdés.

— Micsoda kérdés?

— A kép. A koponyás kép. Ellopták. Általános fölugrálás.

— Ellopták? Hogy? Mikor? Kicsoda? Nem lehetett tudni semmit. Vasárnap volt, nagy tolongás, kevés őr. Valaki leügyeskedte a kis képet a falról, kivette a rajzot az üveg alól. De az üveget keretestől visszatette a falra. Csak a rajzot lopta el elvi alapon.

Az embereim azt végezték, hogy az mind-egy, ez mégis lopás. Súlyos lopás, a közvagyon megkárosítása. Rögtön följelentést kell tenni a rendőrségen. Halló! Halló!

— Megálljunk csak, — akasztom vissza a telefonkagylót — Nem jó lesz az így. Azt fogják mondani, hogy rosszul viseljük gondját a közvagyonnak. Meg hogy magunk loptuk meg ma-

gunkat, hogy botrányt csinálhassunk. Azt pedig nem éri meg a kép. Különben se közvagyon volt. A tulajdon könyvemet csonkítottam meg érte, abból vettem ki. Aludjunk rá egyet, emberek.

Aludtunk rá egyet és másnap a következő felírást tettük bele a keretbe az ellopott kép helyére:

— *Ebben a keretben egy kép volt, amely azt ábrázolta, hogy milyen volt a koponya fejlődésének útja a majomembertől a mai emberig. Valaki, akinek a koponyája nem volt fejlettebb, mint a majomemberé, kilopta a képet a keretből. A közgyűjteményeket minden tisztességes kultúrember őrizetébe ajánljuk!*

A következő vasárnap a fél város ott tolongott a képtelen keret körül. Bizonyosan ott volt a tolvaj is. Vagy másfél hónapig minden vasárnap gyönyörködhetett a munkájában.

*

Azért írtam meg ezt a magyar kulturképet, hogy hátha az amerikaiak is tanulnak *belőle*. Azt hiszem, a tennessei pört is így házilig lehetne legcélirányosabban befejezni.

hogy a népszerű csillagászatbanok nem is hívják másnak, csak »a világok óriásá«-nak. Beleférne a Föld jó ezer egynehány százszor és még akkor is lötyögne benne. Ősköd anyánk azzal ijesztgeti az apró bolygókat, ha nem férnek a bőrükbe és nem tartják meg a főparancsolatokat — már amiket Keppler és Newton adtak, — hogy »nono, mingyárt jön a Jupiter tata és bekap benneteket«. Ami nem is olyan figurás ijesztgetés, mert a Jupiternek eddig kilenc holdja van és azokat alighanem úgy kötötte el az aszteroidák körül a gravitáció ponyvájával. Olyan legény ez, hogy még az üstökösöket is félretüsszenti a pályájukból, ha rossz kedvében találják.

És mi hetumogerek, mégis megtettük azt, hogy hadat üzentünk ennek az óriás planétának. Azaz, dehogy is üzentünk neki hadat, még csak annyira se érdemesítettük, hogy ultimátumot szalajtottunk volna hozzá valami excellencével. Egyszerűen ráigazítottuk a géppuskát és katt, katt, lőttük, ahol értük. Tudhatták, hogy ez lesz a vége, ha megharagítanak bennünket. Mink senkit se bántunk, de ha belénk kötnek, akkor se irgalom, se kegyelem még az öreg istennek se, a Jupiternek. Nekünk akkor már az is csak *táti*.

Hát nem gyönyörű dolog ez? Hát nem volna ezt vétek elsikkasztani késő *maradványink* elől?

A háború első hónapjában volt, körülbelül így augusztus derekán. A rendőrségi riporterem dobant be a nagy hírrel a szerkesztőségbe.

— Főszerkesztő úr, tetszett-e már látni a szerb röpülő? — lihegte nekivörösödve.

— Már megint csacsiskodik — legyintettem kelleetlenül. — Találjon csak ki szép csizmalopási eseteket, fiam, ne járjon mindig hadiszenzációkon az esze.

Azért beszéltem így a fiatalemberrel, mert pár nappal azelőtt kiesett magas gráciámból. Szorgalmas és tehetséges újságíró volt, de a háború egészen megkompolyította. Esténként odaállt a szerkesztőség ablakába és kikiabálta a nagyszerű Hőfereket az uccára, a jövő-menőknek. Ha bent nem voltam, megtoldotta őket lelkesítő szónoklatokkal is. Hiába mondtam neki, hogy nem kedvelem ezt a műfajt, erre még jobban nekibőszült. Egyszer éppen arra értem be, hogy beígérte az ablakból a nemzetnek a döntő győzelmet augusztus 18-ra. Meg is nevezte azt az ezredest, akitől hallotta, annak pedig hazafias kötelességünk volt hinni. Bizonyosan a muszka és szerb generalisszimuszok üzenték meg neki, hogy egy életük, egy haláluk, de mindent elkövetnek, hogy a Ferenc József születésnapja örömeire pocsékká veressék magukat. Ez a legkevesebb, amivel lovagias ellenfelek tartoznak egymásnak.

Akkor húztam meg a fülét a tizenkilenc esztendőös jövendőmondónak:

— Lelkem gyerekem! Esett-e már maga ki az ablakon? Mert ha nem, én de biz' isten úgy kiejtem magát egyszer, hogy kettőben szedik fel.

— Szebb halált szánt nekem annál az Isten, főszerkesztő úr! — lobogtatta büszkén a katonai behívóját, szegény gyerek.

(De milyen szegény gyerek! De milyen szép halált! Valahol az orgoványi erdőben hajt belőle az árvalányhaj. Olyan puha, szőkefényű, amilyen az ő gubancos haja volt.)

Azt hittem, a szerb röpülő is olyan király születésnapjára való szenzáció, azért szigorodtam úgy rá a fiúra.

— De nem tréfa ez, főszerkesztő úr; szerb röpülőgép kémleli a várost. Olyan magasan röpül, hogy *csak a lámpája látszik*. Tessék kinézni az uccára, az egész város kint hemzseg.

— Írjon, írjon, fiam, ne röpködjön olyan magasan!

— Megírhatom a röpülőt? — kérdezte könnyörögve.

— Meg, de nem az újságnak, csak a hadseregfőparancsnokságnak, — mondtam irgalmatlanul. — Ha látják, hogy maga ilyen jó fantáziájú ember, mingyárt kinevezik segéd-Hőfernek.

Hajnali hármat harangoztak, már a gépben voít az újság, mikor megszólal a telefon. Egy pékmester jelenti a harmadik uccából, hogy a szerb röpülő most az ő háza fölött áll, de olyan alacsonyan, hogy a kattogását is hallani. Nagy, erős karbid-lámpája van, érezni a szagát. Éppen most telefonáltak a rendőrségre is, de jó lenne, ha a szerkesztő urak közül is kísétálna valaki.

Egyedül voltam már akkor a szerkesztőségben, magam mentem ki. A műhely előtt nagy csődület. Félmeztelen péklegények mutogatnak az égre, ki piszkafával, ki sütőlapáttal. A pékmester szidja a kutya úristenit Szerbiának. Egy ismerős öreg rendőrbiztos vonogatja a vállát.

— Ez a katonaság dolga, nem a mienk. Odalépek, kérdem, melyik hát az a bizonyos.

— Hát nem látja? — rázza az öklét a pék az égre. — Persze, most már lecsúszott a nyárfa mögé, hogy a rendőrt észrevette a bitang. Ide tessék csak állni, innen még látni!

— Nem látok én semmit az égvilágon, — meresztgettem a nyakamat.

— Dehogya is nem! Azt a nagy fényességet, ni! úgy veszi ki magát, mint egy csillag.

— Ja, azt? — — mosolyodtam el. — Az is az, valóságos csillag. A Jupiter csillag. Isten megukat megáldja, jó emberek!

Még lefektemben is mosolyogtam rajta, hogy hogy el tudják magukat bolondítani az emberek. A szagát érezték! A kattogását hallották! A Jupiter csillagnak! Lám, mégse merül ki a pékfantázia a zsemlyezsugorításban.

De hát nemcsak a pékeknek van fantáziájuk. Akivel csak találkoztam másnap, az mind nekem esett, hogy nem vett tudomást az újság erről a különös dologról? A kiadóhivatal hidegen fogadta a köszönésemet. A kollégák hozták a híreket. Ez

A táblabíró is látta a röpülőt, amaz a városi tanácsos is. Egy tanár a városháza fölött egy másik röpülőt is látott, amelyiknek piros lámpása volt, de az még magasabban járt.

— Persze, hogy magasabban, mert az álló csillag volt. Azt úgy hívják, hogy *Aldebaran*, a Bika csillagképnek a szeme. Az ma éjfél után is ott lesz a városháza fölött. A Jupiter is ott lesz este kilenc órakor a maga helyén, a piaristák háza fölött. Majd meglátjátok.

Hát meg is láttuk. Mire besötétedett, a Jupiter ott tündöklött a tetthelyen.

— Mondtam, úgy-e?

— Ez nem bizonyít semmit — vontak vállat az embereim. — Ez csak azt mutatja, hogy az ellenség tovább kémkedik. Most már nem azt mondták, hogy szerb röpülő, hanem azt, hogy francia, csak Belgrádból jön.

Mit tudtuk még akkor, hogy mi az a röpülőgép és hogy dolgozik az? Az se jutott eszünkbe, hogy mi az istennyilát kémkedik éppen mi fölöttünk és éppen éjszakának idején? Holott olyan sötét éjszakák jártak, hogy idelent se láttuk egymást a leszerelt lámpájú uccákon.

De hát nem olyan idő volt az, hogy ki lehetett volna beszélni az emberek fejéből, amit belevettek. Nem is volt nagyon tanácsos az ellenkezés. Egy öreg orvos, aki hallgatta a beszélgetésünket a sarkon, úgy csóválta a fejét, mint az óra sétálója és igen szigorúan kérdezte tőlem, hogy

miért pártolom én az antantot. (Ugyan még akkor leginkább csak *ententé-nék* mondták.)

— Nézze, doktor úr — próbáltam vele szót érteni, — van abban ráció, hogy egy rosszszándékú repülőgép lámpával hívja föl magára a figyelmet? Nem az volna a természetes, hogy eltakarja a lámpáját?

— Persze, hogy nem — okosított a doktor. — Hát akkor hogy látna, ha nem világítana?

Volt akkor kádencia mindenre. Mikor én azt mondtam, hogy furcsa röpköd az, amelyik nem röpköd, hanem egy helyben áll, akkor azzal torkoltak le, hogy dehogy is áll az egy helyben. Alig egy órája még túl volt a gyárkéményen, most meg már innen van rajta.

— Ezt minden csillag így csinálja. Halad, de nem mozog. Majd akkor szóljanak, ha röpköd ez a tisztelt röpködő!

Éjfél felé fölkiabáltak az uccáról. Tessék meg nézni, hogy milyen különös kunsztokat tud az én Jupiter csillagom.

Töméredek ember zsongott az uccákon. Vagy tíz percig én is lent tátottam a számat, de bizony a Jupiternek eszeágában se volt bukfencet hányni.

— No, elég volt ebből ennyi — karoltam bele az újságírómba. — úgy hallom, a telefon is szól.

Most aztán hinnem kellett a magam szemének. Az én Jupiterem meglódult és röpködött vagy egy méternyit balról jobbra. Akkor egy pillanatra

megállt és újra nekiiramodott. Ott aztán megint megülepedett és nem mozdult többet se té, se tova.

Már most mi lehetett az, amit én akkor láttam? Sebes szél fújt odafönt s az kergetett felhőrongyokat a csillag előtt jobbról balra? Szuggesztió volt, amelynek a szerkesztők csak úgy áldozatul estek, mint a péklegények? Akármilyen volt, meg kellett magamat adnom. Reggelre megjelent a hír a lapomban: *Ellenséges röpülő városunk fölött.*

Másnap este a lámpák nem égtek a városban, hanem a puskák ropogtak mindenfelé. A Jupiter vagy félóráig mosolygott szép barátságosan, mintha őt ez a dolog egyáltalán nem érdekelné. Hanem akkor a Mars-téren elkezdtek kelepelni a géppuskák. Ezt már nem állta a táti. Nagyon elszégyelli magát és elbújt egy felhő alá.

Másnap, harmadnap lestük, de borult éjszakák következtek, a röpülő nem jelentkezett. Persze, leszedték derék géppuskásaink. Némelyek szerint porrá égett, mások szerint beleesett a Tiszába.

Amikor aztán megint kitisztult az ég és fel-tündöklött a meglövődözött Jupiter, akkor már nem érdekelt senkit. Akkor már az volt a szenzáció, hogy — *Lemberg még a mienk...*

Még szerencse, hogy nem tettünk az öreg úrban kárt, azért mosolyog ránk most is olyan nyájasan, mintha nem történt volna semmi. A holdjai is megvannak friss, jó egészségben, éppen az előbb néztem meg őket a triéderrel.

saját írásomat, de hát a megakadásból nem lett fönnakadás. Csak le kellett füttyenteni a nyomdába a mattörök gyöngyéért, Lippay Ferenc barátomért, Isten nyugtassa a haló porában is, szép virágos ágyában.

— Nézze már, mester, itt nem tudok egy szót elolvasni az írásomban. Mi a nyavalya ez? »Vakmerő?« »Esernyő?«

— Dehogy — vetette rá a mester komoly szemét a papírra — »eszmeerő.«

Abbizisten, nem is lehetett más, hiszen Sári János hentesmester beszélt a csirkeadóról s neki mindig ilyen szép stílusa volt.

De az igazi öröm akkor ért, mikor a kéziratom bekerült a Békefi Antal asztalára. Olyan szerkesztő nem lesz többet a világon. A legjobb újságírónevelő volt, akivel az életben találkoztam. Hús sorból kihúzott huszonötöt. Tudniillik ötöt ő javított bele, de mire a végére ért, azt is kihúzta.

— Írja újra, fiam — mondta a riporternek, — a mi lapunkba így nem lehet írni.

Nekem sohase mondta, az én kézírásomba soha egy szót bele nem javított. Nem bizony, mert — egy szót se tudott belőle elolvasni. Így magyarázták ezt nekem akkor a kenyeres társaim, akik közül egy-kettő még megmaradt velem öregnek s bizonyosságot tehet mellettem.

Tömörkény már nem lehet, ámbár ő tudna legtöbbet mondani a kézírásomról. Nagyon meg

volt velem elégedve, mikor mellé kerültem inasnak a kultúrpalotába, csak kettőt kifogásolt bennem.

— Egész tökéletes ember volnál, — csóválta sokszor a fejét, — ha szolgáltál volna Boszniában és el lehetne olvasni az írásodat.

Hát arról nem tehettem, hogy Bosznia okkupációjával úgy siettek — éppen egy esztendő voltam akkor — hanem az írásom miatt sokszor szégyenkeztem. Próbáltam is megjavulni, de nem volt Isten áldása az iparkodásomon. Ha aktát kellett írnom, azt, hogy »Tekintetes Tanács!«, leírtam én úgy, hogy vizsgái szépírásnak elmehetett volna, de már a negyedik sorban úgy egymásba gabalyodtak a rúnáim, hogy Gaál szenátor úr csak telefonon tudta elolvasni.

— Van itt valami írástok, de nem tudom belőle kivenni, a Munkácsy-képet akarjátok-e beüvegeztetni, vagy a Mednyánszkyt?

Ördögöt akartunk. Azt kértük, hogy meszeljétek már be egyszer a kultúrpalotát. (Notabene, az akta ma sincs elintézve.)

No de aztán egyszer meg is kaptam az elégtételt. Az állami főgazdánk járt nálunk, Szalay Imre báró, a Nemzeti Múzeum főigazgatója, a vidéki múzeumok főfelügyelője. Nagy természetű, bogaras, nehezen kielégíthető ember. Nagy dolog volt, hogy nem talált semmi hibát. Igaz, hogy dicséretet se mondott addig, míg meg nem látta valamelyik asztalon — az írásom.

— Ejnye, de szép dekoratív írás, — csillant fel a cvikkere.

Az én szemem meg diadalmasan villant oda az én elámult drága chefemre, Tömörkényre.

— No, Pista, most beszélj!

Az öröm kissé elsietett volt. A báró föltette a papírt, belenézett és csalódottan letette.

— Hja, ez más. Azt hittem, magyar írás. Most látom, hogy török írás, az mind ilyen dekoratív hatású.

Ezek után azt hiszem, eléggé tájékozva van róla az olvasó, hogy milyen írás lehet az én írásom. Olyan apróbb esetekkel nem is illusztrálok a dolgot, amilyen a Jakab Ödöné volt, az illusztris akadémikus-költőé. Egyszer levelet irtani neki valami ügyben s a végén invitáltam le hozzánk, halászlére. Le ugyan nem jött, de mikor esztendő múltán találkoztam vele a Petőfi Társaságban, vagy hol, elragadtatva borult a nyakamba:

— Hej, csak ti tudtok szépen írni ott Szögedében! Micsoda szavaitok, micsoda képeitek vannak I

— No? — mosolyodtam rá értetlenkedve.

— Ide hallgassatok! — magyarázta aztán az egész társaságnak. — Levelet kaptam Feritől, csalogatott le hozzájuk s azt írta, hogy ha lemegyek, akkor *kihegyesedik a kedvük*. Hát lehet ennél szemléletesebb trópust kitalálni?

A trópus mindenkinek tetszett, nekem is, azóta használom is. De azelőtt hallani se hallottam soha.

nemhogy leírtam volna valaha. Máig se tudom, mi lehetett az a levelemben, amit Ödön bácsi ennek olvasott.

De hát ez mind semmi. A legnagyobb mulatságom az őszön volt, mikor bejött hozzám egy szegedi színművész és megkérdezte tőlem, hogy az állás nélkül maradt színészek javára el lehetne-e játszani a *Csősz-fogadás-t*?

— Tőlem lehet, — mondom készséggel. — De hát mi az a *Csősz-fogadás*?

— Hát az ön egyfelvonásosa.

Nem vagyok éppen hörcsögös ember, de erre elmordultam.

— Soha, uram! Sok rosszat elkövettem már életemben, de színdarabot soha. Ezért bocsátja meg nekem a jó Isten a többit.

Lassankint aztán kiderült, miről van szó. Valami baráti kör farsangi mulatságára írtam vagy hat éve egy ártatlan tréfát, amit aztán pár eszten-deje a makói színházban egész komolyan is »színre hoztak.«

Hát erről a » darab «-r ól volt szó. Próbáltam lebeszélni a vállalkozásról a művész urat, de nem engedett. Hát jó, lelkük rajta, csináljanak, amit akarnak.

— Igen, de a kézirat kellene.

— Hja, kézirat! Hiszen ha én tudnám, hogy hol a kézirat.

— De azt csak tetszik tudni...

— Tudja a macska. A magam kéziratát csak

nem rakom el. Még fiatalabb voltam és verset írtam, addig csak akadt, aki elrakja, de az már elmúlt.

Végre kisütöttük, hogy a kéziratnak makói barátaim valamelyikénél kell lenni. Alighanem Diósszilágyi Samu főorvosnál. Az különös ember, kitelik tőle, hogy megőrizte.

Hát írjak neki expressz, — kértek meg. — Hát írtam neki expressz. Azt írtam, hogy ha a művészeket pártolja, akkor küldje el a kéziratot, de ha engem szeret, akkor vagy a levelem ne kapja meg, vagy a kézirat vesszen el.

Meg kellett érnem, hogy ez a szív szerint való barátom is hűtlen lett hozzám. A színészek megkapták a kéziratot, annyi esztendő után az ő kezükben láttam viszont először. Itt mérgeskedett a három művész a ház előtt, amikor jöttem be a hivatalba.

— No, mire végzik az urak? — köszöntöttem őket.

— Próbálunk.

— De azt látom, hogy nem az én »darabom«, — incselkedtem velük. — úgy emlékszem, abban nincs semmi mérgeskedés.

— De igenis hogy azt próbáljuk. Már harmadik napja próbáljuk elolvasni a kéziratot. Először egyen, aztán ketten, most már hárman próbáljuk, de még a szereplők neveit se tudtuk elolvasni. Nem lenne szíves...

— Dehogy leszek szíves, — nevettem el ma-

gam a művészekről. — így van az jól. Előre kijelentem az újságban, hogy a darabért csak abban az esetben vállalom, a felelősséget, ha jó. Ha rossz lesz, akkor arra vessen a publikum, hogy én jól írtam azt, csak rosszul olvasták.

*

Valamikor Tóth Béla panaszolta azt keservesen, hogy Gutenberg óta senkinek az írásába nem szerkesztettek bele annyi sajtóhibát, mint az övébe. Ezt a panaszt én úgy tehetném a magamévá, hogy Tóth Béla óta senkinek olyan szép sajtóhibagyűjteménye nem volt, mint nekem van. De nekem eszem ágában sincs panaszkodni. Most is azt mondom, hogy így van ez jól, ahogy van, nem baj az, hogy barátaimat a pesti nyomdáknak ennyi bűnre csábítja a kézírásom. Én csak azért vállalom belőle a felelősséget, ami tetszik az olvasónak. Ami nem tetszik, arról azt kell gondolni, hogy jól volt az írva, csak rosszul volt szedve.

